

”EI VITTU, MENNÄÄN RÖÖKILLE.”

**TUTKIMUS SITAATTIEN TEHTÄVISTÄ JA TEKEMISESTÄ
KAUNOKIRJALLIS-JOURNALISTISISSA LEHTIJUTUISSA**

Lauri Haapanen
Pro gradu
Helsingin yliopisto
Suomen kieli
huhtikuu 2010

Sisällysluettelo

1 Johdanto	1
1.1 Tutkimuskysymykset ja työn kulku	3
1.2 Aineiston esittely	5
1.3 Tutkimuksen viitekehys ja aiempaa tutkimusta	7
2 Referointi ja sitaatti	11
2.1 Suomen kielen referointijärjestelmä	11
2.2 Lehtijutun suora esitys eli sitaatti	20
2.2.1 Sitaatin referaattiosa	22
2.2.2 Sitaatin johtoilmaus	23
3 Kaunokirjallis-journalististen piirteiden määrittely	27
3.1 Journalismin ja kaunokirjallisuuden synteesi	27
4 Puheen ja siitä tehdyn kirjallisen sitaatin suhde	47
4.1 Kolme sitaattityyppiä	47
4.2 Puhekielen piirteet sitaatissa	51
5 Sitaatin tehtävät	63
5.1 Sitaatin tehtävät kuusikohtaisella jatkumolla	63
5.1.1 Rakentaa rytmiä	66
5.1.2 Kuljettaa juonta	69
5.1.3 Kertoo ympäristöstä	73
5.1.4 Luo uskottavuutta	77
5.1.5 Välittää ainutkertaisuutta ja omakohtaisuutta	79
5.1.6 Luonnehtii puhujaansa	82
5.2 Johtoilmauksen tehtävät	86
6 Puheen muokkaaminen sitaateiksi	95
6.1 Miksi puheesta tehtyjä sitaatteja muokataan?	97
6.2 Miten puhetta sitaateiksi muokataan?	102
6.3 Lopuksi	113
7 Päätelmiä	116
7.1 Yhteenveto	116
7.2 Pohdintaa	120
Lähteet	125
Liite	133

1 Johdanto

Otat lehden käteen, avaat satunnaisesta kohdasta ja – aivan, sitaattihan se siinä.

Suorat lainaukset eli sitaatit näyttävät kuuluvan elimellisenä osana nykypäivän lehtijutun konventioon¹; lyhyttä uutista lukuun ottamatta jokaisessa jutussa on oltava sitaatteja, oli repliikin lausuja sitten jutun päähenkilö, käsiteltävän aihealueen asiantuntija tai vain ohikulkija. Muistupu mieleeni, kun eräs toimittajakollegani lähti taannoin lehdistötilaisuuteen. Juttu oli lehdistötiedotteen pohjalta jo lähes valmis, paikan päälle hän lähti hakemaan enää ”paria sitaattia”.

Vaikka sitaatit ovat lehtitekstin perusraaka-ainetta, alan kotimaisessa oppikirjallisuudessa sitaatteja ei tarkastella kovin intohimoisesti. Eräs vanhimpia toimittajantyön oppikirjoja on Jorma Miettisen *Toimitustyö* (1984). Teos käsittelee sekä lehti-, radio- että televisiotyötä, ja painotus on uutisjournalismissa. Lehtijutun sitaateista kirjoitetaan jotakuinkin tämän verran:

Uutis- ja ajankohtaisohjelmissa on tyypillisintä, että haastattelua käytetään haastateltavan sanottavan dokumentointikeinona. Antamalla haastateltavalle tilaisuus vastata tärkeään kysymykseen omalla äänellään radiossa ja omalla äänellään ja kuvallaan televisiossa tämä haastatteluosuus toimii myös dokumenttina. Kuulija ja katsoja voi vakuuttua siitä, että haastateltava on varmasti antanut sanotunlaisen lausunnon. Tällainen lisää myös tiedotusvälineiden luotettavuutta. **Tätä mallia lehdistössä vastaa haastateltavan lausunnon sanataarkka lainaus eli sitaatti, joka osoitetaan lukijalle laittamalla lainattava osa sitaatteihin (”....”) tai käyttämällä sen alussa ranskalaista viivaa(–....)(mts. 156).** (Lihavointi omani.)

Miettinen näkemys rajoittuu sitaatin luotettavuutta luovaan funktioon. Erityisesti aikakauslehtien suosimissa juttutyypeissä, kuten henkilöhaastatteluissa ja reportaaseissa, lähtökohdana eivät kuitenkaan aina ole ”tärkeät kysymykset”, joihin toimittaja etsii vastauksia (ks. esim. liite: Harkimo-juttu). Niissä sitaattien voisi arvella tuovan juttuun lisäarvoa muilla tavoin kuin vakuuttamalla ”tärkeisiin kysymyksiin” saadut vastaukset autenttisiksi. Tom

¹ En lähde tutkielmassani pohtimaan, voiko lehtijuttua pitää yhtenä tekstilajina. Katson prototyyppeiksi lehtijutuiksi uutiset, henkilöhaastattelut ja yleisartikkelit, vaikka perustellusti lehtijutuiksi voisi kutsua myös esimerkiksi pääkirjoituksia, kolumneja ja pakinoita, joiden konventioon sitaatit eivät leimallisesti kuulu.

Lundbergin *Tuhannen taalan juttu* (1992) on harvoja nimenomaan aikakauslehtijournalis-
miin keskittyviä kotimaisia oppaita. Myös siinä sitaattien tehtävistä kirjoitetaan vain niu-
kalti:

Sitaatit luovat juttuusi läsnäolon tuntua. Repliikit helpottavat myös lukemista, kuljettavat
tekstiäsi, ilmavoittavat tiivistä kerrontaa ja tuovat juttuusi ihmisten ääniä. (Mts. 74.)

Silloinkin kun sitaattien tehtävistä on kirjoitettu enemmän – mikä koskee lähes yk-
sinomaan anglosaksisissa maissa julkaistuja kirjoitusoppaita –, niiden käsittely ei ole kovin
järjestelmällistä saati syvälle porautuvaa.

Direct quotes add color and credibility to your story. By using direct quotes, you are tell-
ing readers that you are putting them directly in touch with the speaker. Like a letter, direct
quotes are personal. Quotation marks signal the reader that something special is coming.
Direct quotes provide a story with a change of pace, a breath of air. They also loosen up a
clump of dense type. (Brooks ym. 2002: 73.)

Vaikka edelliset katkelmat nimeävät sitaattien tehtäviä Miettistä runsaammin – sitaa-
tit helpottavat lukemista, kuljettavat ja ilmavoittavat kerrontaa, tuovat väriä ja uskottavuut-
ta – kovinkaan analyttiseksi ja järjestelmälliseksi sitaattien funktioiden tarkastelua ei voi
niissäkään kutsua.

Sitaatin tehtävien tapaan hyvin vähälle huomiolle jää toimialatiedossa myös sen tosi-
asian pohtiminen, että sitaatit ovat kirjoitetuksi kieleksi siirrettyä puhuttua kieltä. Esimer-
kiksi The Associated Pressin tyylikirja opastaa, että sitaatteja tehtäessä puhetta ei saa pie-
nimmissäkään määrin muokata: "Never alter quotations even to correct minor grammatical
errors or word usage (Goldstein 2009: 232)."

Mutta miten tämä käytännössä tapahtuu? On kiistaton tosiasia, että ääniaaltoina ja
äänteiden virtana välitettävän puheen ja toisaalta musteena ja grafeemeina paperilla tai
pikseleinä tietokonenäytöllä toteutettavan kirjoituksen välillä ei ole mitään absoluuttista
vastaavuussuhdetta. Ja vaikka tämä erimitallisuus sivuutettaisiin ja katsottaisiin, että puhe
on yksi yhteen kirjoitetuksi muutettavissa, ongelma ei suinkaan ole poistunut. Puhuttu ja
kirjoitettu kieli nimittäin eroavat toisistaan niin äänne/kirjoitusasun kuin usein myös lause-
rakenteen ja sanaston perusteella (esim. Tiittula 1992). Lisäksi merkittävä osa puheesta
tehtävistä tulkinnoista perustuu puhujan äänen prosodiaan eli äänen väriin, korkeuteen ja
nopeuteen, eleisiin, ilmeisiin, katseeseen – jo pelkästään suun liikkeiden näkemiseen (Mc-
Kee 1998: 390). Näiden kielenpiirteiden välittämiseen kirjoitettu kieli pystyy huonosti.

Annan erontekoa havainnollistavan esimerkin. Kyseessä on litteraatio nauhoitteesta, jossa haastattelen ministeri Elisabeth Rehniä hänen matkastaan Liberian ensimmäisen naispresidentin Ellen Johnson-Sirleafin virkaanastujaisiin. Litteraationi on karkeaa; prosodiasta kertovat merkinnät olen jättänyt merkitsemättä, koska ne olisivat ilman muuta lehtitekstissä käyttökelvottoman vaikealukuisia. Pilkutut kuitenkin myötäilee puheen tauotusta, ei kieliopillisia perusteita.

Katkelmassa Rehn vastaa kysymykseen, ketä Afrikan johtajia virkaanastujaisissa oli läsnä.

Siellä oli afrikan, oli siis kaikki nämä nämä tuota ympäröivien maiden, oli etelä-afrikan mbeki ja niin pois päin, et kyllä siellä oli, et niitä oli kahdeksan presidenttiä oli oli tuota senegalin ja oli ghanan ja oli kai gambian ja ja, mitä siellä nyt oli ja tuota sitten sitten oli todellakin tanskan suurlähettiläs oli tullut, kanadan oli tullut, japanin joka oli aivan raivosuttava, koska ihan niin kuin japanilaiset niin hän ei pysynyt hän nimittäin oli paikka mun vieressäni hän ei pysynyt sillä hetkeäkään koska hänen piti valokuvata jatkuvasti hyppiä siellä joka puolella ja tuota noin, ja sitten tuli aina, koska nehän oli onneks mä suomalaisena olin hyvissä ajoin ja otin sen paikkani jossa luki finland ja hyvän paikan, koska sitten tuli todellinen hätä että ne paikathan loppuivat jotka oli tarkoitettu, että ne taisteli näistä paikoista ja mä sanoin hänelle että pysy paikallas koska mä en aio taistella sen paikan puolesta kun sinne tuli koko ajan joku istumaan joka sitten hädettiin pois hihih ja se oli kyllä aika mainio se tilaisuus.

Vaikka Rehnin puhe vaikuttaa nauhalta kuunneltuna ongelmitta ymmärrettävältä ja ”normaalilta”, tarkasti kirjoitukseksi jäljennettynä teksti on hidaslukuista, sekavan oloista ja paikoin jopa vaikeasti ymmärrettävää.

Esimerkin perusteella lienee ilmiselvää, että puheen siirtäminen kirjoitetuiksi sitaateiksi ei ole mekaaninen toimenpide vaan tietoisien muokkaamisprosessin tulos – aina. Kuitenkaan ei toimittajien ammattikunnan piirissä ole vakiintunutta normistoa siihen, miten puhetta tulisi sitaateiksi muokata (Järventaus 1996: 568; Scanlan 2000: 220–221).

Näiden pohdintojeni pohjalta alkoivat kiteytyä käsillä olevan pro gradu -työni tutkimuskysymykset.

1.1 Tutkimuskysymykset ja työn kulku

Etsin tutkimuksessani vastausta kysymykseen: mitä tehtäviä suorilla lainauksilla eli sitaateilla lehtijutuissa on?

Koska käsite lehtijuttu on laaja ja rajoiltaan epäselvä, olen kohdistanut tarkasteluni nimenomaan kaunokirjallis-journalistisiin lehtijuttuihin – jos kohta sekään ei ole alkuun-

kaan yksiselitteinen termi. Analyysini (luku 5) pohjana on aineisto, johon olen valinnut kuusi kaunokirjallis-journalistista lehtijuttua (aineiston esittely ks. luku 1.2).

Päätutkimuskysymyksen ohella etsin vastausta myös toiseen kysymykseen: miten puhetta tulisi kirjalliseksi sitaateiksi kirjoittaa? Tähän normatiiviseen kysymykseen en tietenkään pääse käsiksi julkaistuja juttuja tutkimalla, koska käytössäni ei ole nauhoituksia haastattelutilanteista, joiden pohjalta jutut ja niiden kirjalliset puhesitaatit on tehty. Siksi selvitänkin alatutkimuskysymystäni toimialatiedon perusteella eli toimitustyön opaskirjallisuuteen tutustumalla ja toimittajia haastatteleamalla (luku 6). Haastatteluihin viitataan merkitsemällä kapiteeli S-kirjaimen lähdeviitteeseen vuosiluvun perään. Lähdeluettelosta viitteet löytyvät omana ryhmänään (ks. Suulliset lähteet s. 125). Poikkeuksen käytäntöni tekee luku 6, jossa viitataan haastateltaviini nimillä.

Tutkimuskysymysten taustaksi luon ensin katsauksen suomen kielen referointijärjestelmään (luku 2). Sen jälkeen määrittelen ja esittelen kaunokirjallis-journalististen juttujen ominaispiirteitä (luku 3), jotta lukijalle kävisi selväksi, mitä kontekstia ja tavoitteita vasten sitaatin tehtäviä luvussa 5 analysoin. Vaikka luku on – varsinkin tähän tutkimukseen suhteutettuna – sängen yksityiskohtainen, sen laajuutta perustelee mielestäni hyvin se, että aihetta on käsitelty kotimaisessa kirjallisuudessa vain vähän (lähes ainoastaan Lassila 2001 ja Lassila-Merisalo 2009). Lopuksi, ennen varsinaisia analyysilukujani, paneudun vielä puheen ja siitä tehdyn kirjallisen sitaatin suhteeseen (luku 4).

Lukijan on hyvä tietää muutama typografinen tehtävänjako: Kursiivia käytän kielitieteelle perinteiseen tapaan pääasiassa leipätekstissä olevien kielenainesten (ks. esim. s. 12) ja julkaisujen nimien erottamiseksi muusta tekstistä (ks. esim. s. 5). Lisäksi käytän kursiivia siellä täällä myös muista lähteistä lainatun terminologian merkitsemiseen (ks. esim. s. 12). Koska samalla typografisella keinolla ei ole järkevää olla kovin monia eri tehtäviä, tekstinosan tähdentämistä hoitaa tutkimuksessani alleviivaus (ks. esim. s. 18). Lihavoinnin olen varannut väliotsikonomaisiin jäsentäviin tehtäviin (ks. esim. s. 6 ja 9) sekä osoittamaan tarkastelun alla olevaa kohtaa kielenaineksesta, esimerkiksi esimerkkilauseesta (ks. esim. s. 18). Mainittakoon vielä, että kirjallisuuslainauksien kursivoinnit ovat uskollisia alkuperäistekstin muotoilulle.

1.2 Aineiston esittely

Kaunokirjallis-journalistiset lehtijutut² eivät muodosta omaa, selvärajaista lajityyppiään. Sen sijaan kyse on piirteistä, joita kaunokirjallis-journalistisiksi laskettavissa jutuissa on enemmän tai vähemmän. Koska siis kaunokirjallis-journalistiset jutut ovat olemukseltaan varsin heterogeeninen ryhmä, en usko, että laajankaan aineiston perusteella olisi mahdollista esittää määrällisiä johtopäätöksiä sitaattien erilaisten tehtävien frekvensseistä. Siksi en siihen edes pyri.

Keskityn tutkimuksessani sitaattien tehtävien laadulliseen analysointiin. Olen pyrkinyt omaan kokemukseeni tukeutuen valitsemaan aineistojuttuni niin, että kokonaisuus olisi ainakin tyydyttävissä määrin edustava lajitelma suomalaisissa lehdissä tavattavista kaunokirjallis-journalistisista jutuista. Kaksi jutuista on käännöksiä englanninkielisistä alkuteksteistä, mikä on mielestäni perusteltu ratkaisu, koska kaunokirjallis-journalistista tyyliä harrastetaan erityisesti Yhdysvalloissa paljon Suomea ahkerammin. (Yhdysvalloissa julkaistaan lehtijuttujen lisäksi paljon kaunokirjallis-journalistisia kirjoja, jotka ovat Suomessa varsin harvinaisia.) (Lassila-Merisalo 2009: 13, alaviite.)

Vaikka kaunokirjallis-journalistisia piirteitä sisältäviä lehtijuttuja julkaistaan – vähintään satunnaisesti – lähes lehdessä kuin lehdessä, aineistojuttuni olen valinnut sellaisista lehdistä, jotka tätä lajityyppiä yleisesti tunnustetusti harrastavat (esim. Lassila 2001: 13–14): *Helsingin Sanomien* Sunnuntai-sivut ja *Kuukausiliite*, *Image*, *Suomen Kuvalehti* ja *Valitut Palat*.

Aineistoni koostuu kuudesta jutusta, jotka seuraavassa esittelen. Tiiviin juoniselosteen lisäksi kuvailen muutamien vedoin jutun kerronnallisia ratkaisuja: kertojan roolia, kerronnan keinoja sekä jutun fyysis-ajallisia ulottuvuuksia.

Rakkikoirat – Moon TV:n tarina [Käytän jutusta vastedes lyhennettä *Moon*] (Ilkka Karisto, *Image* 6/2003). Jutussa kerrotaan Moon-TV-televisiokanavan historiikki perustami-

² Määrittelen itse luomani käsitteen *kaunokirjallis-journalistinen* lehtijuttu tarkemmin luvussa 3.

sesta konkurssiin. Juttuun on kirjoitettu sisään toimittaja-kertoja, joka on läsnä jutun tapahtumapaikoissa tarkkailemassa ja haastattelemassa entisiä Moon-TV:n työntekijöitä. ”Läsnäolajaksojen” lisäksi jutussa on muutamia historiaa kiteyttäviä – joskin preesensissä esitettyä – jaksoja, joissa fyysis-ajallisesta paikasta ja toimittaja-kertojasta hetkeksi luovutaan.

Ryöstö [*Ryöstö*] (Simon Worrall, suomentajaa ei jutussa mainita, *Valitut Palat* 2/2009). Jutussa kerrotaan Tukholmassa sijaitsevaan Nationalmuseumiin tehdystä suuresta taidevarkaudesta ja siitä, miten FBI-agentti Robert Wittman tapauksen selvitti. Kerronta etenee Wittmanin ja toimittaja-kertojan (joka kuitenkin jätetään varsin näkymättömäksi) keskusteluna. Lisäksi tapauksen taustoja selvitetään jutun alkupuolella kertojan monologina. Haastattelupaikkaa jutussa ei kuvata, mutta sen sijaan jutussa on useita preesensissä esitettyjä takaumia taidevarkauden selvityksen kannalta tärkeisiin hetkiin. Juttu on suomennettu englanninkielisestä alkutekstistä.

Mies pilakuvassa [*Harkimo*] (Teppo Sillantaus, *Helsingin Sanomien Kuukausiliite* 11/2003). Juttu on henkilökuva liikemies Harry ”Hjallis” Harkimosta. Se on kirjoitettu pääosin toimittajakertojan ja Harkimon keskusteluksi. Juttuun on kirjoitettu sisään fyysis-ajallinen tapahtumapaikka, joka on jutun alussa Hartwall-areena ja loppupuolella Harkimon koti Sipoossa.

Teho-osasto, Bagdad [*Irak*] (Jari Lindholm, *Suomen Kuvalehti* 20/2007). Jutussa seurataan paikan päällä Yhdysvaltojen sotasairaalan toimintaa Irakin Bagdadissa. Vaikka jutussa esitellään useita eri henkilöitä, heistä kunkin taustoista ja tekemisistä kerrotaan vain sen verran, kun se sotasairaalan arjen esittelemiseksi on tarpeen. Jutun kertoja ei ota osaa tapahtumiin vaan on jutussa ulkopuolisena tarkkailijana.

Mahdoton valinta [*Vuori*] (Chris Davis, suomennos Jaakko Kerkkonen, *Valitut Palat* 8/2008). Juttu on menneistä tapahtumista rekonstruoitu kertomus isän ja pojan metsästysmatkasta Alaskaan. Poika loukkaantuu vuorilla vakavasti, jolloin isä lähtee hakemaan apua kymmenien kilometrien päästä ja joutuu jättämään tajuttoman poikansa yksin erämaahan. Lopulta apu ehtii ajoissa paikalla ja poika selviää. Kertoja kertoo tapahtumat mutta pysyt-

telee niihin nähden ulkopuolisena ja osallistumattomana. Juttu on suomennettu englanninkielisestä alkutekstistä.

Kadotettua aikaa etsimässä [*Muisti*] (Anu Silfverberg, *Helsingin Sanomien Sunnuntai-sivut*). Jutussa selvitetään, mistä muistisairauksissa ja erityisesti Alzheimerin taudissa on kyse. Juttuun on kirjoitettu tapahtumiin osallistuva toimittaja-kertoja, joka tapaa ihmisiä fyysis-ajallisissa paikoissa, ensin lääkäriä tämän työhuoneella Helsingin Meilahdessa, sitten hoitokodin henkilökuntaa Katajanokalla. Lopuksi toimittaja-kertoja kertoo lukemastaan, yhdysvaltalaisen Alzheimer-potilaan kirjoittamasta kirjasta, ja käy tämän kanssa jutun lopulla sähköpostikirjeenvaihtoa.

Aineistojutuistani Harkimo-juttu on tutkimuksessani liitteenä (ks. s. 133–139).

1.3 Tutkimuksen viitekehys ja aiempaa tutkimusta

Tutkimukseni käsittelee erään suomen kielen referointitavan eli suoran esityksen tehtäviä tietyssä kontekstissa eli kaunokirjallis-journalistisissa lehtijutuissa. Lähtöasetelmasta johtuen tutkimukseni hyödyntää useaa tieteellistä viitekehystä rinnakkain.

Tutkimukseni yleisvire on kielitieteellinen. Perinteisessä fennistiikassa kirjoitettu kieli koettiin – murteiden tutkimusta lukuun ottamatta – aina 1970-luvulle asti kielijärjestelmän primäärinä ilmentymänä (kirjoitetun kielen ylivaltaa kielitieteessä kuvaa esim. Linnell 2005). Vaikka tutkimani ilmiö – puheesta tehdyt sitaatit – on kirjallinen, se ei ole kirjakieltä. Tutkimukseni liittyykin fennistiikan piirissä viime vuosikymmeninä tapahtuneeseen pragmatiikan esiinmarssiin, joka on ollut kiinnostunut puhekielestä, nimenomaan osana sosiaalista kanssakäymistä (Tiittula 1992: 104).

Sitaattien tehtävät perustuvat monesti sille, että sitaatit ovat kirjoitettuun muotoon siirrettyä puhetta. Sitaattien tehtävien menestyksekkäs määrittely vaatii tämän muuntoprosessin ymmärtämistä, ja siksi lähestyn kirjoituksen sanojen ja puheen äänteiden ja toisaalta kirjoituksen lauseiden ja puheen lausumien vastaavuutta kummassakin ”olomuodossa”, sekä muoto- ja äänneopin että syntaksin tasolla (lähestymistavoista tarkemmin esim. Tiittula 1992; ISK §1003). Sitaattien menestyksekkäs tutkiminen vaatii kuitenkin myös laajemman tekstikontekstin huomioimista, sekä lehtijuttukontekstin että sitaatissa esitetyn puheen

alkuperäisen kontekstin, kasvokkai keskustelun. Niinpä analyysini lähestyy sitaatteja myös pragmatiikan ja keskusteluntutkimuksen näkökulmasta.

Pragmatiikassa tutkimuskohteena ei ole kieli sellaisenaan vaan kielen muodon ja käyttötarkoituksen välinen suhde: mitä kielellisellä ilmauksella tavoitellaan. Sitaatit ovat puhetta ja puhe prototyyppisesti keskustelua, joten sitaattien tehtäviä analysoidessa on tarpeen ottaa huomioon, millaisia viitteitä alkuperäisen kommunikoinnin tarkoituksista sitaatit voivat juttuun tuoda. Keskusteluanalyysi puolestaan on yksi pragmatiikan tutkimusmenetelmistä, ja siltä olen hyödyntänyt sitaattien analyysissäni erityisesti ajatusta keskustelun sekventiaalisuudesta: jokainen keskustelussa lausuttu puheenvuoro paitsi vastaa edellisen puheenvuoron synnyttämiin odotuksiin, myös asettaa odotuksia sitä seuraavalle puheenvuorolle. (Esim. Tainio 1997.)

Tutkimustavoitteideni vuoksi kielentutkimuksellisissa viitekehyksissä pitäytyminen ei riitä. Siksi analyysini kuten tietysti jo kaunokirjallis-journalistisen kontekstin määrittelykin vahvasti nojaa ja lainaa käsitteistöä journalismin tutkimukselta. Sitaatit ovat kiinteä osa lehtitekstin konventiota, ja koska journalistisella tiedonvälityksellä on sekä tietyt ehtonsa että tehtävänsä (ks. s. 28), sitaatin tehtäviä täytyy tarkastella näistä lähtökohdista käsin (esim. Hemánus 1990 ja 1995). Tutkimusaineistonani olevat kaunokirjallis-journalistiset jutut hyödyntävät rakenteessaan ja kerronnassaan – kuten termikin antaa ymmärtää – perinteisesti kaunokirjallisuuteen liitettyjä keinoja (ks. s. 30). Siksi sitaattien tehtävien kartoittaminen on vaatinut myös narratologisten käsitteiden hyödyntämistä³ (esim. Koskimies 1962; Rimmon-Kenan 1991 [1983]; Tammi 1992).

Käsillä olevan tutkimuksen monitieteisyys on haaste paitsi tekijälle, myös lukijalle, koska työssäni yhdistyy käsitteistöä monelta eri tieteenalalta. Asian kanssa on tultava kuitenkin toimeen – onhan kartan oltava maaston mukainen.

³ Tarkoitan narratologialla tutkimuksessani nimenomaan kirjallisuustieteessä harjoitettua ns. klassista narratologiaa, joka pohtii kertomuksen, kerronnan ja niitä välittävän kertojan ilmenemistä tarinoissa. Kielitieteellinen narratologian tutkimus on puolestaan perinteisesti syventynyt hahmottamaan kaikista teksteistä löydettävissä olevaa yhtenäistä ”kerronnan syvärakennetta”, joka kussakin tekstilajityypissä ja edelleen tekstissä ilmenee eri tavoin mutta kuitenkin tiettyä sekventiaalisuutta uusintaen (ks. esim. Labov 1972).

Jotta esitystäni olisi kaikesta huolimatta helppo seurata, esittelen käyttämäni käsitteet niiden esiintyessä tekstissäni ensimmäisen kerran. Tämän vuoksi työhöni tutustuminen vaatii jossain määrin kronologista etenemistä, joskin olen tarpeelliseksi katsomissani määrin viittaillut keskeisten termien kohdalla esityksessäni taaksepäin.

Aiempaa tutkimusta. Sitaatin tehtävistä kaunokirjallis-journalistisissa lehtijutuissa tai lehtijutuissa yleisemminkään ei tietääkseni ole tutkimusta, vaikka aihetta on muutamissa tutkimuksissa sivuttu (esim. van Dijk 1988; Makkonen-Craig 1999). Sen sijaan tutkimukseni viitekehyspektriä tavalla tai toisella sivuavia töitä on paljon.

Perustutkimusta referoinnista suomen kielessä ovat tehneet Aarni Penttilä (1963), Osmo Ikola (1961), Markku Kurkkio (1978), Kaija Kuiri (1984) ja Mauno Koski (1985). Viime aikoina referointia on tarkasteltu suomen kielen tutkimuksessa (Kuirin tapaan) erityisesti puhutussa kielessä (esim. Haakana 2005, Haakana – Visapää 2005, Lappalainen 2004, Routarinne 2003). Erityisesti kirjallisuuden tutkimuksen näkökulmasta referointia ja tekstin moniäänisyyttä on tutkinut Pekka Tammi (1992).

Lehtitekstin näkökulmasta referointia ovat tarkastelleet esimerkiksi Matti Riikonen (1995), Eija Hyvättinen (1999) ja Minna Juvonen (2000). Keskeisimpänä inspiroijana tutkimukselleni on ollut Henna Makkonen-Craigin pro gradu (1996), jossa tutkitaan puhekielen illuusiota lehtijuttuihin luovia keinoja sekä kvantitatiivisesti että kvalitatiivisesti. Varovaisena hypoteesinaan Makkonen-Craig esittää (mts. 52–55), että lehtikielen yleisimpiä puhekielisyyksiä ovat syntaksiin liittyvät piirteet eli monikon inkongruenssi, possessiivisuffiksin kato sekä pronominiin – mutta ei verbien – pikapuhemuodot. Lisäksi hän on havainnut, että hierarkkisesti alemman tason piirteet toteutuvat lehtikielessä puhekielisinä vasta, jos kaikkien hierarkkisesti ylempien piirteiden esiintymistä ainakin osa on puhekielisiä. Makkonen-Craigin (1996) konkreettisimpana antina omalle työlleni koen hänen määrittelemänsä ”yleispuhekielisyyksiksi luokiteltavat piirteet” (mts. luku 2.3), joita olen käyttänyt analyysini apuna luvussa 4.2. Makkonen-Craigin havaintojen mukaan puhekieliset piirteet imitoivat puhetta niin fonologisella, morfologisella kuin syntaktisellakin tasolla, ja tätä runsautta hän perustelee lehtikielessä suosituksi nousseella luonnollisuuden tavoittelulla: tietyt puhekielen sanat ja lauserakenteet vaativat seurakseen muun muassa puhekielistä morfologiaa (mts. 57).

Artikkelissaan *Speech quotations in Newspapers as a Form of Language Use* Makkonen-Craig (1999) puolestaan syventyy nimenomaan sitaatteihin (uutis)lehtijutuissa. Hän pohtii sivumennen myös sitaattien tehtäviä, joskin joutuu toteamaan, että ”*the why-question is more complex than may at first appear, and is outwith the scope of this paper*” (mts. 138). Omassa tutkimuksessani paneudun nimenomaan tähän Makkonen-Craigin sivuuttamaan kysymykseen.

Analyysini konteksti – kaunokirjallis-journalistiset jutut – on yksi journalistisen tekintekemisen alalaji, joskin varsinkin Suomessa sekä lajityyppi että jo sen nimi itsessään ovat vielä varsin vakiintumattomia⁴. Ilkka Rentolan (1983), Markku Juusolan (1988), Marco Mäkisen (1990) ja Pertti Hemánuksen (1992) ohella kaunokirjallis-journalistista lehtikirjoittamista on Suomessa urauurtavasti tutkinut Maria Lassila-Merisalo (2001 nimellä Lassila⁵, ja 2009). Tutkimuksissaan Lassila-Merisalo on pohtinut, miten kaunokirjallinen journalismi⁶ suhteutuu tiedon todenperäisyyttä määrittelevään käsitepariin fakta ja fiktio. Lisäksi hän on tarkastellut, miten suomalainen kaunokirjallinen journalismi on kehittynyt ja millaista se nykyään on (erityisesti 2009: luku 7). Lassila-Merisalon työt ovat oman tutkimukseni kannalta keskeistä lähdeaineistoa.

Erityisesti Yhdysvalloissa kaunokirjallisia keinoja hyödyntävä journalismi on paljon Suomea yleisempää (historiasta ks. Hartsock 2000), ja monet anglosaksisissa maissa julkaistut alan oppikirjat ovat olleet paitsi keskeisenä aineistona kirjallista toimialatietoa kartoittavassa luvussa 6 (jossa annan niistä tarkemmat lähdeviitteet), myös sitaatin tehtäviä määrittävän analyysityökaluni tukena ja pohjana. Kotimainen kaunokirjallis-journalistista lehtikirjoittamista käsittelevä oppikirjallisuus on valitettavasti vielä varsin vähälukuista (esim. Kotilainen 1989 ja 2003; Lundberg 1992 ja 2001; Töyry ym. 2008).

⁴ Enemmän tai vähemmän samaan asiaan viittaavia termejä on kuitenkin Yhdysvalloissakin runsaasti: mm. literary journalism, literary nonfiction, creative nonfiction, art-journalism, nonfiction novel, factual fiction, journalit, journalistic nonfiction, nonfiction reportage, documentary narrative, New Journalism, feature writing, narrative journalism, narrative nonfiction, literature of fact, non-imaginative literature, the nonfictional novel ja faction (Hartsock 2000: 4–5; Kramer – Call 2007: xv).

⁵ Pro gradussaan (2001) Lassila-Merisalo käyttää vielä termiä nonfiktio (engl. *nonfiction* ’tietokirjallisuus’). Hän kuitenkin kertoo luopuneensa siitä pian työn valmistuttua, koska katsoi sen yksinään käytettynä olevan yläkäsite, jonka alle mahtuu useita erilaisia lajityyppejä elämäneräroista matkakertomuksiin (Lassila-Merisalo 2009: 14).

⁶ Termien *kaunokirjallinen journalismi* vs. *kaunokirjallis-journalistinen juttu* eroista ks. s. 27.

2 Referointi ja sitaatti

Päivittäin kerromme kanssaihmisille, mitä olemme eri tilanteissa kuulleet, ajatelleet ja sanoneet – tai kenties vain ajatelleet sanoa. Luemme kirjoja ja seuraamme tiedotusvälineitä, joissa usein toistellaan sitä, mitä muualla on sanottu tai kirjoitettu. Referointi on siis erotamattomasti läsnä meitä ympäröivässä kielenkäytössä.

Aikaisemmin kuultua tai luettua tekstiä on mahdollista toistaa sana sanalta sellaisenaan. Toisaalta toistaminen voi tapahtua myös erilaisten epäsuoran esityksen konventioiden avulla, jolloin alkuperäinen lausunto toistetaan omin sanoin mutta asiasisällölle uskollisesti.

Tässä luvussa esittelen ensin, minkälaisia konventioita referoinnille suomen kielessä on (luku 2.1). Sen jälkeen pureudun yhteen referoinnin tapaan, suoraan esittämiseen, määritelläkseni tarkemmin tutkimuskysymykseni keskeistä käsitteistöä (luku 2.2).

2.1 Suomen kielen referointijärjestelmä

Selvitys suomen kielen referointijärjestelmästä on tapana aloittaa eräällä tietyllä – sitaatilla. Aarni Penttilän (1963) *Suomen kielioppi* on ensimmäinen nykyaikainen yleisesitys suomen kielestä, ja se määrittelee referoinnin seuraavasti:

Sellaista suullista tai kirjallista esitystä, joka perustuu ja jonka eri tavoin enimmäkseen myös ilmoitetaan perustuvan johonkin toiseen kielelliseen esitykseen, nimitetään referaattiksi (l. selosteeksi) (mts. 647).

Toisin kuin Penttilä, nykyään yleisesti määritellään, että referoinnista on kyse ainoastaan silloin, kun kielen muodosta käy eksplisiittisesti ilmi (vrt. Penttilä: ”enimmäkseen”), että esitys perustuu toiseen kielelliseen esitykseen. Jos tätä muodollista vaatimusta ei huomioitaisi, voisi kaikkea kielenkäyttöä kutsua pohjimmiltaan referoinniksi. Loppujen lopuksihan (onnistunut) kielellinen kommunikaatio perustuu aina ennalta olemassa olevan kielijärjestelmän hyödyntämiseen. (Ks. esim. Shore 2005: 47 ja sen lähteet; Koski 1985: 70.)

Edelleen tarkennuksena Penttilän määritelmään on syytä huomioida, että referointi on mahdollista myös sellaisten kielellisten esitysten osalta, joita ei ole koskaan ollut edes olemassa. Tilanne on toki itsestään selvä kaunokirjallisuudessa, mutta yhtä lailla mahdolli-

nen myös todellisessa maailmassa esimerkiksi referoitaessa jotain, mitä ei ole sanottu (*Hän ei kertonut, että oli hävinnyt kaikki rahansa.*).

Voidaankin todeta, että referointitekniikoissa on kyse konventioista, joilla tietty osa tekstiä merkitään ikään kuin se olisi muualta peräisin. Onko referoitavaksi merkitty teksti oikeasti muualta peräisin vai ei, siitä referointitekniikoissa ei ole viitteitä.

Suora ja epäsuora esitys. Referointia merkitään kielessä – niin puhutussa kuin kirjoitetussa – jatkumonomaaisesti lukuisilla eri tavoilla. Jatkumon ääripäiksi voidaan ottaa jo antiikista, erityisesti Platonilta (1981), periytynyt käsitepari *mimesis* (näyttäminen) ja *diegesis* (kertominen). Niitä voidaan kuvata referoinnin universaaleilla pääluokilla, suoralla esityksellä (SE) ja epäsuoralla esityksellä (EE) (Kuiri 1984: 1).

SE: ”Mie oon mies”, sanoi mies.

EE: Mies sanoi, että hän oli mies.

SE jäljittelee referoitavan miehen alkuperäistä lausuntoa sanatarkasti, EE toistaa kertojan sanoin, mitä mies on sanonut.

Short (1988: 67, 69–71) on vertaillut referoinnin kahta peruskategoriaa totuudenmukaisuuden kannalta: Niin SE:ssä kuin EE:ssäkin säilyvät sekä alkuperäisen lausuman *propositionaalinen sisältö* että sen *illokutiivinen sävy*. Ensin mainitulla tarkoitetaan lauseen perusmerkitystä, sananmukaista sisältöä. Eri konteksteissa kyseiset sanat voivat kuitenkin saada puhujan intentioiden mukaisesti erilaisia illokutiivisia sävyjä eli tehtäviä⁷. Esimerkiksi väitelause *täällä on kylmä* voi toimia paitsi toteamuksena, myös kehotuksena sulkea ikkuna tai ärtymyksenä ikkunan auki jättämisestä. Näiden kahden tehtävän lisäksi SE:ssä referoija pystyy – erotuksena EE:stä – välittämään alkuperäisen puhujan käyttämät *sanat ja rakenteet*.

Miehen sanomisia käsittelevässä esimerkissäni SE:n referoitu tekstiaines on lainattu alkuperäisestä puhetilanteesta. Tämä paljastuu sen deiktisistä eli kulloisessakin tilanteessa merkityksensä saavista elementeistä – tässä tapauksessa persoonapronominista ja tempuksesta – jotka ovat alkuperäisen kontekstin mukaisessa muodossa. Kun lainaus muunnetaan

⁷ Ajatus pohjaa J. L. Austinin ja John R. Searlen kehittämään puheaktiteoriaan, jonka mukaan puhuja tekee aina jonkin teon esittäessään jonkin lausuman. Ks. tarkemmin Austin 1962 ja Searle 1969.

EE:ksi, lainattujen sanojen deiktiset elementit muuttuvat: tempus vaihtuu preesensistä imperfektiksi ja mieheen viitataan yksikön kolmannen persoonan pronominilla *hän*. Propositionaalisen sisällön ja illokutiivisen sävyn ohella SE:ssä on voitu säilyttää alkuperäisen lausunnon tarkka murteellinen sanavalinta *mie* (pro *minä*), mikä aspekti EE:ssä menetetään.

Kuten edellä esitetystä esimerkistäkin hahmottuu, prototyyppisesti referaatissa on kaksi osaa: *referaattiosa*, jota ISK (§1459) kuvailee ”selosteeksi jostain toisesta kielellisestä tapahtumasta”, sekä referaatin lukuohjeena toimiva *johtoilmaus*, jolla ”kehystetään samassa yhdyslauseessa olevaa repliikkiä: mainitaan referoitava, joskus myös vastaanottaja sekä jotakin puhumisen tavasta”.

Jatkumo suorasta epäsuoraan. SE:n ja EE:n käsitteet on otettu suomen kielen kuvaukseen latinan kirjakielen kieliopista, jossa niiden keskinäinen ero on selkeä (Kalliokoski 2005: 21). Suomen kielessä eronteko ei kuitenkaan ole näin jäännöksen edes kirjoitetussa kielessä saati puheessa (Hakulinen, L 1970: 26–27; Kuiri 1984: 11)⁸. SE ja EE esiintyvät suomen kielessä monin erilaisin variaatioin.

Ensinnäkin SE voi esiintyä ilman johtoilmausta. Näin muodostunutta rakennetta kutsutaan *vapaaksi suoraksi esitykseksi* tai *nollasitaatiksi*. Kaunokirjallisuudessa tämä on tyyppillistä dialogissa, jossa puheenvuorot vaihtuvat taajaan.

- Jontte kääntyi miehen puoleen.
– Onks sul röökii?
– Ei. Valitettavasti ei ole.
– Ai jaa. No minne sä oot matkalla.
– Kunhan bussia tässä odottelen.

⁸ Vaikka esimerkiksi peruskouluopetuksessa SE ja EE mielletään toistensa vaihtoehtoisiksi referointitavoiksi (Kalliokoski 2005: 20), näin ei aina ole asian laita. Vaikka SE on usein muunnettavissa EE:ksi ja päinvastoin, esimerkiksi SE lauseessa *Metsästä huudettiin innokkaasti: ”Hei, pojat, tulkaa tänne!”* voidaan muuntaa epäsuoraksi vain jättämällä pois interjektio *hei*, puhuttelulisäys *pojat* ja direktiivi *tulkaa tänne*, koska ne ovat sellaisia deiktisiä elementtejä, joita ei voi vaihtaa puhujan viestintätilanteen mukaisiksi (Kuiri 1984: 3–11). Tietysti esimerkiksi sanaa *pojat* voidaan käyttää myös EE:ssä, mutta tällöin se ei ole enää funktioltaan puhuttelulisäys (esim. *Metsästä huudettiin innokkaasti, että pojat tulisivat sinne*.).

Sepittämäni esimerkkikatkelman johtolauseettomien SE:ien kulloinenkin puhuja on pääteltävissä paitsi puheenvuorojen sisällön ja kieliasun perusteella⁹, myös dialogia edeltävän kertojan tekstin perusteella. Varsinkin edellä esitetyn kaltaisessa tilanteessa, jossa puhujia on vain kaksi, myös niin kutsuttu vierusparijäsennys auttaa päättämään, kumpi milloinkin on äänessä. Vierusparilla tarkoitetaan kahden eri puhujan tuottamaa kahden peräkkäisen lausuman jaksoa, jossa lausumat järjestäytyvät etu- ja jälkijäseneksi siten, että etujäsen vaatii tai asettaa odotustilan tietynlaisille jälkijäsenille (esim. kysymys ja vastaus). (Tainio 1997: 75–92.)

Myös lehtiteksteissä johtolause jää SE:n yhteydestä usein pois silloin, kun se tuottaisi turhaa tautologiaa ja kun lausunnon antaja on muutenkin helposti kontekstista pääteltävissä. Lisäksi johtolauseen ellipsillä voi, kaunokirjallisuuden tapaan, olla myös ilmaisullisia tehtäviä. Tästä tarkemmin luvussa 5.2.

Erotuksena kirjoitetusta kielestä puhekielestä johtolauseetonta SE:tä voidaan merkitä puheen auditiivisesta luonteesta juontuen myös prosodially (ks. Routarinne 2005: 89; Mathis – Yule 1994: 63–76).

K: What do you buy men in your family for Christmas?

B: My father is the main problem=

K: =Yes (.) I have that same problem (.) I finally resorted to saying @Dad? What do you want? @ ↑I don't need anything↑

B: That's exact (.) I think we've got the same father

[Litterointimerkkien selitykset alaviitteessä¹⁰]

Mathisilta ja Yulelta (mts. 64) lainaamani esimerkin¹¹ jälkimmäisessä K:n repliikissä K referoi ensin itseään johtolauseellisesti (*I finally resorted to saying: "Dad? What do you want?"*) ja sen perään isäänsä ilman johtolauseetta. Jo edellä esitettyjen, puhujaa päättelyssä ohjaavien elementtien lisäksi K erottaa irrallisen SE:n referaatiksi äänenkorkeuden muutoksella (↑*I don't need anything*↑). On ajateltu, että äänensävyyn muutoksen motiivina saat-
taisi osittain olla paitsi rajakohdan merkitseminen, myös pyrkimys imitoida – kenties kari-

⁹ Aineistojutuistani ei löytynyt erityisen edustavaa dialogia kyseisen asian ilmentämiseksi, minkä takia käytän sepittämäni esimerkkiä.

¹⁰ ? nouseva intonaatio, = kaksi puhunnosta liittyy toisiinsa tauotta, (.) mikrotauko, @ äänen laadun muutos, alleviivaus painotus, ↑ seuraava sana lausuttu ympäristö korkeammalta, >joo< nopeutettu jakso.

¹¹ Olen muuntanut esimerkin litteraatiomerkit fennistiikan tutkimuksessa käytettävien merkintätapojen mukaisiksi.

katyyrin omaisesti – siteerattavan ääntä. (Routarinne 2005: 91; Haakana 2005: 124–125; Haakana – Visapää 2005: 431, 436; ISK §1463–1465.)

SE:n ja EE:n yhdistyminen samassa referaatissa on hyvin yleistä sekä kirjoitetussa että puhutussa kielessä (ISK §1459). Näistä yhdistelmämuodoista käytetään yleisimmin termiä *vapaa epäsuora esitys*. Se on ”tyylikeino, jonka avulla kertojan ja henkilön näkökulma ja äänet limittyvät” (Kalliokoski 2005: 33). Vapaata epäsuoraa esitystä on pidetty erityisesti kaunokirjallisuudelle ominaisena piirteenä (mm. Penttilä 1963: 653; Kalliokoski 2005: 30–31; ISK §1475), missä sitä myös on runsaasti tutkittu (mm. McHale 1978; Genette 1980 [1972]; Rimmon-Kenan 1991 [1983]; Kalliokoski 1987; Tammi 1992, joka käyttää vapaasta epäsuorasta esityksestä termiä *kertojan ja henkilön diskurssi* [KHD]). Tällöin on tarkoitettu sellaista vapaata epäsuoraa esitystä, jonka persoona- ja aikamuodot ovat kertojan näkökulmasta valittuja mutta muut deiktiset elementit kertomuksen henkilön. Perinteisesti vapaaksi epäsuoraksi kerronnaksi määritellyssä tekstijaksossa ei ole katsottu voivan olla johtolauseita eikä henkilön puhumista tai ajattelua osoittavia verbejä, mutta ”ainakin osa nykytutkijoista on halunnut luokitella KHD:ksi myös puheeseen/ajatteluun viittaavalle verbille alisteisia jaksoja, mikäli segmentissä esiintyy muita diskurssin vapautteen liittyviä piirteitä” (Tammi 1992: 42).

Vapaasta epäsuorasta esityksestä on käytetty myös useita lähes synonyymisia termejä kuten *sekaesitys* (Ikola 1961), *sekamuoto* (Penttilä 1963) ja *eläytymisesitys* (esim. Vainionpää 1974). Vaikka niiden määrittelyt hieman vaihtelevat, peruseriaate on, että SE:tä ja EE:tä yhdistelevissä referaateissa osa elementeistä kuuluu referoitavalle korostaen näin katkelman suorutta, toiset puolestaan kertojalle epäsuoraa esitystä korostaen.

Tammi (1992: 36–53) on koonnut listan, minkälaisilla valinnoilla kirjoittaja voi tekstin SE:n tai EE:n omaisuutta ilmentää. Muuttujista viisi ensimmäistä ovat keskeisiä, loput kohta kohdalta perifeerisempiä. Niissä kohdissa, joissa olen antanut suluissa esimerkkisana- tai -lauseparin, ensimmäinen on SE:n, jälkimmäinen EE:n mukainen. Jakoa ei kuitenkaan pidä ajatella sääntönä, sillä poikkeukset ovat toki mahdollisia.

- Typografia (johtolauseen jälkeinen kaksoispiste, lainausmerkit, sitaattiviiivat)
- Johtolause (ellipsi tai mukaan kirjattu)

- Referaatin persoonamuodot (*minä-hän*¹²)
- Aikamuodot (*minä menen – hän meni*)
- Deiktiset elementit kuten ajanmääreet (*huomenna – seuraavana päivänä*), paikanmääreet (*täällä – siellä*) ja determinatiivit (*tuo kirja – se kirja*)
- Diskurssipartikkelit (*kyllä, ei, niin, aijaa*)
- Subjektiivista korostusta välittävät syntaktiset ratkaisut (*Oliko toinen nyt suuttunut eikä enää tulisikaan hänen perässään? Pitäisikö nöyrytyä ja ryhtyä lepyttämään?*¹³)
- Puhujalle ominaiset idiomit (*Talon nuoresta neidistä [sotamies] näytti oikein kivan näköiseltä.*¹⁴)
- Puhujalle ominainen tyyli, joka on jo varsin tulkinnanvarainen puhujan diskurssia ilmaiseva piirre (Tammi 1992: 50–53).

Selvennän edellä kerrottua kolmella esimerkkilauseella, joissa SE:n ja EE:n keinot limittyvät eri suhteessa. Esimerkeistä kaksi ensimmäistä ovat sepittämiäni, kolmas on litteraatio nauhoitteesta, jossa erästä lehtijuttua varten haastattelen ministeri Elisabeth Rehniä. Kyseisestä haastattelusta jo puhuinkin johdannossa (ks. s. 3)

Olen lihavoinut esimerkeistä ne tekstiainekset, jotka ovat SE:tä.

Pekka huomautti Jaanalle, että **nyt** olisi **viimeistään** aiheellista sopia myös **näistä** heidän välisistä käytännön asioista.

Ensinnäkin johtoilmauksen aikamuoto, imperfekti, viittaa kertojan näkökulmaan: lauseessa raportoidaan jostain jo tapahtuneesta. Sen lisäksi kertojan näkökulmasta kielii pronomini *heidän*. Sen sijaan ajanmääre *nyt viimeistään* luo referoitavan näkökulmaa samoin kuin determinatiivi *näistä* (EE:n mukainen olisi *niistä*).

Pekka kuunteli virkailijan puhetta sivukorvalla. **Kyllähän** maailmaan puhetta mahtuu, mutta hän **ei jäisi tuollaista mollaamista** kuuntelemaan.

Ensimmäisessä lauseessa näkökulma on kertojan. Toisessa lauseessa kerronnan muodot sekoittuvat, kun kertojan näkökulmaan liittyy referoitavan näkökulmaa tuova diskurssipartikkeli *kyllähän*, affektiivinen sanavalinta *mollaamista* sekä verbin konditionaali (*ei jäisi*), joka osoittaa alkuperäistilanteessa preesensissä olleen lauseen tarkoittaneen tulevaa aikaa (ISK §1472 *Futuurisen konditionaalin preesens*).

¹² Jos tekstissä on minä-kertoja, hän toki viittaa itseensä yksikön 1. persoonalla, oli kyse sitten SE:stä tai EE:stä.

¹³ Esimerkki on otettu Tammelta (1992: 47), mutta se on alkujaan Marja-Liisa Vartion (1968: 39) teoksesta *Mies kuin mies, tyttö kuin tyttö*.

¹⁴ Esimerkki on otettu Tammelta (1992: 49), mutta se on alkujaan Marja-Liisa Vartion (1962: 13) teoksesta *Tunteet*.

– – ja tuota silloin hän vielä mietti kun mä kysyin (.) että **tuleeks suuret virkaanastujaiset** (.) niin hän sanoi että **minne ihmeeseen me voimme panna heidät asumaan** (.)

[Litterointimerkin selitys ks. s. 14, alaviite 10]

Puhutun kielen katkelma alkaa EE:stä implikoivalla johtolauseella ja *että*-konjunktioilla (*mä kysyin että*), joita kuitenkin seuraa SE:nä referoitu kysymys (*tuleeks suuret virkaanastujaiset*). Sen jälkeen sama EE+SE-rakenne toistuu (*hän sanoi että minne ihmeeseen me voimme panna heidät asumaan*). Jälkimmäisen lauseen SE näkyy pronomiinissa *me*, joka on referoitavan henkilön näkökulman mukainen. Esimerkkikatkelmassa kahdesti esiintyvä rakenne EE-johtoilmaus+*että*+SE on erityisesti puhutulle kielelle tyypillinen yhdistelmä. Onkin esitetty, että perinteisesti EE:n merkkinä pidetty *että*-konjunktio ei puhekielessä niinkään aloita johtoilmaukselle syntaktisesti alisteista kokonaisuutta¹⁵, vaan pikemminkin vain ilmaisee, että kyse on referoinnista, usein nimenomaan SE:stä (Kuiri 1984: 64, 97–99; Laury – Seppänen 2008).

Et(tä)-konjunktion referointia merkitsevä funktio on niin vahva, ettei johtoilmauksen verbinä tarvitse aina olla edes kommunikaatioon viittaavaa verbiä.

Sit Kalle **oli** just silleen niinku et @no ei kai tässä muutakaan voi@

Voi vittu siin oli sit kuitenkin oli kauhee tappelu siin nii sit ku se tuli takasin siihen# että >@kyllä sä oot@<

[Litterointimerkkien selitykset ks s. 14, alaviite 10]

Ensimmäisen esimerkin¹⁶ johtolauseessa on verbi *olla*, joka on yleinen referoinnin tapa puhekielessä (erityisesti teinityttöjen keskuudessa, on Routarinne huomauttanut [2005: 99]). Jälkimmäisen esimerkin lihavoidun lauseen tulkinta referaatiksi nojaa edellistäkin vahvemmin *että*-konjunktioon, koska sitä edeltävä lauseke (*sit ku se tuli takasin siihen*) on korkeintaan löyhästi tulkittavissa johtoilmaukseksi. Kummassakin esimerkissä niin ikään myös prosodia tukee päättelyä.

¹⁵ Mm. Shore (2005) on pohtinut, missä määrin EE:n referaattiosan ja johtoilmauksen suhdetta voi ylipäänsä pitää alistussuhteena ja kuvaillut suhdetta ennemminkin kehystämiseksi, jossa referaattiosa on johtoilmauksen vaikutusalassa (mts. 61–62).

¹⁶ Ensimmäinen esimerkeistä on lainattu Sara Routarinteeltä (2005: 103), jälkimmäinen Markku Haakanaalta (2005: 123). Selkeyden vuoksi olen hieman yksinkertaistanut litteraatioita.

Tähän asti olen esitellyt SE:tä ja EE:stä, jotka esitin luvun alussa referoinnin ääripäiksi, sekä niiden piirteiden eriasteisia yhdistelmiä. Suomen kielessä on kuitenkin myös referointia välittäviä kieliopillistuneita rakenteita (ISK §1461). Rakenteen kieliopillistuminen tarkoittaa tässä yhteydessä sitä, että sana tai muu kielenaines muuttuu vähitellen merkitykseltään abstraktimmaksi ja vakiintuu sitä kautta kieliopin rakenneosaksi, esimerkiksi vihjeeksi referoinnista.

Kieliopillistuneista rakenteista laajakäyttöisin on *referatiivirakenne*¹⁷, joka on erityisesti kirjakielelle ominainen piirre (Ikola ym. 1989: 466–470). Seuraavasta sepittämästäni esimerkistä referatiivirakenne on lihavoitu.

Kuusisto myöntää **odottaneensa** Ranskassa kiekkoilulta paljon enemmän.

Referatiivirakenne vastaa verbin objektina olevaa *että*-lausetta (*Kuusisto myönsi, että hän oli odottanut...*), joskin tietyin rajoituksin (tarkemmin ks. ISK §538).

Muita infiniittisiä rakenteita ovat muun muassa *permissiivirakenne* (ISK §502) (*Hän patistaa minua hoitamaan asioitani itsenäisemmin.*) ja *tarkoittamismuotti* (ISK §481) (*Hän kutsui autoa romuksi.*). Harvinaisempi kieliopillinen rakenne, jolla myös on tietyissä konteksteissa referoiva funktio, on niin kutsuttu *kvasirakenne* (*Hän **oli olevinaan** niin viisas*) (Nordlund 2005).

Kuulopuheen merkkejä. Edellä olen käsitellyt niitä suomen kielen referointijärjestelmän keinoja, joilla kielenpuhuja viestii toisesta kielellisestä toiminnasta. Niiden lisäksi suomes-
sa on referointikeinoja, jotka eivät varsinaisesti referoi mitään puhe- tai lukutilannetta vaan ainoastaan osoittavat, että kerrottu tieto perustuu johonkin toiseen kielelliseen toimintaan. *Kuulopuheeksi* (termistä tarkemmin ks. ISK §1493) merkityn tekstin puhuja ei näin ollen sitoudu esittämänsä tiedon todenperäisyyteen. Seuraavaksi esitetyissä referointikeinoissa onkin siis kyse ennemmin tietoon suhtautumisesta kuin varsinaisesta referoinnista. (Kui-
ri 1984: 243–249.)

¹⁷Referatiivirakennetta on kutsuttu myös *referatiiviseksi lauseenvastikkeeksi* (ISK §1461) ja *partisippi-
rakenteeksi* (Kui-ri 1984).

Jos huomiotta jätetään tiedon suorasanaisesti kuulopuheeksi ilmoittavat lauseet (*Kuulin kavereilta, että...*), suomen kielessä tiedon voi merkitä kuulopuheeseen perustuvaksi (ilman kyseisen viestintätilanteen varsinaista referointia) pääasiassa seuraavanlaisin keinoin:

- 1) Hän on **kuulemma** viisas. Hän on **muka(mas)** viisas.
- 2) Hän **kuuluu** voittaneen lotossa. Täällä **pitäisi** olla paljon nähtävyyksiä.
- 3) **Hänen mukaansa / mielestään** ruoka oli hyvää.
- 4) Siellä **on tehty / oli tehty** paljon töitä.

Kohdassa 1 partikkelit *kuulemma* ja *muka(mas)* ilmoittavat tiedon perustuvan muualta kuultuun mutteivät paljasta tiedon lähdettä tarkemmin. Siinä missä *kuulemma* on varsinkin puhekielessä merkitykseltään varsin neutraali, *muka(mas)*-partikkeliin liittyy yleensä implikaatio, että puhuja suhtautuu epäilevästi esitetyn tiedon paikkansapitävyyteen. Merkitykseltään hyvin samankaltaista on kohdassa 2 verbien *kuulua* ja *pitää* konditionaalien avulla tapahtuva kuulopuheeseen viittaaminen. Kohdan 3 lauseadverbiaali *jonkun mukaan / mielestä* osoittaa tiedon kuulopuheeksi, mutta vastoin edellisiä kohtia se myös ilmoittaa tiedon lähteen. (Kuiri: 1984.)

Kohdassa 4 verbin tempus – perfektin ja pluskvamperfektin – osoittaa tiedon perustuvan kuulopuheeseen. ISK (§1496) antaa näille kahdelle aikamuodolle varsin selkeät ja selvärajaiset tehtävänjatot: perfektin osoittaa, että tieto on päättämällä hankittu, pluskvamperfektin sitä, ettei kertoja itse ole ollut tapahtumien silminnäkijä vaan referoi kuulemaansa. Kuitenkin esimerkiksi Kuiri (1984: 240–242) ja Helasvuo (1991: 81–85) joutuvat puhutun kieleen perustuvissa tutkimuksissaan toteamaan, että perfektin ja pluskvamperfektin merkityseroa referoinnissa on usein vaikea tai jopa mahdoton erotella.

Referoinnin rajat? Kuten tässä referointijärjestelmää käsittelevässä luvussa on havaittu, kielenkäyttäjällä on hallussaan monipuolinen keinopaletti puheen ja kirjoittamisen tuottamiseen omasta tai jonkun toisen aiemmasta puheesta tai kirjoituksesta. Referoinnin ääripäiksi asettuvat SE (*”Suunnittelen matkaa kuuhun”, poika sanoi*) ja EE:n ääripäätä edustava puheaktin tiivistys (*Poika kertoi suunnitelmistaan*).

Kirjoitetussa kielessä referoijan apuna ovat typografia (esim. *Hän sanoi: ”Näin on!”*), syntaksi (esim. *Hän sanoi, että asia on näin*), kieliopilliset merkit (esim. referaattirakenne *hän sanoi tietävänsä*), partikkelit (esim. *muka, kuulemma*) tai vaikkapa tempus (esim. *hän oli esiintynyt siellä*). Lisäksi puheessa referointia voidaan merkitä loputtomin

prosodisin vivahde-eroin – jopa sormia heiluttamalla tehdyllä lainausmerkkimäisellä liikkeellä (Kalliokoski 2005: 29).

Mutta missä menevät referoinnin rajat? Eriäviä mielipiteitä on esitetty esimerkiksi siitä, pitääkö referoinnin välittää myös alkuperäisen puheen propositionaalista sisältöä vai voidaananko puheaktin tiivistyskin laskea referoinniksi, kuten itse edellä tein (Esim. Penttilä 1963: 647; Kuiri 1984 vs. Leech – Short 1981).

Kurkkio (1978) määrittelee referaatin hyvin tiukkarajaisesti. Hän on asettanut referoinnin ehdoksi muun muassa sen, että referaatissa viitataan viestintätilanteeseen, joka sisältää lähettäjän, visuaalisen tai auditiivisen viestin sekä vastaanottajan. Koska ajattelu ja itsekseen puhuminen eivät ole Kurkkion mielestä viestintää, hän ei katso niitä voitavan referoida (mts. 7–11 vs. esim. Penttilä 1963: 647; Ikola 1961: 13–14). Kurkkio myös muun muassa vaatii (mts. 12–13), että johtoilmauksen on esitettävä viestintä todellisena (joskaan referaatin ei hänenkään mielestä tarvitse perustua todellisuuteen, kuten esimerkiksi kaunokirjallisuudessa usein on laita). Näin ollen kielteisen, kysyvän, potentiaalisen, konditionaalisen tai imperatiivisen johtolauseen sisältävä yhdyslause ei ole Kurkkion mukaan referaatti (esim. *Olitko sanonut, ettet pidä hänestä?* tai *Hän ei sanonut, että pitää tästä.*).

Koski (1985: 72) onkin tiivistänyt, että mielipide-erot johtuvat yhtäältä siitä, että referaatin muodolliset, pragmaattiset ja tarkkuusastetta koskevat kriteerit vaativat erilaisia kategorioiden rajoja, ja toisaalta siitä ongelmallisesta rajanvedosta, onko referaatissa kuvattavan tekstijakson alkuperäisen ilmaisuhetken oltava määräiseksi osoitettava viestintätilanne eikä esimerkiksi ajattelua.

Tutkimukseni kannalta rajanteko on kuitenkin selvä: Pidän sitä SE:nä, mitä kulloisenkin aineistojuttuni kirjoittaja on SE:ksi merkinnyt (SE:n määrittely ks. luku 2.2). Seuraavaksi syvennyn esittelemään tutkimukseni pääkohdetta, lehtijutussa käytettävää SE:tä.

2.2 Lehtijutun suora esitys eli sitaatti

Edellisessä alaluvussa olen esitellyt suomen kielen referointijärjestelmää. Tutkimukseni käsittelee kuitenkin etupäässä suoraa esitystä ja sen ilmenemistä nimenomaan lehtijutuissa.

Lehtitekstin konventiossa (ks. esim. Kotilainen 1989: 106) suoraa esitystä kutsutaan usein *sitaatiksi*, mitä nimeä tulen itsekkin siitä vastedes käyttämään. Vaikka sitaatit voivat perustua suullisten lähteiden ohella myös kirjallisiin lähteisiin, mistä on aineistojutuissani-

kin muutamia esimerkkejä, tässä tutkimuksessa rajaan sitaattien tarkastelun vain puheesta tehtyihin lainauksiin.

Sitaatin erottaminen epäsuorasta esityksestä on varsin yksiselitteistä: sitaatti erotetaan alla olevan mallin mukaisesti joko lainausmerkeillä (1) tai sitaattiviivalla (2):

- 1) ”Mie oon mies”, sanoi mies.
- 2) – Mie oon mies, sanoi mies.

Paitsi kokonainen lause, lainausmerkkien avulla sitaatiksi voidaan merkitä myös vain tietty osuus muilta osin epäsuorasta referoinnista.

Wallu kertoi olevansa ”ihan siinä uimarannan vieressä”, vaan eipä näy. (Moon)

Epäsuoran referoinnin lomaan asetetuilla suorilla lainauksilla voi olla – varsinkin jos lainausmerkeissä on vain sana tai pari – myös muita tehtäviä kuin silkka referoiminen, esimerkiksi kirjoittajan ironisoivan tai muun asenteen esille tuominen (*Hän sanoi, että sivistys on hänelle ”synnynnäinen piirre”*.) (ISK §1460).

Sitaatti on hyvin monikäyttöinen referoinnin tapa, sillä aina kun kielellinen ilmaus suinkin on toistettavissa, sitaatti on käypä referointikeino. On tilanteita, joissa sitaatti on yksinomainen valinta, sillä ”sosiaalisia fraaseja, esimerkiksi tervehdyksiä, päivitteleviä huudahduksia tai emotionaalisia täytelisäkkeitä ei ylipäätään voi kuvata havainnollisesti muun kuin jonkinasteisen sitaatin avulla”. (Koski 1985: 81–83.)

Kuten jo edellisessä luvussa mainitsin, sitaatti koostuu kahdesta osasta: referaattiosasta ja johtoilmauksesta. Ensin mainittu on toisinto alkuperäisestä lausunnosta, joten se on deiktisten elementtiensä kuten muidenkin sanastollisten ja rakenteellisten ratkaisujensa puolesta alkuperäisen lausunnon mukainen. Jälkimmäinen puolestaan kertoo, ketä referoidaan, miten hän on asiansa sanonut ja kenelle kohdistanut – ainakin jotain edellisistä. Sitaitin kahden rakenne-elementin keskinäinen hierarkia on selvä: johtoilmauksen puuttumisesta huolimatta sitaatti on sitaatti, mutta referaattiosan puuttuessa sitaatin olemassaolosta ei enää voida puhua.

On myös tilanteita, joissa referaattiosa ja sitä seuraava johtoilmaus näyttäisivät muotonsa puolesta sitaatilta mutta joissa referaattiosaa eivät kehystä lainausmerkit (*No, ensin pitää saada Irmalle diagnoosi, tohtori sanoo.* [Muisti]). Koska aineistossani näitä tilanteita on vain muutamia, jätän ne tarkasteluni ulkopuolelle.

Seuraavaksi tarkastelen lähemmin sitaatin referaattiosaa (luku 2.2.1) ja johtoilmausta (luku 2.2.2).

2.2.1 Sitaatin referaattiosaa

Kuten jo aiemmin mainittua sitaatti kykenee välittämään toisessa tilanteessa tuotetun ilmauksen propositionaalisen sisällön ja illokutiivisen sävyn lisäksi alkuperäisen puhujan käyttämät sanat ja rakenteet (ks. luku 2.1). Tätä tehtävää toteuttaa sitaatissa nimenomaan sitaatin referaattiosaa.

Sanatarkkuuden mahdollisuus kuulostaa varsin hienolta. Kenties liiankin hienolta ollakseen totta. Kuten jo luvussa 1 todettua on lähtökohtaisestikin absurdia edes ehdottaa, että puheen ja kirjoituksen välillä voisi olla joku täsmällisen yhteismitallinen vastaavuus (kirja- ja puhekielen suhteesta esim. Halliday 1985; Tiittula 1992). Sivuutan kuitenkin tämän ongelman ja jatkan esitystäni siltä arkijärjen helposti hyväksymältä pohjalta, että puhuttua ja kirjoitettua kieltä voidaan pitää saman ilmiön, kielijärjestelmän, keskenään verrattavissa olevina toteutumina.

Alkuperäisen lausuman ja sitaatin keskinäistä vastaavuutta pohtiessaan Koski (1985: 76) on erotellut toisistaan *tarkan* ja *sovelletun SE:n* käsitteet. Tarkassa SE:ssä referoija toistaa alkuperäisen lausuman sellaisenaan, sovelletussa suorassa esityksessä tekstiä on sen sijaan kirjakielistetty tai muulla tapaa stilisoitu, esimerkiksi tekstilajin konvention vaatimusten mukaisesti. Erityisen korosteisesti soveltava suora esitys näkyy käännöstekstissä, jossa on yleisesti hyväksyttyä uudelleen kielellistä alkuperäisen tekstin propositionaalinen sisältö toiselle kielelle ja esittää näin saatu lopputulos edelleen suorana esityksenä. Kielten erojen vuoksi käännöksen merkitys ei voi koskaan olla täysin identtinen alkuperäisen kanssa. Tekstin muoto on luonnollisesti täysin eri.

Miksi soveltava SE sitten lasketaan SE:ksi, jos se kerran ei edes pyri täsmälliseen vastaavuuteen? Kosken (1985: 76) mielestä suoran esityksen ”eksaktia vastaavuutta olennaisempaa on referoijan asennoituminen: esittääkö hän referaatin SE:nä eli käyttääkö hän SE:n keinoja”. Valitsemalla käyttöönsä suoran esityksen referoija ilmoittaa ja ottaa vastuun, että referaatti on hänen mielestään määriteltävissä suoraksi esitykseksi, vaikka jonkinasteista stilisointia onkin kenties täytynyt tehdä. Valitsemalla sitä vastoin käyttöönsä epäsuoran esityksen referoija ilmoittaa, että hänen pyrkimyksenään on välittää (vain) vies-

tin propositionaalinen sisältö ja illokutiivinen sävy, ei viestin sanatarkkuutta. Kosken näkemyksen tapaan myös minä olen tässä tutkimuksessa määritellyt sitaateiksi kaikki ne kohdat (mutta vain ne), jotka kirjoittaja on SE:ksi merkinnyt, ottamatta kantaa siihen, mitä alkuperäisessä puhetilanteessa tosiasiaa on sanottu.

Huolimatta tarkka-soveltava-dikotomiasta sitaatin ”eksaktiusdimensio” on hyväksyttävä kahtiajaon sijaan jatkumoksi, kuten Koskikin huomauttaa (1985: 76). Alkuperäisen lausunnon ja siitä tehdyn sitaatin vastaavuussuhde on aina tilannekohtainen.

Vastaavuuden problematiikkaa voi lähestyä myös pohtimalla, missä määrin tarkintaan sitaatti voi olla alkuperäislausunnon toisinto – vaikka siis jo hylätty kanavanvaihtodilemma unohdettaisiin. Kun nimittäin tietyssä kontekstissa lausutut sanat otetaan myöhemmin uudelleen puheeksi, ne on väkisin jouduttu irrottamaan alkuperäisestä ympäristöstään ja sijoittamaan osaksi uutta kontekstia. Tätä uutta kontekstia vasten niitä on puolestaan mahdotonta ymmärtää täsmällisesti alkuperäisen lausujan tarkoittamalla tavalla (Kallio-koski 2005: 9).

Sitaatin tuottamisen problematiikka on oman tutkimukseni kannalta keskeinen kysymys. Siihen palataan toimialatietoa kartoittavassa luvussa 6.

2.2.2 Sitaatin johtoilmaus

Sitaatin johtoilmauksen tehtävänä on tarjota sitaatin referaattiosalle tulkintakehys. Johtoilmauksen keskeisimmät tehtävät ovat lainattavan tahon identifiointi ja kommunikointitavan jonkinlainen kuvailu. Vähintään toisen näistä on toteuduttava, jotta tekstiainesta voi pitää määritelmäni mukaan sitaatin johtoilmauksena. Niiden lisäksi johtolause voi ilmoittaa viestin vastaanottajan sekä muuta tietoa alkuperäisen puhetilanteen kontekstista.

Johtoilmauksella ei määritelmäni mukaan tarvitse olla mitään määrätynlaista yhteyttä sitaatin referaattiosaan, vaan nimeän pragmaattisessa hengessä johtoilmaukseksi kaiken sen sitaattia ympäröivän leipätekstin, joka täyttää johtoilmauksen tehtävän (ks. Kurkkio 1978: 32 ”muu konteksti johtoilmauksena” vs. ISK §1463).

Kun Antoinette oli istunut kolme viikkoa Jaken vuoteen ääressä, tämä lausui yllättäen ensimmäiset sanansa. ”Hei, äiti”, hän sanoi hitaasti karhealla äänellä. ”Rakastan sinua, äiti.” (Vuori)

Katson esimerkikikatkelmasta lihavoimani leipätekstin olevan johtoilmaus, koska se kertoo sekä sitaatin puhujan (johon sitaattien väliin kirjoitetussa välijohtolauseessa viitataan pronominilla *hän*) että implisiittisesti myös puheen kohteen (*Antoinette*), jota sitaateissa sittemmin puhutellaan sanalla *äiti*. Lisäksi verbi *lausua* antaa olettaa, että leipätekstiä seuraava sitaatti on lainattu nimenomaan mainitusta kommunikaatiotilanteesta.

Laveakatseisuudestani johtuen johtoilmauksen määrittely tulee joissain tilanteissa tulkinnanvaraiseksi.

Erkinjuntti piirtää kuvan, jossa on kulmikas säiliö. Se vuotaa pohjasta.

”Aluksi työmuisti toimii ihan hyvin. Se siirtää, mutta vähän tehottomammin. Mutta säiliömuistin pohjassa onkin reikiä. Siirrät asioita boksiin, ne tippuvat pois. Ei olekaan mitään, mitä löytää.” (Muisti)

Määrittelen lihavoidun kokonaisuuden johtoilmaukseksi sillä perusteella, että se identifioi tulevan sitaatin puhujan – joskaan ei eksplisiittisesti. Johtoilmauksen verbi *piirtää* ei liity puhumiseen, mutta voinee kuitenkin olettaa, että henkilö kuvaa piirtäessään selostaa, mistä on kyse. Varsinkin se, että johtoilmauksessa ja referaattiosassa kummassakin mainitaan ”säiliö” (referaattiosassa yhdyssanan osana), ohjaa tulkintaa – piirros ja puhe liittyvät siis samaan asiaan. Tietysti tulkintaa ohjaa vahvasti myös se, että johtoilmaus ja referaattiosa ovat tekstissä lähellä toisiaan.

Silloin kun sitaatin tulkintakehys – lähinnä puhuja – hahmottuu lukijalle riittävän selvästi ilman johtoilmausta, johtoilmaus voi jäädä kokonaan pois.

Ja sitten se kaikkein kuohuttavin asia: Hjallis ja naiset. Esimerkiksi se, miten Hjallis jätti vaimonsa ja tunnusti julkisesti suhteensa nuoreen, kauniiseen Forsiukseen.

Sellainen ärsyttää, jos mikä.

”No ärsyttäköön! Arvaa, kuinka moni ihminen tuli mulle sanoon, että –.” (Harkimo)

Esimerkikikatkelman sitaatilla ei ole ollenkaan johtoilmausta. Sitaattia edeltävän leipätekstin perusteella voi kuitenkin ongelmitta päätellä, että sitaatin lähde on Harkimo. Vielä selvemmäksi tämä tulee, kun katkelmaa tarkastelee laajemmassa kontekstissaan: kyseessä on henkilökuvajuttu Harry Harkimosta, eikä koko jutussa ole keneltäkään muulta yhtään lainausmerkkeihin asetettua sitaattia¹⁸. (Ks. liite.)

¹⁸ Jutussa kyllä referoidaan monia muitakin henkilöitä, mutta heidän suoran esityksen lainauksensa on asetettu juttuun ilman lainausmerkkejä mutta kursivoituna.

Johtolause. Sitaatin johtoilmauksen prototyypin ja aineistojuttujen johtoilmauksista yleisin muoto on johtolause. Se kertoo vähintään alkuperäisen tekstin esittäjän ja jotain kommunikaation tavasta. Ilmisubjekti ei ole kuitenkaan välttämätön, vaan johtolauseen verbi voi olla myös passiivimuotoinen. Lisäksi johtolause voi kertoa viestin vastaanottajan, joskin se on aineistojutuissani erittäin harvinaista. (ISK §1476.)

”Minun täytyy jättää sinut tänne ja lähteä hakemaan apua”, **Rick sanoi Jakelle.** (Vuori)

Esimerkkisitaatin johtolause on lihavoitu. Johtolauseen subjektina on Rick, joka siis on referaattiosassa esitetyn lausuman alkujaan sanonut. Adverbiaalina on Jake, joka on kohde, jolle Rick on alkuperäiskontekstissa puhunut. Sanomisen tapaa ilmaisee verbi *sanoa*, joka on suomen kommunikaatioverbeistä (esim. *sanoa*, *kertoa*, *ehdottaa*, *myöntää*) neutraalein ja merkitykseltään väljin. Puhutussa referoinnissa *sanoa*-verbillä muodostetut tai sitäkin pelkistetyimmät johtolauseet ovat hyvin yleisiä. Tähän saattaa olla syynä, että referoitavan lausuman affektiivisuutta voidaan kuvata muilla keinoin, erityisesti prosodialla (Haakana 2005: 124–126; Routarinne 2005: 84–87). Kirjoitetussa kielessä variaatiota on enemmän, joskin se on tekstilajikohtaista. Esimerkiksi tiedonvälityksen objektiivisuuteen (tai ainakin sen vaikutelmaan) pyrkivä sanomalehtiutinen suosii neutraaleja kommunikaatioverbejä kuten *sanoa* tai *kertoa* (mm. Kalliokoski 1996).

Pelkästään kommunikaation tavan (*sanoa*, *huutaa*, *kirjoittaa*) ohella johtolauseen verbivalinta voi välittää myös referoijan tulkintaa puhetapahtuman luonteesta sekä tietoa referoijan asennoitumisesta referoitavaan henkilöön ja lausuntoon (*kehuskella*, *marista*, *vaatia*). Koska johtolauseen ja referaatin muodostama konstruktio on hyvin konventionaalistunut muotti, johtolauseen verbinä tulevat kysymykseen myös sanallista kommunikatiivisuutta vähän jos ollenkaan sisältävät verbit (*ilakoida*, *irvistää*, *hymyillä*). (ISK §1476–1477.)

Sitaatin johtolause liittyy referaattiosaan ilman selvää syntaktista suhdetta¹⁹. Kirjoitetussa tekstissä, jota tutkimuksessani tarkastelen, referaattiosan ja johtolauseen yhteenliit-

¹⁹ Vrt. Koski (1985:154) kuitenkin esittää, että syntaktisen riippumattomuuden sijaan referaattiosa on ”paremmin käsitettävissä” johtolauseen objektiksi (Pekka sanoi: ”*Matti on sairas.*”). Varsinkin lehtikielessä johtolauseen verbi voi kuitenkin olla myös intransitiivinen (*Matti irvisti: ”Olen sairas.”*).

tymistä selventävät semantiikan ohella typografia (kaksoispiste, lainausmerkit, sitaattiviiva ja pilkku), puheessa usein prosodia.

Johtolauseella on kirjallisessa sitaatissa kolme paikkaa: ennen referaattia (1), referaatin keskellä (2) tai sen jäljessä (3).

1) Kun Ilpo Kari kysyi huoltoliikkeestä, olisiko tarjolla parempia, hänelle vastattiin: ”Joo, mutta ne on sitten ihan ammattilaiskäyttöön.” (Moon)

2) ”Jatka ylös vasemmalle!” Rick huusi Reddingtonille, joka kiirehti edellä ylös kallioista rinnettä. ”Hän on siellä vähän matkan päässä!” (Vuori)

3) ”Jake, minä tulen takaisin”, hän sanoi. (Vuori)

Aineistojuttujeni sekä muidenkin havaintojeni valossa tyypillisin paikoista on referaattiosan jäljessä (myös Makkonen-Craig 1999: 134). Referaattiosan edellä johtolause näyttäisi tulevan kysymykseen vain tilanteissa, joissa johtolauseetta seuraa kaksoispiste.

Sitaatin välissä johtolause katkaisee yhden pitkän sitaatin. Välijohtolauseiksi lasken kaikki ne tapaukset, joissa referaattiosaa seuraavaa johtoilmausta seuraa toinen referaattiosa ilman kappaleen vaihtumista. Erityisesti angloamerikkalaisessa journalistisessa kirjoittamisessa tätä tapaa suositaan, varsinkin jos lukijalle ei ennen sitaatin alkua ole selvillä, ketä referoidaan. Näin lukijan ei tarvitse olla pitkää epätietoinen siitä, kuka sitaatissa on äänessä (ks. s. 115 sekä esim. Scanlan 2000: 223; Brooks ym. 2002: 88–91; Stein 1995: 240–241).

Tässä luvussa 2 olen tarkastellut ensin suomen kielen referointijärjestelmää yleisesti ja sen jälkeen tarkemmin suoraa esitystä eli sitaattia, joka on tutkimukseni keskiöön nouseva referoinnin keino. Tutkimuskysymykseni mukaisesti analysoin sitaattien tehtäviä tietyssä, hyvin spesifissä kontekstissa osana kaunokirjallis-journalistisia keinoja hyödyntäviä lehtijuttuja. Seuraavassa kappaleessa määrittelen tarkemmin, mistä kaunokirjallis-journalistisissa keinoissa on kyse.

3 Kaunokirjallis-journalististen piirteiden määrittely

Tutkin suorien lainausten eli sitaattien tehtäviä tietyssä kontekstissa, jonka määrittelen tutkimuskysymyksessäni kaunokirjallis-journalistisiksi lehtijutuiksi. Tässä luvussa selvitän, mitä tarkoitan termilläni kaunokirjallis-journalistinen.

Maria Lassila-Merisalon (2009) mukaan kaunokirjallis-journalistinen juttu (josta Lassila-Merisalo käyttää termiä *kaunokirjallinen journalismi*) on yksi ei-fiktion (engl. *non-fiction* 'tietokirjallisuus') alalajeista. Yksinkertaisimmillaan Lassila-Merisalo on määritellyt lajityypin kolmella sanalla: faktaa fiktion keinoin. Se on siis faktuaalista, yleisten journalististen periaatteiden puitteissa tuotettua sisältöä, jonka esittämisessä eli muodossa hyödynnetään fiktiossa tunnettuja keinoja (mts. 12–14).

Lassila-Merisalo (2009) pitää kaunokirjallista journalismia omana tyyli-lajinaan ”selkeyden ja yksinkertaisuuden” vuoksi, joskin hän myöntää, ettei tällainen rajanveto ole alkuunkaan ongelmaton vaan vaatii aina tapauskohtaista arviointia (mts. 14, 20). Rajantekoa hankaloittaa se, että siinä missä kaunokirjallis-journalistiset jutut voivat hyödyntää perinteiselle uutiselle ominaisia kerronnan keinoja, vastaavasti myös uutiset ovat varsinkin viime vuosikymmeninä maustuneet yhä enenevässä määrin kaunokirjallisilla kerronnan keinoilla (Lassila 2001: 5, Pietilä, A-P 2007: 244; Herkman 2005: 297–301; Makkonen-Craig 2005: 242). Tästä ongelmasta johtuen olen itse päättänyt mieltämään kaunokirjallisia keinoja käyttävät journalistiset tekstit itsenäisen lajityypin sijaan jutuiksi, jotka sisältävät kaunokirjallis-journalistisia piirteitä – enemmän tai vähemmän. Luokittelu sen suhteen, onko kaunokirjallinen journalismi oma juttutyypinsä vai juttuun sovelletun keinopaletin nimi, ei kuitenkaan ole tutkimukseni kannalta oleellista.

3.1 Journalismin ja kaunokirjallisuuden synteesi

Tässä luvussa selvitän, mikä on termin *kaunokirjallis-journalistinen* suhde osiinsa, yhtäältä journalismiin, toisaalta kaunokirjallisuuteen²⁰.

²⁰ Kaunokirjallisuus on laaja yläkäsite, jonka määrittely on äärimmäisen hankalaa (ks. esim. Kantokorpi

Journalistinen aspekti. Journalismi on osa lehtien, television, internetin, radion ja joskus kirjojenkin kautta välitettävää joukkotiedotusta. Journalismiksi laskettava informaatio voi olla ilmiänsultaan hyvin monenkirjavaa, mutta sitä määrittelevät ehdot, jotka koskevat ennen kaikkea sisältöä mutta myös julkaisukanavaa ja muotoa.

Ensinnäkin journalismilla tarkoitetaan viestiä, joka on osa joukkotiedotusta ja vaatii levittämiseensä teknistä välinettä, paperista tai sähköistä. Välineen ohella journalismilla tarkoitetaan myös sitä prosessia, jonka aikana tietoa kerätään, valitaan ja analysoidaan ja jonka lopputulos esitetään perinteisimmin ja prototyypisimmin uutisen muodossa. (Uutisen lähempään tarkasteluun palaan myöhemmin tässä luvussa.) Sisällöllisesti journalismin perusehto on, että sen täytyy perustua faktoihin, tosiasioihin. Jos samassa yhteydessä esitetään mielipiteitä tai seipitteellisiä aineistoja, vastaanottajan on voitava erottaa ne ja tosiasiat toisistaan. Journalismin tulee myös pyrkiä objektiivisuuteen ja olla tavalla tai toisella ajankohtaista. Tietysti ajankohtaisuus voi syntyä myös sitä kautta, että tiedotusväline nostaa asian yleiseksi puheenaiheeksi. (esim. Bruun ym. 1986: 11–13, 52–55; Hemánus 1990: 14, 92; Kuutti – Puro 1998; *Journalistin ohjeet* 2005.)

Varsinkin objektiivisuuden ongelma on puhuttanut joukkotiedotuksen tutkijoita (aiheesta tarkemmin Hemánus – Tervonen 1980 ja siinä olevat lähteet). Pohdiskelujen lähtökohtana on, että viestin objektiivisuus liittyy sanoman ja todellisuuden väliseen kompleksiseen suhteeseen. Joskus objektiivisuudella tarkoitetaan myös kertojan havaittavuuden asetta jutussa: mitä paremmin kertoja kätkee itsensä, sitä objektiivisemmasta jutusta on kyse ja päinvastoin. (Esim. Pietilä, V 1995: 49; Ridell 1990: 74.) Tampereen tiedotusopin laitoksen emeritusprofessori Pertti Hemánuksen (1995: 37) mielestä esitystavalla ja objektiivisuudella on kuitenkin loppujen lopuksi hyvin vähän tekemistä toistensa kanssa: objektiivisuuden käsitteestä on hänen mukaansa tehty paljon ”typerää virhetulkintoja”, joiden kärjessä on ajatus siitä, että objektiivisen tekstin pitää olla kuivakasta, persoonatonta ja kantaa ottamatonta²¹.

ym. 2000: 13–35; Vainionpää 1974: 7–10). Tutkimukseni puitteissa minulle kuitenkin riittää yleismääritelmä, jonka mukaan (Vainionpää 1974: 10) kaunokirjallisuudella tarkoitetaan niitä teoksia, jotka ovat fiktiivisiä, kuuluvat sanataiteen piiriin ja joissa esteettinen funktio on hallitseva (käsitteeseen *esteettinen funktio* palaan käsillä olevan luvun lopussa).

²¹ Lingvistiikassa käsitepari hahmotetaan joskus päinvastoin: teksti on subjektiivista silloin, kun kertoja

→

Tuomo Mörä kirjoittaa (1996: 112) *objektivoinnista*, jolla hän tarkoittaa ”keinoja, joiden avulla viestimet pyrkivät ruokkimaan vaikutelmaa ulkopuolisuudesta, puolueettomuudesta ja luotettavuudesta”. Todennäköisesti yleisin näistä ”puolustusstrategioista” on Mörän mukaan sitaattien käyttäminen; journalistin siteeratessa lähteitään sen sijaan, että hän kirjaisi johtopäätökset juttuun ominaan, hän siirtää vastuun mahdollisista virheistä lähteilleen ja suojelee näin omaansa ja organisaationsa nahkaa. ”Sitaattijournalismi” tavoittelee Mörän mukaan objektiivisuuden vaikutelmaa myös siten, että jutussa siteerataan eri kantojen edustajia. ”Käytännössä käy usein niin, että näkökulmien kirjo puristuu kahteen ja juttu suosittaa tulkintaa, jonka mukaan ’totuus’ on näiden kahden keskiarvo (mts. 112).”

En syvenny objektiivisuus–subjektiivisuus-kahtiajakoon syvemmin, mutta totean yleisesti hyväksytyn näkemyksen, jonka mukaan lehtijuttu ei voi peilin tavoin heijastaa todellisuutta vaan katsoo sitä aina tietysti näkökulmasta – kuten tietysti peilikin. Roy Peter Clarkin (Kramer – Call 2007: 165) sanoin postmodernisti saattaisi todeta, että

[t]here are no facts, only points of view, only takes on reality influenced by our personal histories, our cultures, our race and gender, our social class. The best journalists can do in such a world is offer multiple frames through which events and issues can be seen. *Report the truth?* they ask. *Whose truth?*

Uutisen pyramidirakenne. Perinteisin ja prototyyppisin journalistinen tuote on – kuten jo mainittua – uutinen. Sen rakennetta kuvataan yleisesti kärjellään seisovaksi pyramidiksi tai kolmioksi. Yksinkertaisuudessaan pyramidirakenteen idea on, että tärkein esitetään jutussa ensin, jonka jälkeen siirrytään kappale kappaleelta epäolennaisempiin asioihin ja aiheen taustoitukseen. (Ks. esim. Bruun ym. 1986: 151; Kotilainen 1989: 101; Miettinen 1984: 175; Rentola, I 1983: 46; Tervonen 1986: 117.)

Pyramidirakenteen historia liittyy toimitusprosessien sähköistymistä edeltävään aikaan, jolloin taitto vielä tehtiin käsin paperin ja saksien avulla. Kun asiat oli järjestetty tekstiin vähenevässä tärkeysjärjestyksessä ja ilman jutun sisäisiä viittauksia edelliseen tai tulevaan, toimitussihteeri saattoi lyhentää tekstiä huoletta ja ennen muuta nopeasti saksimalla tekstiä lopusta sen verran kuin oli tarvis. Nykyisillä sähköisillä tekstinkäsittely- ja taitto-ohjelmilla tekstiä voidaan helposti lyhentää mistä kohtaa tahansa, ja uutisrakenne

kätketään, ja objektiivista silloin, kun näytetään, kenen rakentamaa teksti on.

onkin muokkautunut muistuttamaan pyramidin sijaan usein ”spiraalia”, jossa olennaisuusjärjestys on laskeva mutta jossa yksittäiset kappaleet sidotaan tiukasti toisiinsa. (Töyry ym. 2008: 81.)

Uutispyramidin rakenne on vakiintunut journalistiseen keskusteluun tiukasti. Lassila-Merisalo (Lassila 2001: 8) on kuitenkin esittänyt epäilyn, joka havaintojeni perusteella on mielestäni aiheellinen: ”Käytetäänkö sitä [uutispyramidia] todella vai onko se vain vakiintunut tapa kuvata uutiskirjoittamista, vailla sen systemaattisempaa katetta todellisuudessa”. Vastausta kysymykseensä Lassila-Merisalo ei lähde etsimään. Vaikka ”tyylipuhdetaan” pyramidirakenteen hyödyntämiseen ei kenties uutissähkeitä laajemmissa uutisteksteissä juuri törmäisikään, olennainen ensin -periaatteen voi kuitenkin katsoa leimaavan kauttaaltaan uutiskirjoittamista. Lisäksi pyramidi voidaan ajatella paitsi esitystavaksi, myös uutistoimitustyön skeemaksi, jonka mukaisesti todellisuutta jäsennetään: kun uutisen kova ydin asetetaan ensisijaiseksi, tapahtumien kontekstuaalinen aines kuten syyt ja seuraukset jäävät toissijaisiksi. (Mörä 1996: 112.)

Tähän asti olen puhunut journalismista. Termiini kaunokirjallis-journalistinen otan journalismilta sen vaatimuksen, että kaiken esitetyn täytyy olla faktaa eli tosiasiapohjaista sekä objektiivista sikäli, että lukijan on mahdollista arvioida esitettyjen asioiden olennaisuus kokonaisuuden kannalta. Kaunokirjallis-journalistisesti tuotetun tekstin tulee myös tavalla tai toisella kiinnittyä nykyhetkeen eli olla ajankohtaista, vaikka se toki voikin kuvata pitkän aikavälin hitaita muutoksia (ks. esim. Malmberg 1998: 50–52).

Kaunokirjallinen aspekti. Siinä missä journalismi kohdistuu termin *kaunokirjallis-journalistinen* sisältöön, kaunokirjallinen aspekti liittyy puolestaan termillä määriteltävän jutun muotoon.

Uutisen ja kaunokirjallisen muodon ero juontuu siitä, minkälaisia odotuksia lukijalla tekstin suhteen on²². Uutisen tehtävä on jakaa tietoa. Uutisrakenne on kehittynyt toteuttamaan tätä tehtävää mahdollisimman tiiviissä, helppolukuisessa ja standardoidussa muodos-

²² Sama pätee toki kaikkiin teksteihin: esimerkiksi ruokareseptin muoto on varsin vakiintunut, koska se sellaisenaan palvelee ruoanlaittajaa paremmin kuin jossain muussa muodossa, esimerkiksi runona tai romaanina.

sa vastaamalla kysymyksiin: mitä, missä, milloin, kuka, miksi ja miten. Uutisen ensisijainen tehtävä on siis informaation välitys, ei lukuelämyksen tuottaminen. (Miettinen 1984: 18; Okkonen 1974: 212–217; Hemánus 1990: 92–95.)

Kaunokirjallinen teksti sen sijaan jakaa elämyksiä. Se ei tyydy vain välittämään tietoa jostain aiheesta vaan siirtää lukijansa lähelle tuota aihetta, kokemaan ja eläytymään. (Clark 2006: 124–127; Kauppinen – Laurinen 1988: 82–83.)

En pyri antamaan kattavaa kirjallisuustieteellistä selvitystä kaunokirjallisuuden oleuksesta vaan esittelen esimerkinomaisesti piirteitä, joissa kaunokirjallisen tekstin muoto eroaa (tai voi erota) uutisen muodosta. Otan kaunokirjallisen muodon vastinpariksi uutisen pyramidirakenteen, jonka pohjalta lähdän laajentamaan kerronnan keinojen valikoimaa kohti narratologiassa esitettyjä, teoksen kaunokirjallisia piirteitä. Esimerkkiuutiseni on *Helsingin Sanomista* (29.7.2009 A4), ja käytän siitä jatkossa nimeä Pylväs-uutinen. Olen numeroinut jutun kappaleet.

13-vuotias poika jäi pylvään alle ja kuoli Raaseporissa

(1)Raasepori. 13-vuotias poika kuoli, kun raskas marmoripylväs kaatui hänen päälleen Pinjaisten koulun pihalla Raaseporissa myöhään maanantaina.

(2)Poika oli viettämässä iltaa koulun pihalla kaverinsa kanssa. Pihaan johtavan portin sivuilla on korkeat, raskaat pylväät, joiden väliin oli vedetty naru. Pojat istuivat narun päällä, kun toinen pylväistä kaatui ja osui kuolettavasti poikaa päähän.

(3)Poliisi tutkii tapahtunutta, mutta toistaiseksi mikään ei viittaa rikokseen.

(4)Toinen pojista on kriisihoidossa, eikä poliisi ole vielä voinut kuulla häntä. Alueella saattoi olla myös samanikäinen tyttö. Poliisi toivoo saavansa tähän yhteyden.

Rakenteeltaan Pylväs-uutinen on pyramidi, jossa jo jutun otsikko kertoo tiivistetysti, mistä tekstissä on kyse. Leipätekstin ensimmäinen kappale (1) toistaa otsikon ilmoittaman tapahtuman muutamilla yksityiskohdilla laajennettuna (lisätietoa pylväästä sekä onnettomuuspaikasta ja -ajasta). Kappale 2 kertoo edelleen onnettomuustapahtumat mutta kertoo uutisen kannalta keskeisistä asioista vielä hieman lisää (pylväiden väliin viritetty naru; pojat istuivat narulla, kun pylväs kaatui). Kappaleet 3 ja 4 kertovat edelleen lisätietoa onnettomuuden taustoista (ei epäillä rikosta) ja seurauksista (poika kriisihoidossa). Lisäksi kerrotaan paikalla mahdollisesti olleesta työstä. Vaikka hän on uutisessa kerrotun onnettomuustapahtuman osalta todennäköisesti ulkopuolinen, hänet on nostettu mukaan juttuun, koska poliisi toivoo tavoittavansa hänet; se tekee hänestä pyramidirakenteessa oleellisen.

Rakenteen erot. Siinä missä uutisrakenne pyrkii paljastamaan asian ytimen heti ensimmäisessä lauseessa, hieman karrikoiden voi sanoa, että kaunokirjallinen tarina pyrkii päinvastaiseen: Se esittelee paikat ja henkilöhahmot, rakentaa niiden välille tapahtumia ja jännitteitä. Täyttymys eli jännitteiden raukeaminen odottaa vasta tarinan lopussa (ks. esim. Rentola, I 1983: 46–47).

Rather than put the least important information at the end the way an inverted pyramid writer might, the storyteller waits until the end to give the reader a "big payoff" – a surprise, a twist, a consummation (Scanlan 2000: 171).

Tarinan rakennetta ei voi esittää alkuunkaan yhtä yksinkertaisesti kuin uutisen pyramidi-mallia. Siinä missä uutissähkeitä voidaan työstää lähes liukuhihnamaisesti sängen samankaltaisen rakennesapluunan mukaan, kaunokirjallisia rakenteita voi ajatella olevan mikro-tasolla yhtä monta kuin kaunokirjallisia teoksiakin. Makrotasolla kaunokirjallisen rakenteen voi kuitenkin yleistää kokonaisuudeksi, jossa on esittelevänä johdantona toimiva alku, sitä seuraava keskikohta, joka luo henkilöiden ja tapahtumien välisen konfliktin ja vuorovaikutuksen, sekä loppu, jota kohti keskikohta on tähdännyt ja joka – vähintään väliaikaisesti – ratkaisee ristiriidat²³. (esim. Vainionpää 1974: 112–115; erityisesti aikakauslehtijuttujen rakenteista ks. Töyry ym. 2008: 79–84.)

Koska samat todellisen maailman tapahtumat voivat toimia lähdemateriaalina niin uutiselle kuin kaunokirjallis(-journalistis)elle tarinallekin, ero syntyy siitä, miten materiaalia on hyödynnetty – tekstin kerronnasta. Roy Peter Clarkin mukaan

For centuries writers of nonfiction have borrowed the novelist's tools to reveal truths that could be exposed and rendered in no better way. They place characters in scenes and settings, put them in dialogue, reveal limited points of view, and move in time through conflicts and toward resolutions. (Kramer – Call 2007: 164–165.)

Toisaalla Clark (2006: 125) on hahmotellut kaavion siitä, miten uutisen perinteinen kysymyspatteri muuntuu kaunokirjallisen kertomuksen elementeiksi:

Who becomes Character.
What becomes Action. (What happened.)
Where becomes Setting.

²³ Kielitieteilijä William Labov (1972: 362–370) on jakanut prototyyppisen tarinan alusta, keskikohdasta ja lopusta koostuvan rakenteen edelleen kuuteen osaan: tiivistelmä, orientaatio, mutkistava toiminta, loppuratkaisu, arviointi ja päätäntä.

When becomes Chronology.
Why becomes Cause or Motive.
How becomes Process. (How it happened.)

Kerronnan erot. Jo pikainen vertailu Pylväs-uutisen ja kaunokirjallis-journalistisen juttuaineistoni kesken paljasti, että tekstit eroavat toisistaan varsin selkeästi – yhdistäviä tekijöitä on niin niukalti, että voisi jopa epäillä erottavien tekijöiden etsimisen mielekkyyttä. Analyttisen otteen saaminen on kuitenkin hankalaa.

Lähden liikkeelle kertojasta. Uutisen kertoja on perinteisesti ”näkymätön, tunnistautumaton ja läsnäolematon, asiansa itsestään selvänä totena esittävä ’epähahmo’” (Lassila-Merisalo 2009: 35 ja siellä mainitut lähteet). Kaunokirjallisuudessa kertojalla on sitä vastoin tärkeä rooli (Palmgren 1986: 198), ja siten kaunokirjallis-journalististen juttujen yhtenä selvimmistä tunnusmerkeistä – ja erottavana tekijänä uutiseen nähden – voidaan pitää kertoja-subjektin näkymistä tekstissä (Lassila 2001: 60). Siksi kertojan tarkastelu tarjoaa kin hedelmällisen lähtökohdan eronteolle uutisen ja kaunokirjallisuuden välillä.

Ennen tarkempaa analyysia on kuitenkin tarpeen vielä selventää Rimmon-Kenanilta (1991 [1983]) lainattujen käsitteiden *tarina*, *teksti*, *kerronta* ja *kertoja* merkitystä. Tarinaksi voidaan kutsua sitä ajallisesti peräkkäisten ei-kielellisten tapahtumien sarjaa, joka on motivoinut Pylväs-uutisen tekemisen (esim. näköhavaintoa pylvään kaatumisesta). Koska tarina itsessään ei kuitenkaan ole sen paremmin suomen-, englannin- kuin minkään muunkaan kielinen, ei tarinan tapahtumista lehdessä julkaistu uutisteksti ole sama asia kuin tarina. Sitä vastoin ei-kielellisen tarinan tapahtumien kielellinen esittäminen on teksti, tässä tapauksessa uutinen. Teksti on se, minkä lukija lukee ja jonka pohjalta hän abstrahoi mieleensä tarinan ei-kielelliset tapahtumat. Tekstin virta on kerrontaa, ja tämän aikaansaaja on kertoja. Tekstissä olevaa kertojaa ei kuitenkaan pidä sotkea fyysisen tekstin eli lehtijutun kirjoittaneeseen fyysiseen, todellisen maailman toimijaan, toimittajaan²⁴.

²⁴ Pekka Tammen (1992: 11) mielestä ei-fiktiivisessä tekstissä on vain kahdenlaisia toimijoita: henkilöt, joista kerrotaan, ja kertoja, reaali maailman henkilö, joka on myös tekstin kirjoittaja. Muun muassa Lassila-Merisalo (Lassila 2001: 28) on tyrmännyt ajatuksen ja sanonut, että fiktion tapaan myös ei-fiktion toimittaja ja kertoja ovat eri hahmo. Vaikka kallistun henkilökohtaisesti jälkimmäiselle kannalle – jutun kertoja voi olla esimerkiksi luonteeltaan hyvin erilainen kuin toimittaja –, journalismin totuusvaatimuksen hengessä on muistutettava, että jonkinlainen korrelaatio suhde toimittajalla ja jutun kertojalla on

→

Kertojan havaittavuus tekstissä. Seymour Chatman (1978: 219–253) on hahmotellut kertojan havaittavuutta kuusikohtaisella jatkumollaan. Jatkumo perustuu niihin aspekteihin, joiden kautta kertojan läsnäolo tekstissä ilmenee:

- Tapahtumapaikan kuvaus
- Henkilöiden identifiointi
- Ajan tiivistys
- Henkilön määrittely
- Sen raportointi, mitä henkilö ei sano tai ajattele
- Kommentointi.

Minimaalisin merkki kertojasta on Chatmanin mukaan kertojan suorittama *tapahtumapaikan kuvaus*. Kuvaus on yksinkertaisimpia keinoja osoittaa läsnäoloa: joku tarkkailee ympäristöään ja kertoo, mitä näkee. Näytelmässä tai elokuvassa tapahtumapaikan kuvaus hoituu sanoitta lavasteilla ja kuvilla, mutta kertomakirjallisuudessa tapahtumapaikka on ilmaistava kielellisesti – ja kenempä muun kielestä voisikaan olla kyse kuin kertojan. Pylväs-uutisessa kertoja nimeää paikat (Raasepori – Pinjaisten koulun piha) ja kertoo pylväiden ulkonäöstä ja sijainnista.

Henkilöiden identifiointi kertoo jo astetta vahvemmin kertojan läsnäolosta. Identifioimalla tarinan henkilöitä kertoja myös paljastaa yhden rooleistaan: hän välittää tietoa, jota muilla ei ole (Rimmon-Kenan 1991 [1983]: 124). Koska uutisen on tarkoitus kertoa asiasta vain lukijalle oleellinen tieto, Pylväs-uutisen kertoja toteuttaa identifiointia tähän lähtökohtaan suhteutettuna (vrt. Lassila-Merisalo 2009: 38). Se, keitä ”poikia” ja ”tyttöä” jutussa tarkalleen ottaen tarkoitetaan, ei ole oleellista, koska juttu kertoo nimenomaan onnettomuustapahtumasta. Lisäksi kuolemaan johtaneen onnettomuuden käsittely vaatii erityistä hienotunteisuutta henkilötietojen julkaisun suhteen.

Kertojan läsnäolosta kielii myös tarinan tapahtumien *ajan tiivistys*: kertoja määrää, mistä kerrotaan yksityiskohtaisesti, mistä yleisemmällä tasolla tiivistäen. Myös tällä tavalla Pylväs-uutisen kertoja näyttäytyy. Esimerkiksi toisen kappaleen ensimmäinen lause (*Poika oli viettämässä iltaa koulun pihalla kaverinsa kanssa*) tiivistää koko alkuillan yhteen lau-

oltava: keski-ikäinen länsimainen miestoimittaja ei kaikei voi kirjoittaa reportaasimaista juttua, jossa toimittaja-kertojana on nuori musliminainen?

seeseen, minkä jälkeen kaksi seuraavaa virkettä kertovat ajallisesti paljon lyhyemmästä hetkestä mutta kosolti yksityiskohtaisemmin.

Pylväs-uutisessa on siis havaittavissa Chatmanin kuudesta kertojan havaittavuuden piirteistä kolme. Koska uutisissa on usein kyse henkilöistä ja heidän toimistaan tietyissä tapahtumapaikoissa, arvioisin näiden kolmen piirteen olevan läsnä uutisissa yleisestikin. Chatmanin loput kolme kertojan havaittavuuden ilmaisinta eivät kuitenkaan sovi enää yhtä hyvin prototyyppiseen uutiseen – ja tällöin uutinen alkaisi saada kaunokirjallis-journalistisia piirteitä. Tässä kohdin Chatmanin jatkumoa uutinen alkaakin kertojan olemuksen puolesta liukua kaunokirjallis-journalistiseen kategoriaan. Esittelen loput Chatmanin kertojan ilmenemismuodoista aineistojutuistani otetuilla esimerkeillä.

Neljäs kertojan läsnäolon ilmaisin on Chatmanin mukaan *henkilön määrittely*. Henkilön identifioinnissa kerrottujen faktisten tietojen lisäksi kertoja voi luonnehtia henkilö-hahmoja ja esittää heistä yleistyksiä – ekstradiegeettisen eli kaikkietävän, tarinan ”yläpuolisen” kertojan ollessa kyseessä hän voi paljastaa jopa tarinan henkilöiden ääneen sanomattomia salaisuuksia. Kuten Lassila-Merisalo (2009: 39) on todennut, lehtitekstissä henkilön määrittely leipätekstissä on kuitenkin ongelmallisempaa: ”Lehtitekstin kertoja voi kyllä vapaasti lausua yleiset, todennettavissa olevat asiat, mutta lehtijutun kertojalla (lukuun ottamatta mielipidejuttuja ja muita avoimesti kantaaottavia lehtitekstejä) ei yleensä ole tapana tehdä luonnemääritelmiä jutun henkilöistä.”

Myös aineistojutuissani kertojan esittämiä henkilön määrittelyjä on vähän ja ne ovat lyhyitä. Esimerkiksi rocktoimittaja Wallu Valpiota kertoja kutsuu ”puolialkoholisoituneeksi” (Moon), FBI-poliisi Robert Wittmania ”tavallisen näköiseksi hiljaiseksi amerikkalaiseksi” (Ryöstö). Harry Harkimosta kertoja sanoo, että ”Hjallista ei saa käyttäytymään kunnonlla” (Harkimo). On kuitenkin muistettava, että aineistojutuistani ainoastaan Harkimojuttu on puhtaasti henkilökuva. Muissa jutuissa henkilöiden syvälinen esittely ei liene ollut tarkoitus eikä tarpeenkaan.

Luonnemääritelmien tekemiseen löytyy kuitenkin kiertoteitä (Lassila-Merisalo 2009: 39–40). Esimerkiksi muut jutussa esiintyvät henkilöt voidaan panna määrittelemään päähenkilöä. Näin tapahtuu Harkimo-jutussa, jossa toimittaja on kysellyt mielipiteitä Harkimosta sekä tämän tutuilta että katugallupina. Seuraavassa muutamia esimerkkejä (tarkemmin ks. liite):

Ulkonäköön en olisi ihastunut, vaan sympaattisuuteen ja määrätietoisuuteen – jota ilman ei meidänkään suhdetta olisi syntynyt. (toinen ex-tyttöystävä)
Tunteeton paskiainen. Ei mitään empatiaa. Ei mitään. (liikekumppani)
Rahakas äijä, varmaan hyvä jätkä. (mies, 26)
Ärsyttävä. (nainen, 20)
Kova jätkä ja mulkku. (mies, 50) (Harkimo)

Toinen vaihtoehto on antaa päähenkilön määritellä itse itseään:

Hjalliksen puhe hidastuu, tauot pitenevät.
”Ihmiset, kun tuntee mut, tietää että mä oon tosi tunteellinen... Että mä otan raskaasti aika monia asioita.” (Harkimo)

Kertoja voi toteuttaa henkilön määrittelyä myös epäsuorasti esimerkiksi pienillä anekdooteilla. Seuraavassa Harkimo-jutun katkelmassa kertoja antaa näytteen siitä, miten Harkimo ärsyttää ihmisiä ”ihan jo pelkästään kielenkäytöllään”.

Kun television Urheilukanavalle tehtiin ohjelmaa, jossa julkkikset pelaavat golfia ja puhuvat samalla mukavia, Hjalliksen osuudesta jouduttiin leikkaamaan pois kaikkiaan 80 kohtaa, jossa hän käytti vittu-sanaa.
Muu ei auttanut. (Harkimo)

Kun jatkamme Chatmanin osoittimia eteenpäin, vuorossa on kertojan näyttäytyminen siten, että hän *raportoi, mitä henkilö ei ajattele tai sano*. Jos edellinen kertojan havaittavuuden ilmaisin jo koetteli lehtitekstin konvention rajoja, tämä koettelee journalistisen tekstin faktuaalisuuden vaatimusta. Siitä, mitä henkilö ei ole edes ajatellut, ei ole kenenkään muun mahdollista saada tietoa. Sanomatta jättämisistä kertojan on toki mahdollista raportoida, mikäli jutun henkilö kertoo toimittajalle, mitä hän kyseisessä tilanteessa päätti jättää sanomatta. Mitään objektiivista varmistusta asialle ei tietenkään ole saatavissa, ja asiasta raportoinut henkilö itsekin saattaa tahtomattaan muistaa asioita väärin. (Lassila-Merisalo 2009: 40–41.) Tähän Chatmanin kohtaan aineistostani ei löydy edustavaa esimerkkiä.

Lukuun ottamatta kertojan suoraa itsensä mainitsemista (*Otan kulauksen käteeni tyrkätystä tequilapullost ja silmäilen ympärilleni [Moon].*) vahvimmillaan kertojan rooli on Chatmanin mukaan tekstissä silloin, kun kertoja ryhtyy *kommentoimaan* – tulkitsemaan, arvostelemaan tai yhteenvetämään – tarinan tapahtumia tai kerrontaa itseään.

Tämän syntymäpäivähaastattelun kulku hidastuu nyt hiukan. Virallinen haastattelu Hartwall-areenan aitiassa päättyy. Samalla sovitaan, että toinen haastattelukerta on Hjalliksen kotona Sipoossa. Silloin nautitaan aamukahvit. (Harkimo)

Katkelmassa kertoja nimeää jutun ”syntymäpäivähaastatteluksi” ja kommentoi sen etene-
mistä (*kulku hidastuu nyt hiukan*). Lisäksi hän paljastaa haastattelun jatkosuunnitelmista.
Harkimo-jutun kertojan kommentointi liittyy siis hänen esittämäänsä kerrontaan itseensä,
jutun metatasoon.

Seuraavassa katkelmassa kertoja, joka on läsnä tapahtumissa niihin osallistuvana
toimijana, kommentoi omia ajatuksiaan.

Erkinjuntti istuu työhuoneessaan terveyskirjaston yläkerrassa Meilahdessa, valkoinen takki
yllään. Työpöydällä loistaa valtava kirkasvalolamppu. Pitääköhän se mielen virkeänä?
Mutta nyt keskitytään! (Muisti)

Kertoja kuvailee ensin Erkinjunttia ja tämän työpöytää, jolla on kirkasvalolamppu. Lam-
pusta kertojan ajatukset hairahtuvat sivuraiteille, mistä kertoja heti perään soimaa itseään
(*mutta nyt keskitytään!*).

Kerronnan perspektiivi eli fokalisaatio. Vaikka teksti on kokonaisuudessaan kertojan
verbalisoima, kerronnan näkökulma ei kuitenkaan ole välttämättä jatkuvasti kertojan.
Asian hahmottamiseksi on syytä esitellä Genetten (1980 [1972]) luoma ja Rimmon-
Kenanin (1991 [1983]) ja Balin (1985 [1980]) eteenpäin kehittänyt *fokalisaation* käsite.
Fokalisaatio tarkoittaa perspektiiviä, näkökulmaa, jonka läpi tarina on esitetty. Selvennän
käsitettä Vuori-jutusta ottamani esimerkkikatkelman avulla.

Reddington nousi töyräälle, kääntyi rotkon suuntaan ja jähmettyi paikalleen. Suoraan
edessä oli valtava tumma hahmo, jonka hengityksen käheä rahina kuului selvästi. Sillä
hetkellä Reddington tajusi, että he kulkivat jalkaisin pimeässä maastossa karhujen asuma-
alueella, eikä heillä ollut aseita, ei edes pippurisumutinta. Lepikon läpi rymistelllessään hän
ei ollut havainnut jälkeäkään karhuista, mutta nyt tämä kauhistuttava näky ilmestyi äkkiä
hänen eteensä. Pakopaikkaa ei ollut. Hänen täytyi vain odottaa ja katsoa, mitä tapahtuu.

Tumma hahmo ei liikahtanutkaan. Reddington keskittyi kuuntelemaan rahisevaa ääntä
ja huomasi, että se kantautuikin hänen korviinsa kolmen metrin päässä sijaitsevasta kivi-
sestä suojarakennelmasta. Iso hahmo oli pystyasentoon jäänyt siirtolohkare. Rahina syntyi
lämmönvajauksesta kärsivän Jaken vaivalloisesta hengityksestä, kun suojapeite läpätti hä-
nen suutaan vasten. (Vuori)

Vaikka kerronnan ääni on läpi katkelman – kuten läpi Vuori-jutunkin – kertojan, fokalisoijaksi hahmottuu Reddington. Tapahtumia siis katsellaan Reddingtonin näkökulmasta; hän näkee ”edessään” tumman, karhuksi luulemansa hahmon, kunnes selviää, että kyseessä

onkin kivi. Vuori-jutun kertoja itse on ekstrapadiegeettinen, kaikkítietävä²⁵, hän siis tarkkailee tarinan tapahtumia ”yläpuolelta” olematta itse henkilönä läsnä tapahtumapaikalla. Toisin kuin Reddington, kertoja ei hämäytyisi luulemaan kiveä karhuksi vaan pystyisi tietysti heti sanomaan asioiden todellisen laidan.

Fokalisaatiota tutkiessa ei pidä kuitenkaan kahliutua sanan näkökulma visuaalisiin konnotaatioihin, vaan näköhavaintojen lisäksi kerronnan perspektiiviä tulee tarkastella myös muiden aistitoimintojen kautta; esimerkikikatkelmassa mukana on vahvasti myös kuulokuva ”rahisevasta hengityksestä”. Lisäksi fokalisaatio näkyy esimerkikikatkelmassa psykologisella tasolla: Reddington oli ”lepikon läpi rymistellessään” ollut niin kiihtyneessä ja/tai keskittyneessä mielentilassa, ”ettei hän ollut havainnut jälkeäkään karhuista”. Erotuksena kaunokirjallis-journalistisiin juttuihin Pylväs-uutisessa – kuten valistuneen arvioni mukaan uutisissa yleisemminkin – fokalisoijaksi hahmotuu kertoja. (Tarkemmin fokalisaatiosta ja sitä tarkentavasta *fasetti*-käsitteestä ks. esim. Rimmon-Kenan 1991 [1983]: 92–109; Kantokorpi ym. 2000: 139–147.)

Tähän mennessä olen esitellyt narratologiassa hahmoteltuja kertojan havaittavuuden piirteitä ja selventänyt kertojan äänen ja kerronnan näkökulman kaksinaisuutta. Seuraavassa esittelen kertojalle mahdollisia kerronnallisia keinoja, joilla hän tarinaa välittää.

Kerronnan perusmuodot. Eepiselle eli kertovalle kirjallisuudelle tyypilliset kerronnan perusmuodot eroavat toisistaan siinä, miten ne kerrottavan esittävät. Kerronnan perusmuodot ovat peruselementtejä, joista kertova teksti koostuu. Perustan esitykseni Rafael Koskimiehen (1962: 216–224) luokitteluun²⁶, jota Marja-Leena Palmgren (1986: 205–221) on täydentänyt.

Koskimiehen mukaan kerronnan perusmuotoja on viisi:

- Kerronta
- Kuvaus
- Dialogi
- Kuva eli eepinen tilanne
- Eepinen kohta.

²⁵ Mm. Kantokorpi ym. (2000: 151) on kritisoinut käsitettä *kaikkítietävä*, koska ”ei ole olemassa mitään tietämisen määrän suuretta, johon verrattuna jokin kertoja olisi ’kaiken tietävä’ tai ’vähemmän tietävä’”.

²⁶ Koskimies puolestaan ilmoittaa luokittelunsa perustuvan saksalaisen Robert Petschin tutkimuksiin.

1900-luvun lopulla listaan on lisätty myös uudemmalle epiikalle ominaisia kertomistapoja (Palmgren 1986: 205), joista yleisimmät ovat

- Eläytymisesitys (≈ vapaa epäsuora esitys)
- Tajunnanvirtakuvaus.

Kerrontaa on pidetty eepisen kirjallisuuden olemukseen lähimmin kuuluvana esittämismuotona. Sen osuus on epiikassa dominoiva (Palmgren 1986: 205), ja sama pätee sekä Pylväs-uutiseen että kaunokirjallis-journalististen juttujeni aineistoon; Pylväs-uutinen voidaan laskea kokonaisuudessaan kerronnaksi, ja juttuaineistossanikin kerronnan osuus on suuri.

Seuraava kerronnallinen katkelma on Ryöstö-jutun alusta:

Tukholmassa eletään joulunalusaikaa. Päivä on 22. joulukuuta 2000, kello 16.45 ja maa lumen peitossa. **Ruotsin valtion taidemuseossa Nationalmuseumissa päivän viimeiset kävijät tekevät lähtöä ja vetävät takkia ylleen.** He juttelevat ja nauravat, mutta pian juhلاميeli haihtuu. Juuri sillä hetkellä varkaat pysäyttävät Mazdan ja Fordin poikittain niille kahdelle tielle, jotka johtavat museoon, niemenkärjessä sijaitsevaan uusrenessanssityyliseen palatsiin. He valelevat ajokit sytytysnesteellä ja tuikkaavat tuleen. Sitten he viskelevät tielle teräspiikkejä puhkomaan mahdollisesti paikalle pyrkivien poliisiautojen renkaat.

Autojen roihahtaessa liekkeihin kolme koplan jäsentä juoksee museoon. Heillä on kommandopipo kasvoilla ja pistooli tai konepistooli kädessä. ”Kaikki matalaksi lattialle!” joukkion johtaja huutaa ja nostaa pistoolinsa vartijan ohimolle. (Ryöstö)

Katkelma alkaa lyhyellä kuvailulla, jonka jälkeen lihavoimassani lauseessa siirrytään kerrontaan. Kerronnalle tyypillisesti jakso on ”asiallista ja yleistävää selostamista, jossa ei pysähdytä kerrottavan yksityiskohtiin vaan esitetään siitä olennainen” (Palmgren 1986: 206). Kerronnassa ”voidaan esittää paljon asiantietoa, valaista yksinkertaisesti ja luontevasti sellaista, mikä juonen täyden käsittämisen kannalta on välttämätöntä” (Koskimies 1962: 218). Katkelman lopussa (alleviivatut lauseet) kerronta vaihtuu dialogiksi.

Kuvauksessa kerronta hidastuu ja juonen eteneminen tuntuu pysähtyvän. Tavallisin kuvauksella luonnehditaan aisteihin vetoavasti henkilöitä ja ympäristöjä. Pylväs-uutisessa kuvausta on yhden lauseen verran (*Pihaan johtavan portin sivuilla on korkeat, raskaat pylväät, joiden väliin oli vedetty naru.*), ja Lassila-Merisaloon mukaan kuvausta tapaakin uutisjournalismissa harvemmin (2009: 22). Kaunokirjallis-journalistisessa tyyliässä kuvausta sen sijaan käytetään, joskaan kovin pitkiä kuvausjaksoja aineistojutuistani ei löydy. Tämä johtunee siitä, että romaaneihin verrattuna kaunokirjallis-journalistisille lehtijutuille ja aikakauslehtijutuille yleisemminkin on tyypillistä nopeatempoisuus, myös kerronnan keinojen vaihtelussa (mts. 25). Seuraavassa muutama esimerkki kuvauksesta.

Kadhum oli vähän alle kolmekymmenvuotias mustatukkainen, kaitakasvoinen, kelmeäihoinen, raskasluominen mies. Hänellä oli merkkifarkut, t-paita ja kalliit nahkakengät. (Ryöstö)

Melkein tyyni syysaamu, merenlahtien yllä usvaa. Vanha talo meren rannalla. Ei sellainen siljaline, joita rikkaat nykyisin rakentavat, vaan oikea talo: luonnonkiveä sokkelissa, rapautut seinät, veranta. (Harkimo)

Kuva eli eeppinen tilanne on suoran kerronnan ja kuvauksen yhdistelmä, liikkuvaa kuvausta. Kuvauksen tapaan myös eeppisessä kuvassa juonen eteneminen hidastuu, mutta pelkkiä aistihavaintoja luettelevan kuvauksen sijaan sen kuvauksellinen teho syntyy liikkeen tulkitsemisen kautta. Koskimiehen (1962: 218–219) mukaan tätä havainnollistavaa kerronnankeinoa käytetään erityisesti henkilöiden luonnehtimisen yhteydessä, kuten seuraavan esimerkkikatkelman ensimmäisessä jaksossa (1).

1) **V**uodeosastoa halkovan käytävän puolivälissä on pöydällä raamattuja.

Kahvintuoksuissa huoneessa istuu nuori nainen kirjan ääressä. Väriliitua puristava käsi liikkuu vakaassa kaaressa, ja mansikanmuotoinen talo saa helakan, vaaleanpunaisen pinnan.

Sotamies Kelley Cox on harrastanut värityskirjoja pienestä pitäen. Tässä työpaikassa parasta aikaa Mansikka-Marjalle ja Muppet-vauvoille ovat yöt. Silloin ei kukaan ole irtailemässä, että 23-vuotias näyttää pötköltä keskittyessään totisena Miss Piggyn kolttuun.

Tuonne vielä, ja tuonne – noin. Hento käsi värittää mansikanlehteä.

Öisin sotilaspastorin avustaja istuu työhuoneessaan pitkiä tunteja odottamassa puhelua ensiavusta. Kun puhelin soi, hän panee liidut ja Mansikka-Marjan työpöydän alalaatikkoon, poimii hyllyltä Raamatun ja kävelee portaat alas huolehtimaan kuolleista. – –.

2) **P**uhelu tulee varhain aamulla. Cox kävelee alakertaan. Vainaja on valmiina pöydällä mustassa ruumispussissa.

Nelivuotiasta tyttöä on ammuttu vatsaan. Hoitajat ovat yrittäneet elvytystä turhaan.

Tämä on huono hetki, sen näkee yövuoron kasvoista.

Huoltomies työntää kuolleen takaovesta. Cox astelee kärryjen perässä.

Ruumishuone on kadun päässä.

Sisällä he kääntävät kärryt ympäri. Kun kuolleen kasvot osoittavat kohti Mekkaa, Cox avaa vetoketjun ja asettaa tytön rinnan päälle Koraanin.

”Kaikkivaltias Luoja, anna tämän lapsen vanhemmille voimia...”

Ovi kolahtaa kiinni heidän takanaan. Huoltomies työntää tyhjiä kärryjä, Cox astelee hänen perässään. (Irak)

Koskimiehen (1962: 219) sanoja lainatakseni Irak-jutun katkelmassa Sotamies Coxin ”luonteen karakteristiset piirteet saadaan hyvin esiin tarkastelemalla häntä tällaisten hie-
man kuin ohimennen tehtyjen huomioiden avulla”. Eeppinen kuva välittää Coxista vaikutelman tarkkana, täsmällisenä ja seesteisenä naisena. Silloin kun kertovan juonen tempo kiihtyy, eeppisellä kuvalla on taipumus muuntua *eeppiseksi kohtaukseksi*. Myös edellisessä Irak-katkelmassa näin tapahtuu: Yleistävästä, henkilön usein toistuvaa tekemistä kuvailevasta jaksosta siirrytään toisen jakson (2) alussa yhteen tiettyyn tilanteeseen (*Puhelu tulee*

varhain aamulla). Kohtaus muistuttaa draaman tai elokuvan kohtausta, ja juonen kannalta kyse on päinvastaisesta kerrontamuodosta kuin staattisluonteisissa kuvissa tai kuvauksissa, sillä tapahtumat etenevät nimenomaan kohtausten kautta. (Koskimies 1962: 220.) Kerronnasta kohtaus eroaa siten, että kerronnassa on mahdollista tiivistää pitkienkin ajanjaksojen tapahtumat yhteen, kun kohtaus puolestaan tapahtuu ja etenee tietyssä hetkessä kronologisesti toiminto toiminnolta.

Aineistojutuissani esiintyy vain vähän kokonaisia kohtauksia. Sen sijaan lehtijuttujen fragmentaariseen tapaan kerrontamuoto usein vaihtuu kesken kohtauksen toiseksi kerronan muodoksi.

Moon TV:n lippu savuaa vaisusti Kaivopuistossa. Kolme juopunutta ihmistä hääää syt-kärien kanssa lipun kimpussa, mutta se ei ota kunnolla palaakseen. **Sacha Remling käy tallaamassa lipun riekaleet sammuksiin.**

Hautajaistileiden vihoviimeiset sponsorioluet on juotu. Joku kyselee, mistä saisi hatsit. Ex-toimitusjohtaja Kristiina Autio tarttuu megafoniin. Vakavan oloinen Autio haluaa kiittää työntekijöitään.

”Olen todella pahoillani siitä, mitä tapahtui...”.

”Joo joo, sulla on varmaan jo uusi duuni”, joku huutaa väliin.

”Tänään kävin Kluuvin työvoimatoimistossa ilmoittautumassa työttömäksi”, Autio kuittaa.

Entiset alaiset ovat katkeria, mutta kukaan ei kuitenkaan syytä Autiota konkurssista. Ei, vaikka useimmat ovat sitä mieltä, että kanavan taso oli laskemassa ja että viimeisten kuukausien aikana hölmöiltiin enemmän taloudenhoidossa kuin siellä missä olisi pitänyt eli tv-ruudussa. (Moon)

Esimerkkikatkelma alkaa kerronnalla. Kohtaukseksi kerronta vaihtuu lihavoidussa lauseessa. Dialogiin liittyy henkilöiden välistä konfliktia, joka onkin Palmgrenin (1986: 210) mukaan yksi kohtaukselle leimallinen piirre. Dialogin jälkeen kohtaus kuitenkin päättyy kertojan suoraan kerrontatapaan (*Entiset alaiset ovat katkeria, mutta –*).

Dialogissa tarinan henkilöt puhuvat itse; heidän puheensa on tallennettu sellaisenaan suorina lainauksina eli sitaatteina. Koskimies (1962: 221) erottelee dialogin kerronnanmuodokseen, vaikka eepissä tekstissä – jonka piiriin myös kaunokirjallis-journalistiset jutut voidaan laskea – dialogi ei Palmgrenin (1986: 213) mukaan esiinny yksinään vaan useimmiten eepisten kohtausten sisällä. Tässä näkyy selvästi eronteko uutisissa tyyppillisiin sitaatteihin, jotka on pääsääntöisesti irrotettu dialogin keskustelullisesta kontekstista itsenäisiksi toteamuksiksi (tarkemmin uutistyyppisestä sitaatista ks. s. 47). Koska käsillä oleva tutkimukseni keskittyy nimenomaan sitaattien tehtävien selvittämiseen, pureudun tarkemmin tähän kerronnan keinoon ja sen ilmenemiseen erityyppisissä journalistisissa teksteissä luvuissa 4 ja 5.

Yhtenä uudelle kertomakirjallisuudelle tyypillisenä kerronnankeinona Palmgren (1986: 214) esittelee *eläytymisesityksen*. Se on ”kertojan tekstiä, joka sisällöllisesti ilmaisee kuvattujen henkilöiden ajatuksia ja puhetta”. Narratologiassa eläytymisesitys tunnetaan hieman Palmgrenia tiukemmin vaatimuksin esimerkiksi nimillä vapaa epäsuora esitys ja kertojan ja henkilön diskurssi (termien määrittely tarkemmin ks. s. 15–17).

Silloin kun uutisessa on jonkun muun puheen lainausta (Pylväs-uutisessa: *Poliisi toivoo saavansa tähän yhteyden.*), se on usein epäsuoraa tai suoraa esitystä. Vapaa epäsuora esitys ei kuulu uutisen tyyliin, mutta kaunokirjallis-journalistisessa tekstissä se on mahdollinen (Lassila-Merisalo 2009: 79), joskaan ei esimerkkiaineistoni valossa kovin yleinen. Seuraavassa Irak-jutun vapaan epäsuoran esityksen katkelmassa tarkastellaan Bagdadissa sijaitsevan sotasairaalan ympäristöä tapahtumien ulkopuolisen kertojan ja sotamies Bowie Sessionsin ”yhteisesityksenä”.

Sessionsin katse kiertää hiekanväristä maisemaa.

Tuolla, valkoisen sairaalan **takana**, on henkilökunnan asuntola, jonka katolla kirurgit röyhyttelevät iltaisin sikareitaan.

Tuolta, palmujen katveesta, **kuuluu** huminaa, siellä ovat ruumishuoneen kylmäkontit.

Tuolta, Tigrisvirran itäpuolelta Bagdadin keskeltä, kohoaa savupatsas – autopommi tai tykistökeskitys.

Ja nyt **tuolta**, kopterikenttää ympäröivän konttirivistön **takaa**, **kuuluu** tuttu säksätys.

Ensimmäiseksi **näkyvät** punaiset ristit sysimustien Black Hawkien vatsassa. (Irak)

Vaikka kerronta esitetään kertojan suulla – sotamies Sessionsista puhutaan yksikön 3. persoonassa –, kerronnan fokalisoija on Sessions: Ympäristöä tarkkaillaan siitä paikasta, missä Sessions seisoo. Tätä eksplikoivat sekä lihavoimani kuulo- ja näköhavaintoihin liittyvät verbit että määreet *tuolla*, *takana*, *takaa* ja *tuolta*, jotka ovat Sessionsin näkökulman mukaisia. Ulkopuolisen, tapahtumiin osallistumattoman kertojan – jollainen Irak-jutussa läpeensä on – näkökulman mukaisia olisivat sen sijaan muodot *siellä* ja *sieltä*.

Palmgrenin kerronnan muotojen listan viimeinen kohta on *tajunnanvirtakuvaus* (Palmgren 1986: 215–221). Siinä missä dialogi pyrki matkimaan puhetta, tajunnanvirtakuvaus tavoittelee muistin ja ajatustoiminnan periaatteiden noudattamaa esitystapaa. ”Se kirjaa mielenliikkeitä ja hyvin subjektiivista kokemusmaailmaa, tavoitellen psykologisesti oikeaoppista ja korrektia mentaalisen prosessin kulkua” (mts. 215–216). Vaikka tajunnanvirtakuvaus on ikään kuin suoraa esitystä, sitä ei ole tapana laittaa lainausmerkkeihin. Siksi en tutki aineistojuttujeni tajunnanvirtakatkelmia sitaatteina.

Tajunnanvirtakuvaus ei ole edes kaunokirjallisuudessa yleinen (Lassila 2001: 57), joten totuudellisuutta vaativissa journalistisissa jutuissa se on ymmärrettävästi erittäin harvinainen kerronnan muoto. Luotettavasti kertoja voi päästä henkilön pään sisälle vain, jos kyse on monologia esittävistä minä-kertojasta. Tästä löytyy aineistojutuissani muutamia lyhyitä esimerkkejä. Olen lihavoinut tajunnanvirtakuvaukset.

Erkinjuntti istuu työhuoneessaan terveyskirjaston yläkerrassa Meilahdessa, valkoinen takki yllään. Työpöydällä loistaa valtava kirkasvalolamppu. **Pitäköhän se mielen virkeänä? Mutta nyt keskitytään!** (Muisti)

Kävelen puolen tunnin ajan ympäri Suomenlinnaa. Tähyilen, josko auringonottajien seassa näkyisi tuttua mustaa takkutukkaa ja Äiti-tatuointia.

Hemmetti. Tällaisena hellepäivänä olisi parempaakin tekemistä kuin koikkelehtia pitkin rantakiviä etsimässä yhtä puolialkoholisoitunutta renttutoimittajaa. Pitäisikö tsekata luolatkin? (Moon)

Toinen tajunnanvirtakuvauksen muoto on hän-muotoinen ajatusreferaatti. Journalistisessa tekstissä se on mahdollinen vain niin, että toimittaja rekonstruoi tajunnanvirran siitä, mitä tarinan henkilö on hänelle perinpohjaisessa haastattelussa kertonut (Kramer – Call 2007: 169). Olen lihavoinut seuraavasta esimerkistä kohdan, jonka voi kerrontamuotonsa puolesta määritellä tajunnanvirraksi.

Miehet istuvat sairaalan kappelissa vihreillä muovituoleilla kypärät kainalossa, likaisina ja murtuneina.

Mitään ei ollut tehtävissä. Lääkärin sanat ovat rauhalliset ja vakuuttavat.

He nyökkäävät, mutta epäily jää. **Entä jos Humveen ovi olisi saatu nopeammin auki? Entä jos parit eivät olisi kaatuneet?**

Sotilaat nousevat seisomaan. Rynnäkkökiväärin kolisevat luotiliivejä vasten. (Irak)

Esimerkkikatkelman tajunnanvirranomaiset kysymykset on ajateltavissa ”miesten” pääsisäiseksi pohdinnaksi, varsinkin, koska Irak-jutun kertoja on pysytellyt läpi tekstin ulkopuolisena ja tapahtumiin osallistumattomana raportijana. Kuten Lassila-Merisalo (Lassila 2001: 57) on todennut, tajunnanvirtakuvaus on yksi kaunokirjallis-journalistisen jutun fiktion päin olevia rajoja koetteleva kerronnan muoto. Niinpä myös esimerkkikatkelma jättää lukijaan epäilyksen, voiko kirjoittaja olla varma, että miehet todella ajattelivat juuri noita kahta asiaa kyseisellä hetkellä (ja vaikka he olisivat toimittajalle jälkeenpäin niin kertoneet, silloinkin epävarmuustekijäksi jää ihmismuistin epäluotettavuus [Tiittula 1992: 33]), ja varsinkin, ajattelivatko todella kaikki miehistä, joiden lukumäärä jää tarkemmin jutussa spesifioimatta, nimenomaan noita ja vain noita kahta kysymystä.

Tajunnanvirtakuvaus asettuu selvästi poikkiteloin journalistisen tekstin totuusvaatimuksen kanssa. Siksi sekä kaunokirjallis-journalistisen tekstin rajoja määriteltäessä että juttuja kirjoitettaessa on vakavasti pohdittava Lassila-Merisaloon (Lassila 2001: 57) esittämää kysymystä: ”kuinka pitkälle taiteellisen vapauden voi viedä niin, että kyse on silti journalismista?”

Yhteenveto. Tässä luvussa olen määritellyt termiäni *kaunokirjallis-journalistinen*. Yhteenvedona todettakoon, että termissä yhdistyvät journalismin edellyttämä sisällön totuudellisuus ja kaunokirjallisuuden muodolle tarjoama vapaus²⁷. ”Ei-fiktiivisen tekstin oleellisin tunnuspiirre ja myös haaste on sen tasapainottelu ilmaisunvapauden ja referentiaalisuuden välillä (Lassila-Merisalo 2009: 53).”

Koska en pidä kaunokirjallis-journalistista lehtijuttua omana juttutyypinään vaan tekstissä ilmenevänä piirteiden kimpuna, tarkkaa rajaa sen ja journalismille prototyyppisen uutisen välille on mahdotonta vetää. Yleensä kertojan havaittavuuden ja kerronnan keinojen varianssi on kuitenkin uutisessa selvästi vähäisempää kuin kaunokirjallis-journalistisissa jutuissa – ja kun uutisen kertoja alkaa saada vahvempaa roolia tekstissä tai kun kerronnan keinot alkavat laajeta toteavasta suorasta kerronnasta esimerkiksi kuvauksiksi, dialogeiksi ja tarinan tapahtumien kohtaustenomaisiksi rekonstruktioiksi, journalistinen uutinen alkaa lipua kohti kaunokirjallis-journalistista muotoa. (Kaunokirjallisista keinoista journalistisessa tekstissä ks. esim. Kramer – Call 2007; Flaherty 2009; Blundell 1988; Stein 1995; Jacobi 1991; Hennessy 1989.)

Myös kaunokirjallisuuden suuntaan raja on häilyvä. Vaikka jotkut kerronnalliset keinot – esimerkiksi tajunnanvirtakuvaus – voivat olla vaikeasti yhteen sovitettavissa sen journalistisen vaatimuksen kanssa, että kaiken jutussa esitetyn täytyy olla totta, rajaa kaunokirjallis-journalistisen ja puhtaasti kaunokirjallisen tekstin välille ei voi pelkästään jutun muodon perusteella tehdä (Kinnunen 1989: 44). Lukijan on pääteltävä, onko kyse journalismista vai fiktiosta; joko tekstin yhteydessä suorasanaisesti mainitaan kerrottujen asioi-

²⁷ Vaikka luomani termi *kaunokirjallis-journalistinen* ei ole tarkkarajaisesti määriteltävissä, esimerkiksi kaikille tutkimusta varten haastattelemilleni toimittajille (haastateltavien esittely ks. s. 95–97) termin merkitys oli minkäänlaisista määrittelyistä itsestään selvä. Pidän tätä osoituksena terminiä käyttökelpoisuudesta.

den perustuvan tositapahtumiin, tai sitten asianlaita on arvioitavissa julkaisukanavasta (esim. sanoma- tai aikakauslehti vs. romaani tai novellikokoelma).

Kaunokirjallis-journalistinen vs. kaunokirjallinen teksti. Tutkimuksessani tarkastelen sitaattien tehtäviä kaunokirjallis-journalistisissa lehtijutuissa. Kaunokirjallis-journalistinen teksti ja kaunokirjallinen teksti eivät kuitenkaan eroa muodon perusteella toisistaan. Siksi onkin aiheellista pohtia vielä sitä, miksi on mielekästä tutkia sitaattien tehtäviä nimenomaan kaunokirjallis-journalistisissa teksteissä eikä ykskantaan kaunokirjallisissa teksteissä? Millä tavalla faktapohjaisuuden vaade muuttaa sitaattien luonnetta?

Marja-Leena Palmgren (1986: 171–173) on koonnut sanataiteen eri funktioista seuraavanlaisen luettelon:

- 1) Esteettinen funktio
- 2) Viihdyttävä funktio
- 3) Tiedollinen, informatiivinen ja kommunikatiivinen funktio
- 4) Sosiaalinen funktio
- 5) Opettava, kasvattava ja eettis-moraalinen funktio
- 6) Poliittinen ja ideologinen funktio
- 7) Käytännöllinen funktio.

Palmgrenin mukaan sanataiteen erilaiset funktiot ovat ryhmiteltävissä ensisijaisiin ja toissijaisiin. Jotta teksti on laskettavissa sanataiteeksi, sen ensisijaisen funktion on oltava aina esteettinen. Muut funktioista – joiden ei tarvitse olla voimassa yhtä aikaa – ovat toissijaisia, sillä ne eivät voi saada hallitsevan funktion asemaa. Jos niin käy, kyseinen kirjallisuuden luomus on muuttunut joksikin muuksi kuin sanataiteeksi. (mts. 171.)

Erotuksena sanataiteesta, minkä termin alle kaunokirjallisuuskin lukeutuu, kaunokirjallis-journalistisessa jutussa esteettinen funktio ei voi lähtökohtaisesti olla koskaan primääri, vaan tiedollinen, informatiivinen ja kommunikatiivinen funktio nousee aina sen rinnalle vähintään yhtä merkittävänä tai merkittävämpänä. Vai miksi muuten toimittajien ”kannattaisi” pitäytyä totuudessa, jos se ei olisi itsessään keskeisin arvo – totuus kun ei kaunokirjallis-journalistisia tekstejä tekevien harmiksi ole aina tarua ihmeellisempää.

Näkemystä voi perustella myös sillä, ettei kaunokirjallis-journalistisen jutun laatua voi koskaan arvioida vain esteettisestä näkökulmasta (kuten kaunokirjallista toki voi), vaan vähintään tiedollinen aspekti on myös otettava huomioon. Toisin sanoen loistavinkin tarina muuttuu kaunokirjallis-journalistisena juttuna mitättömäksi, jos se paljastuu todundenvastaiseksi.

Kertovassa kirjallisuudessa sitaattien ja niillä luotavan dialogin runsaus on lähes välttämättömyys, koska ihmiset ja heidän välinen ajatusten ja tietojen vaihto keskustelun kautta on keskeisessä osassa kertovassa taiteessa (Palmgren 1986: 213). Funktioiden erilainen tärkeysjärjestys luo kuitenkin ehtoja ja pitkälti myös lähtökohdan kerronnan toteuttamiselle: jutuntekutilanteesta, haastateltavista ja toimittajasta riippuen käytettävissä joko on hyviä sitaatteja tai ei ole. Mikäli hyviä sitaatteja on paljon, toimittaja voi esteettisen päämääränsä niin vaatiessa rakentaa juttunsa pitkältikin niiden varaan (sitaattien tehtävistä ks. luku 5). Toisaalta tyhjästä on paha nyhjäistä – jos sitaattivarannot ovat heikot, jutun kerronta on rakennettava muille elementeille.

4 Puheen ja siitä tehdyn kirjallisen sitaatin suhde

Tässä luvussa tarkastelen alkuperäisen puheen ja siitä tehtyjen kirjallisten puhesitaattien suhdetta. Tyypittelen kaunokirjallis-journalististen juttujen sitaatit kolmeen luokkaan (luku 4.1) sen perusteella, millainen suhde niillä on jutun kerrontaan.

Puhuttu kieli ja kirjoitettu kieli eroavat monella tapaa toisistaan. Yhtä aineistojuttuani – Harkimo-juttua – analysoimalla selvitän, millä tavoin puhesitaattien alkuperäinen konteksti, kasvokkaisskeskustelu, näkyy sitaattien kielenpiirteissä (luku 4.2).

4.1 Kolme sitaattityyppiä

Olen jaotellut kaunokirjallis-journalististen lehtijuttujen sitaatit kolmeen ryhmään sen mukaan, miten ne suhteutuvat jutun muuhun kerrontaan. *Uutistyyppiset* sitaatit välittävät pääasiassa tietoa, *dialogi* taas rakentaa kuvaa keskustelusta kaksine osapuolineen. *Dialoginomaiset sitaatit* luovat puolestaan illuusion dialogista, vaikka niissä vain toisen henkilön puheenvuorot on laitettu juttuun ilmi.

Kaunokirjallis-journalistisille jutuille hedelmällisiä ja sen tähden yleisiä ovat erityisesti kaksi viimeksi mainittua sitaattityyppiä.

The best quotes, of course, aren't stand-alone (≈uutistyyppiset) quotes at all, but dialogue. – —. Dialogue is easier for people to read than straight narrative, because that's how we listen to the world and how we communicate. (Kramer – Call 2007: 105.)

Uutistyyppiset sitaatit. Utisjutuissa sitaattien pääasiallinen tehtävä on välittää empiirisiin keinoihin todennettavissa olevaa tietoa: Mitä pääministeri on arvonlisäverouudistuksen aika-
taulusta sanonut? Mitä onnettomuustutkintalautakunta tiedottaa haaksirikon syistä? Kuinka pian sähkökatko saadaan korjattua?

Prototyyppisimmillään uutisjutussa ei ole tekstiin kirjoitettua kertojaa, jonka voisi ajatella keskustelukumppaniksi sitaattien kautta juttuun tuodulle henkilölle (vaikka toki jokaiselle uutistyyppiselle sitaatille on mahdollista keksiä kysymys, johon sitaatti vastaa). Uutistyyppisten sitaattien dialoginomaisuus on myös sitä kautta vähäistä, että niissä kertoja ei esitä ihmisten välistä dialogia keskeltä tapahtumia vaan antaa haastateltavien raportoida, mitä on tapahtunut.

Roy Peter Clark (2006: 129) on kuvaillut uutis- ja kaunokirjallistyyppisten tekstien sitaattien eroa sanoen, että uutistoimittaja ei käytä sitaatteja toimintana vaan toiminnan pysäyttäjänä. Clark antaa esimerkkinä *New York Timesista* poimimansa sitaatin. (Hän käyttää uutistyyppisistä sitaateista nimeä *quote*, dialogia välittävistä sitaateista *dialogue*.)

”Less than two percentage points we can handle just by not eating out as much.” This quote comes from a woman named Joyce Diffenderfer on how her family copes with mounting credit card debt. But where is Joyce Diffenderfer when she speaks these words? In her kitchen? At the desk where she pays her bills? In her workplace? Most quotes – as opposed to dialogue – are dis-placed. The words are spoken above or outside the action. Quotes are about the action, not in the action. That’s why quotes interrupt the progress of narrative. (Mts. 130.)

Vaikka uutistyyppiset sitaatit ovat aineistossani vähemmistössä, täysin paitsiossa ne eivät ole. Esimerkiksi Moon-jutussa on takaumajaksoja, joissa juttuun kirjoitettu, ”nykyhetkessä” oleva fyysis-ajallinen tapahtumapaikka katoaa kuten samalla myös kertojan läsnäolo yhtenä tarinan tapahtumiin osallistuvana henkilönä. Tällaisten jaksosten sitaattien tehtävänä on pääasiassa tiedon välittäminen. Seuraava katkelma on lyhyt pätkä pitkästä Markku Mastomäen työhistoriaa Moon TV:llä kertaavasta jaksosta.

Otaniemen tekkarikylän Oubs-kanavaa tehnyt Mastomäki ei ollut kuullutkaan Moon TV:stä, saati nähnyt sen ohjelmia. Myöhemmin kanavan ohjelmapäällikkönä toiminutta Mastomäkeä hymyilyttää, kun hän muistelee Moon TV:n alkuaikoja.

”Se oli maailman rennoin työpaikka. Siellä oli paljon koodareita. Blossi paloi. Muilla työpaikoilla käydään tupakkatauoilla, ne kävivät pajauttamassa.” (Moon)

Vaikka sitaatti on kaunokirjallis-journalistisen juttuaineistoni uutistyyppisimpiä, häivähdys dialogimaisuutta siihenkin sisältyy: johtoilmauksen verbin *hymyilyttää* visuaalisuus luo oletuksen fyysisestä ympäristöstä, jossa kertoja puhujaa havainnoi.

Dialoginomaiset sitaatit. Dialogi eli keskustelu rakentuu puheenvuoroista. Puheenvuoroille on ominaista, että ne ovat reaktioita edellisiin puheenvuoroihin, ja toisaalta myös vuoro itsessään – esimerkiksi kysymysmuotoisessa lausumassa – sisältää odotuksia tulevan puheenvuoron muodosta ja funktiosta vuorovaikutuksessa (ks. myös s. 13–14).

Selvästi yleisin tapa aineistoni jutuissa on, että sitaatit ovat hahmotettavissa juttuun kirjoitetun kertojan ja jutun henkilöiden väliseksi dialogiksi eli keskusteluksi, vaikka kertojan repliikkejä ei olekaan pantu juttuun ilmi sitaatteina. Toimittaja-kertojan lausumien esittäminen sitaatteina ei ole kaunokirjallis-journalistisissa jutuissa useinkaan tapana, sillä se veisi paitsi huomion siitä, kuka on jutun päähenkilö, myös toisi juttuun kaksi hahmoa, jot-

ka molemmat viittaavat itseensä yksikön 1. persoonalla. Tällainen saattaisi sekoittaa lukijan tietoisuuden siitä, kuka kulloinkin on äänessä.

Jotkut miehistön jäsenet suuttuivat niin, etteivät puhuneet Hjalikselle sen jälkeen.

”**Joo, mutta ne kuvaajat** oli kaikki faijan vanhoja kavereita, kun faija oli ollut telkkarissa duunissa kuvaajana. Ne ei tuntenut ketään muita kuin mut, ja kun ne otti mut haastateluun kerran, niin sitten ne otti mut aina.” (Harkimo)

Vaikka katkelmaan on kirjoitettu ilmi vain haastateltavan repliikki, sitaatin muoto paljastaa sen olevan reaktio edellä esitettyyn repliikkiin: esimerkiksi puheenvuoron aloitus *joo, mutta* on reagointia aiemmin sanottuun (tarkemmin *diskurssipartikkeleista* ks. s. 59–61) ja demonstratiivitaranne *ne* paljastaa, että ”kuvaajat” ovat entuudestaan tuttuja, niistä on siis täytynyt olla jo aikaisemmin puhetta. Näiden kielenpiirteiden kautta repliikki implikoi toisen keskustelijan paikallaoloa. Lisäksi leipätekstissä on aiemmin jo suorasanaisesti mainittu, että kertoja on tapahtumapaikalla läsnä.

Vielä selvemmin vaikutelma jutun henkilön ja (suorina lainauksina ilmipanemattoman) kertojan dialogista välittyy seuraavasta Muisti-jutun katkelmasta.

Mitä he siellä tekevät, sairastuneena?

”Elävät siellä. Monella menee huonosti. Jollain saattaa olla kotisairaanhoido, jollain laitoshoido. Mutta laitoshoidossakin on porukkaa, joka ei ole koskaan saanut diagnoosia siitä, miksi on siellä. Se olisi hyvin tärkeää.” (Muisti)

Sitaatin ensimmäisen lauseen muoto paljastaa, että puheenvuoro on vastaus alkuperäisessä puhetilanteessa esitettyyn kysymykseen – muutenhan sen elliptisiä viittaussuhteita olisi mahdotonta ymmärtää (ketkä *elävät?* missä *siellä?*). Sitaattia edeltää leipätekstin kysymys, joka muotonsa puolesta voisi olla jopa sanatarkasti se, mihin sitaatin puhuja on alkuperäisessä keskustelutilanteessa vastannut. Lehtitekstin konventioiden mukaisesti kysymystä ei kuitenkaan ole sitaatiksi juttuun kirjattu.

Sitaatit dialogina. Varsinaisessa dialogissa keskustelun molempien osapuolten puheenvuorot on kirjoitettu sitaateiksi. Seuraava esimerkki on Irak-jutusta:

”Lääkintämies, mitä tapahtui?”

”Ajoimme väijytykseen Fadhilissa, sir. Pikkukundi seisoi katolla katselemassa. Kuka tietää, mikä siihen osui.”

”Missä vanhemmat ovat?”

”Äiti ei mahtunut kyytiin.” (Irak)

Katkelma toistaa lääkärin ja lääkintämiehen välillä käytyä keskustelua tietyssä tilanteessa, ikään kuin ”kärpäsenä katosta” kuultuna. Molempien dialogin osapuolten puheenvuorot on kirjoitettu katkelmaan sitaatteina.

Jos lehtijuttua vertaa filmimaailmaan, dialogina käytettyjä sitaatteja voisi ajatella elokuvan ääniraitana, niillä on siis kiinteä yhteys kuvassa esitettyyn fyysiseen tapahtumapaikkaan. Uutistyyppiset sitaatit olisivat puolestaan dokumenttielokuvaa varten rakennusta haastattelutilanteesta taltioituja vastauksia toimittajan kysymyksiin; ne on siis irrotettu alkuperäisestä puhetilanteesta, ja vaikka tämä tilanne dokumenttielokuvassa kuvan taustalla vilkahtelisikin, sillä ei ole kerronnan kannalta olennaista merkitystä.

Dialogi on siitä erityislaatuinen kerronnan muoto, että siinä jutun juonen ja tarinan tapahtumien ajankulku yhtyy: tarina ikään kuin etenee juttua lukiessa reaaliajassa (Rimmon-Kenan 1991 [1983]: 70). Edellisen Irak-esimerkkikatkelman sitaateista puuttuvat jopa reaaliaikaisuutta ja vuorojenvaihdon etenemistä ”rikkovat” johtoilmaukset. Voikin ajatella, että dialogia hyödyntävässä kerronnassa lukija ikään kuin viedään tapahtumapaikalle kuulemaan keskustelut omin korvin. (Esim. Clark 2006: 130; Haakana 2005: 125.)

Lopuksi. Kuten tässä alaluvussa on selvinnyt, sitaatin luonne voi vaihdella uutistyyppisistä, tapahtumia ulkopuolelta kommentoivasta puheenvuorosta eriasteisesti dialogia eli keskustelua jäljitteleviin esitysratkaisuihin.

On vielä syytä huomauttaa, että uutistyyppisillä sitaateilla voidaan luoda – journalistisen draaman rakentamisen nimissä – keinotekoista dialogimaisuutta asettamalla kahdelta eri henkilöltä kahdessa eri tilanteessa saadut lausunnot peräkkäin, ikään kuin jälkimmäinen olisi reaktio ensimmäiseen (Lassila-Merisalo 2009: 26). Peräkkäisiksi leikatut lausunnot voivat usein olla korostetun ristiriitaisia, sillä eri näkemysten huomioon ottamisella luodaan juttuun (ainakin näennäistä) objektiivisuutta (Webster 1998:154). Vaikka näin tuotettu vaikutelma voi tuntua aidolta dialogilta, sitä se ei tietenkään ole. Mikäli tekstiyhteydestä ei yksiselitteisesti selviä, että sitaattien lausujat eivät ole olleet samassa keskustelutilanteessa, tällaista esitysratkaisua voi pitää journalistisen todenperäisyysvaatimuksen valossa jopa kyseenalaisena (aiheesta myös ks. luku 6.2).

4.2 Puhekielen piirteet sitaatissa

Sitaatti on lainaus puhutusta kielestä, ja tämä alkuperäkonteksti näkyy monella tapaa sitaattien referaattiosien kielellisissä piirteissä: sitaatit jäljittelevät puheen prosodiaa, sisältävät kirjoitetun yleiskielen vastaisia oikeinkirjoitusratkaisuja ja puhekielelle tyypillisiä lauserakenteita ja sanastoa.

Tässä luvussa tarkastelen, millaisilla keinoilla puheen illuusiota voidaan kirjoitettuihin puhesitaatteihin luoda. Analyysin kohteeksi olen valinnut vain yhden aineistojutuistani, Harkimo-jutun. Olen liittänyt jutun tutkimukseeni liitteeksi ja numeroinut sen sitaatteja sisältävät kappaleet, jotta lukija voi halutessaan tutustua sitaattiin laajemmassa kontekstissaan. Kappaleen numero on suluissa kunkin esimerkkisitaatin tai -katkelman lopussa.

Muistutettakoon, että tarkastelen sitaatteja tässä luvussa yksinomaan julkaistusta tekstistä käsin. Siihen en ota – enkä voikaan ottaa – kantaa, mitä alkuperäisessä puhetilanteessa on tapahtunut. Koska kyseessä on journalistinen teksti, lähtökohtaisesti kaikki on totta. Kuitenkin on jo moneen otteeseen tässä tutkimuksessa tullut mainittua, että puheen siirtäminen yksi yhteen kirjoitetuksi sitaatiksi on mahdotonta. ”Kanavanvaihtoproblematiikkaan” ei vielä päästä käsiksi, mutta siihen syvennyttään alatutkimuskysymystäni – Kuinka puhetta tulisi sitaateiksi muokata? – käsittelevässä luvussa 6.

Puheen prosodian välittäminen. Puhutussa kielessä prosodialla eli puheen nopeudella, painotuksilla ja äänen sävyn muuntamisilla sekä ei-kielellisellä viestinnällä eli eleillä, ilmeillä ja katseilla on vuorovaikutuksen kannalta suuri merkitys (ks. esim. Tiittula 1992: 31). Näiden keinojen siirtäminen paperille on kuitenkin mahdollista vain hyvin karkeasti. Vaikka tarkka kielitieteellinen litteraatio saattaa antaa paljonkin viitteitä siitä, miltä puhe alkuperäisessä tilanteessa on kuulostanut, tuollaiset sitaatit olisivat lehtijutussa epätarkoituksenmukaisen tilaa vieviä ja vaikealukuisia (ks. esimerkkilitteraatio s. 3). Harkimo-jutussa prosodisten piirteiden kuvailuun käytetään vain muutamia kirjoitusasullisia keinoja. Seuraavassa esimerkissä prosodiasta kertoo kolme pistettä.

”Vaikee asia... Sä oot tehny väärin... Sä et saa sitä tunnetta pois itsestä... Se on tosi vaikee asia...” (45)

Kolme pistettä vihjaa puheen hidastumisesta ja lausuman jäämisestä kesken, kenties myös äänenvärisessä havaittavasta epävarmuudesta.

Seuraavassa prosodiaa välitetään huuto- ja kysymysmerkeillä, ja toki myös lauserytimillä.

”Mutta miks? Mikä mussa ärsyttää? Mikä on se syy? Kun joku kertois mulle, mikä on se syy!” (6)

Lyhyet ja pelkistetyt kysymyslauseet luovat lauserytmin kautta vaikutelman, että puheen äänenlaatu on intensiivinen ja kiihtynyt, kenties hieman aggressiivinenkin. Sitaatin päättävä huutomerkki kuvastaa viimeisen lauseen painokkaampaa lausumista. (Huutomerkin ohella myös KAPITEELEILLA kirjoitettu sana voisi kuvata äänen voimakkaampaa voilyymiä ja huutamista. Tästä ei kuitenkaan ole Harkimo-jutussa kuten ei muissakaan aineistojutuissani esimerkkiä.)

Kysymysmerkit voi perustella edellisessä esimerkkikatkelmassa – kuten Harkimo-jutussa yleisemminkin – kielipillisesti motivoituneiksi, mutta toki niitä voi ajatella myös merkkinä lauseen kysyvästä, nousevasta intonaatiosta, kenties myös viitteeksi puhujan epätietoisesta ilmeestä. Rajanteko sen välille, milloin kysymysmerkki todella kuvailee lausuman prosodiaa ja milloin se on mukana ennemminkin kirjoitetun kielen oikeinkirjoitussääntöjen vaatimuksesta, on kuitenkin häilyvä. Seuraavan esimerkin kysymysmerkki tuskin eksplikoi lauseen nousevaa sävelkulkua.

”Ai niinkö se sano?” Hjallis ilahtuu. (36)

Johtoilmaus nimeää puheaktin ”ilahtumiseksi”, mikä luultavasti kuvaileekin paremmin alkuperäisen lausuman prosodisia piirteitä kuin ajatus kysyvästä eli nousevasta intonaatiosta. Tämän sitaatin kohdalla tuntuu perustellulta tulkinta, että kysymysmerkki on mukana vain muodollisin perustein: lause, joka on muodoltaan kysymys – tässä lähinnä retorinen kysymys – mutta jota ei seuraisi kysymysmerkki, saattaisi hypätä paperilta luettuna ärsyttävästi lukijan silmille.

Harkimo-jutun sitaateissa prosodian välitykseksi voi nähdä myös pisteen käytön laskevan intonaation tai tauon merkkinä. Varmuudella sitä, onko pisteen käytön motivoinut prosodia vai ortografia, on tietysti vaikea tai jopa mahdoton sanoa. Vähintään on kuitenkin todettavissa, että esimerkin kaksi ensimmäistä lausetta tulisi kirjakielen oikeinkirjoitussääntöjen mukaan yhdistää pilkun sijaan pisteellä.

Mä en ikinä muuta täältä pois. Vaikka tapahtuis mitä. Täällä on turvallisuudentunne. Täällä mä oon syntyny. Täällä me vietettiin jouluaatot ja kaikki, pikkupojasta asti. Täällä mä oon ollut koko elämäni. (32)

Pisteen tapaan Harkimo-jutussa on myös pilkkuja ja ajatusviivoja, joiden käytön voisi ajatella merkiksi puheessa olleesta tauosta. Jätän nämä välimerkit kuitenkin vaille tarkempaa tarkastelua, koska tällaisten tulkintojen tekeminen Harkimo-jutun sitaateista tuntuisi liian tarkoitushakuiselta. Välimerkit jaksottavat kirjoitettua tekstiä kuten prosodiset piirteet puhetta, joten on vaikea tehdä rajanvetoa, motivoiko sitaattien välimerkitystä puheen prosodia vai kirjoitetun tekstin välimerkkisäännöt.

Ei-kielellinen viestintä. Ei-kielellisen viestinnän välittämiseen sitaatin referaattiosalla ei ole juurikaan keinoja. Tätä puutetta paikkaa kuitenkin johtoilmaus ja muu sitaattia ympäröivä leipäteksti (johtoilmauksen tehtävät ks. luku 5.2). Jonkinasteisia viitteitä eleistä ja katseista voi kuitenkin ajatella sisältyvän jopa sitaatteihin.

Melkein tyyni syysaamu, merenlahtien yllä usvaa. Vanha talo meren rannalla. Ei sellainen siljaline, joita rikkaat nykyisin rakentavat, vaan oikea talo: luonnonkiveä sokkelissa, rapautut seinät, veranta.

Hjallis avaa oven.

”**Tuu tuolta** verannan kautta, niin voidaan polttaa siellä röökki.” (28)

Edellisen sitaatin lihavoidut sanat luovat puhekielisyyksien ja keskustelullisuuksien yhteisvaikutuksena lähes ”sielun silmin” nähtävän ja aistittavan tunnun eleestä: kädenhuiskautuksesta, päännökökkyksestä, vähintäänkin katseesta tiettyyn suuntaan. Vahvistusta tulkitani saa Leveltiltä, Richardsonilta ja la Heij’ltä (1985: 134), joiden mukaan deiktiset elementit kuten *tuo* ja *tämä* vaativat puhujaa tekemään jonkinlaisen suuntaavan eleen joko katseella, päällä, kädellä tai vartalolla.

Puhutun kielen äänneasun jäljittely. Harkimo-jutun sitaattien kirjoitusasuissa on monia yleiskielen vastaisia oikeinkirjoitusratkaisuja, joilla jäljitellään puhutun kielen äänneasua. Sanojen vokaalijonot esimerkiksi yksinkertaistuvat, ja painottomissa asemissa olevissa äänneissä on katoa.

”Ihan **pimeetä** touhua. Ei mulle tulis mieleenkään.” (56)

”Se oli aivan sairasta touhua. Kuvaajat odotti Merikukan talon ulkopuolella. **Semmosessa** ympäristössä suhteen **alottaminen** on melkein mahdotonta. Jos käveltiin kadulla, niin lehdessä luki, että ne käveli kadulla.” (21)

Ensimmäisessä esimerkissä kirjakielen mukainen ulkoasu sanalle *pimeätä* on yksinkertaistunut yhtä tavua lyhyemmäksi muodoksi *pimeetä*. Jälkimmäisessä esimerkissä diftongi *oi*

on kahdesti lyhentynyt yksiäänteiseksi: *semmosessa* (pro *semmoisessa*), *alottaminen* (pro *aloittaminen*).

Seuraavat esimerkit(kin) osoittavat, että myös sanojen loppukonsonanteissa ja -vokaaleissa voi esiintyä katoa (*kertois* pro *kertoisi*, *jatkanu* pro *jatkanut*) tai kuten esimerkeistä viimeisessä, assimilaatiota (*ia* → *ii*).

”Mutta miks? Mikä mussa ärsyttää? Mikä on se syy? Kun joku **kertois** mulle, mikä on se syy!” (6)

”No ärsyttäköön! Arvaa, kuinka moni ihminen tuli mulle sanoon, että mikset sä voinut pitää sitä muijaa siinä sivulla. Että olisit vaan **jatkanu** sitä avioelämää, että pitikö mennä eroamaan. – –.” (15)

”Oli siellä jotain lintui, **semmosii** myrskylintui.” (50)

Sana *itse* on kirjoitettu Harkimo-jutun sitaateissa muutamallakin erilaisella puhekieltä jäljittelevällä tavalla.

” – – Sehän ois ihan hirveetä, silloin mä voisin vetää **itteni** vessanpöntöstä alas.” (38)

”Vaikee asia... Sä oot tehny väärin... Sä et saa tunnetta pois **itestäs**... Se on tosi vaikee asia...” (45)

Ensimmäisessä esimerkissä sanan *itse* sisältämä *ts* on sulautunut *tt*:ksi, jälkimmäisessä pelkästään *t*:ksi.

Puhekielelle tyypillinen sanasto ja sen muotovariantit. Puheeseen ja kirjoitukseen valikoidut sanat ja sanamuodot vaihtelevat sen mukaan, minkälaisessa tilanteessa niitä käytetään; kielenkäyttäjä siis valitsee käyttämänsä rekisterin kielenkäyttötilanteen perusteella.

Kielenkäytön rekisteri vaikuttaa paitsi tiettyjen sanojen esiintymistaajuuteen (esim. *diggaatsä* ↔ *pidätkö sinä*), myös niiden kirjoitus- ja äänneasuun (esim. *pidätsä* ↔ *pidätkö* ↔ *pidätkö sinä*). Saman sanan – tai synonyymisten sanojen kuten *digata* ↔ *pitää* – eri muotovariantit ovat paradigmaattisessa suhteessa eli täydennysjakaumassa keskenään, jolloin erilaisten kirjoitus- ja äänneasujen paradigmasta valitaan kulloiseenkin rekisteriin sovellova muoto.

Harkimo-jutun sitaateissa on paljon sanastoa, joka on tyypillistä epämuodolliselle, puhutussa kielessä käytetylle rekisterille. Äänteellisesti puhutun kielen rekisterit suosivat usein kirjakieleen normitettua sana-asua yksinkertaisempia muotoja (esim. *ole* ~ *oo*), ja tällaisten muotojen kirjaaminen sitaatteihin luo osaltaan illuusiota puhekielestä.

”Ei sillä oo mitään merkitystä! Mee pankkiin **kysyyn**, paljonko sillä on merkitystä! Jos mä selitän Nalle Wahlroosille, että mä **tarviin** kymmenen miljoonaa lainaa, niin se sanoo, että mee **puhuun** tolla meidän luottopäällikölle.” (10)

”**Onks** sulla tulta?” (3)

”Oli siellä jotain **lintui**, semmosii myrskylintui.” (50)

”Eihän **noi** ihmiset tunne **mua**.” (37)

”Ei täällä kuule sit **oo** tyhjää, kun ne tulee tänne sähläämään. – –.” (35)

Ensimmäisessä esimerkissä yksinkertaistuminen liittyy verbitaivutukseen (*kysymään* → *kysyyn*), toisessa kysymyssanaan (*onko* → *onks*) ja kolmannessa substantiivin taivutukseen (*lintuja* → *lintui*). Kaksi viimeistä esimerkkiä edustavat niin sanottuja pronomien ja verbien pikapuhemuotoja, jotka ovat puheessa hyvin tyypillisiä muotovalintoja, kuten jo paradigman nimikin – pikapuhemuoto – antaa olettaa (*nuo* → *noi*, *minua* → *mua*, *ole* → *oo*).

Vahvaa puhekielen illuusiota luo myös *se*-pronominin käyttö kirjakielen mukaisen *hän*-pronominin sijaan (esim. Seppänen 1989: 35).

”No mä suutuin siihen, kun **se** loikkasi veneestä. Mutta on me jo sovittu se asia.” (9)

Edellä on esitetty sellaisia sanastollisia ratkaisuja, joissa tietyn sanan tai kielenkäytön variaatioiden paradigmasta on sitaattiin valittu muoto, joka on tyypillinen epämuodolliselle rekisterille. Tämän lisäksi Harkimo-jutun sitaatteihin luodaan puhekielen illuusiota sellaisella sanastolla, joka lähtökohtaisesti ei ole – missään ”rekisteriparadigmansa” muodossa – yleisaikakauslehden konventioiden mukaista leipätekstissä. On todettava, että tällainen sanaston jaottelu pätee vertailtaessa sitaatteja lehtijutun prototyyppiseen leipätekstiin, esimerkiksi tarkastelun alla olevassa Harkimo-jutussa. Yksittäisten sanojen tasolla leipätekstiin sopivan ja sopimattoman sanaston raja on sen sijaan häilyvä: Harkimo-jutun leipätekstissä käytetään muun muassa varsin epämuodollista sanaa *litsari*, ’avokämmenellä suoritettu lyönti poskelle’.

Harkimo-jutun sitaateissa on muun muassa seuraavaa, epämuodolliselle puhekielelle ominaista sanastoa.

Bisnes, duuni, faija, feikata, kusettaa (’valehdella’), masinoida, mutsi, rööki.

Paitsi Harkimon puhetyylin epämuodollisuudesta, sanat kertovat myös puhujan maantieteellisestä taustasta, sillä kaikki edellä luetellut sanat ovat Helsingin seudun slangia (Pauonen 2000).

Lehtijuttujen puhekielisyyksiä kartoittanut Makkonen-Craig (1996: 128–129) on listannut (pitkälti) synonyymisiä partikkelipareja, joista toinen on puhekielelle tyypillisempi kuin kirjalliseen ilmaisuun paremmin sopiva vastineensa. Monia näiden partikkeliparien puhekielisistä muodoista esiintyy myös Harkimo-jutun sitaateissa. Seuraavassa lajitelmassa ensin mainittu on kirjakielelle tavallinen muoto, jälkimmäinen siitä puhutulle kielelle ominainen synonyymi.

täysin ↔ aivan, ihan

”Se oli **aivan** sairasta touhua. Kuvaajat odotti Merikukan talon ulkopuolella. – – ” (21)

”Mä en pysty sulle kuvailemaan sitä nyt, kun me istutaan tässä. Se on **ihan** eri maailma.” (49)

jokseenkin ↔ aika

”Ihmiset, kun tuntee mut, tietää että mä oon tosi tunteellinen... Että mä otan raskaasti **aika** monia asioita.” (41)

todella, erittäin ↔ tosi

”Vaikee asia... Sä oot tehny väärin... Sä et saa tunnetta pois itestäs... Se on **tosi** vaikee asia...” (45)

Puhekielelle tyypillinen lauserakenne. Harkimo-jutun sitaateissa puheen illuusiota luodaan myös puhekielelle tyypillisin lauserakenteellisin ratkaisuin. Tällaisia ovat (yleiskielen näkökulmasta) lauseenosien välinen inkongruenssi, monikon 1. persoonan imperatiivin ilmaiseminen passiivilla, yksikön 2. persoonan käyttäminen nollapersonan tapaan yleistävästi, lohkeamarakenteet, puhekielelle tyypilliset referoinnin tavat, vaihtelevanpituiset virkkeet sekä lausuman tyylliset lauseet.

Kongruenssiksi sanotaan samaan konstruktion kuuluvien sanojen kieliopillista yhdenmukaisuutta (kongruenssista tarkemmin ks. ISK §1267). Puhutussa kielessä on kuitenkin tilanteita, joissa esiintyy yleisesti inkongruenssia, ja tällaisten kielenmuotojen kirjaaaminen Harkimo-jutun sitaatteihin luo illuusiota puhekielestä. Lauseen osien välistä inkongruenssia ilmenee Harkimo-jutussa muun muassa subjektin ja predikaatin persoonassa ja luvussa.

”Poika kysyi, että miks **me** isä **ajetaan** aina koneella. Mä sanoin, että vittuiks sillä on välii, kunhan nyt ollaan täällä.” (52)

”Eihän **noi** ihmiset **tunne** mua.” (37)

Ensimmäisessä esimerkissä monikon 1. persoonan pronominiin liittyy vastaavan verbi-muodon sijaan passiivi(nnäköinen)muoto. Ilmiö on lähes yksinomainen epämuodollisessa puhekielessä (esim. Shore 1986: 33; Pertilä 2000: 115). Jälkimmäisessä esimerkissä inkongruenssi on monikon 3. persoonan subjektiin liittyvän verbin luvussa. Yksikkömuotoisen verbin käyttö kyseisessä tilanteessa on niin ikään puhutulle kielelle tyypillistä (esim. Karlsson 1966: 20; Paunonen 1995a: 183–201).

Seuraavassa esimerkissä inkongruenssi liittyy possessiivisuffiksin eli omistusliitteen käyttöön.

”Tuolla asuu **mun mutsi** ja **faija**.” (30)

Esimerkki ei toteuta yleiskielen mukaista possessiivikongruenssia, sillä sanojen *mutsi* ja *faija* lopusta puuttuu possessiivisuffiksi *-ni*. Possessiivisuffiksin korvautuminen pelkällä genetiivimääritteellä on puhutussa kielessä hyvin yleistä (Paunonen 1995b: 501–531).

Harkimo-jutun sitaateissa käytetään lisäksi passiivia direktiivisesti korvaamassa monikon 1. persoonan imperatiivimuotoista verbiä.

”Ei vittu, **mennään** röökille.” (46)

Esimerkkisitaatin kaltainen muotovalinta on hyvin yleinen puheessa (esim. Pertilä 2000: 117). Se on oikeastaan myös ainoa nykyisin käytössä oleva tapa esittää käskylause, jonka osoittamaan toimintaan myös itse aikoo osallistua (vrt. vanhahtava *menkäämme*).

Paikoin Harkimo-jutun sitaateissa käytetään yksikön 2. persoonaa nollapersonan tapaan yleistävästi.

”Kun **sä** teet niin, **sulle** tulee välillä niin paha olo, että **sä** haluisit oksentaa. **Sä** mietit, että **sä** teet pahan asian Leenaa kohtaan, ja sit se on kuitenkin niin reilu **sua** kohtaan... Reilu ja ystävällinen.” (43)

Lihavoitujen pronominiinien viittaussuhde paljastuu vasta kontekstista: Harkimo ei viittaa puheenvuoroillaan keskustelun toiseen osapuoleen eli haastattelijaan vaan käyttää yksikön 2. persoonaa yleistävästi. Itse asiassa hän viittaa yksikön toisella persoonalla itseensä, mikä niin ikään kontekstista paljastuu. Yksikön 2. persoonan käyttäminen yleistävästi luo sitaatteihin puhekielen illuusiota, sillä vaikka ilmiöstä löytyy joitain kirjallisia viitteitä, pääasiassa se on puhutun kielen ilmiö (tarkemmin ks. Seppänen 2000: 17).

Puhutussa kielessä kuulijan täytyy pystyä hahmottamaan ja ymmärtämään kuulemansa ohikiitävässä hetkessä. Tämä on otettava puhutun kommunikoinnin lauserakenteita muodostettaessa huomioon. Harkimo-jutun sitaateissa tästä puhekielen vaatimuksesta on esimerkkinä niin sanottu lohkeamarakenne, joka johtuu ISK:n mukaan (§1019) siitä, että ”puheessa pyritään välttämään informaation liiallista pakkaamista yksinkertaiseen lauseeseen. Liian täyden lauseen voi välttää sijoittamalla osan lauseeseen kuuluvasta leksikaalisesta informaatiosta erilleen lausekkeeksi”.

”Mutta jos **nää ihmiset**, jotka on mua lähellä, mun perhe, kaverit – jos **ne** AJATTELIS noin, niin silloin itkisin mäkin. – –.” (38)

Esimerkissä lihavoitujen täyden leksikaalisen substantiivilausekkeen ja pronominilausekkeen väliin on tullut relatiivilauseke (alleviivattu). Lohkeamarakenne mahdollistaa sen, että subjekti ja finiittiverbi (kapiteelit) voivat relatiivilauseesta huolimatta esiintyä vierekkäin.

Seuraavassa esimerkissä lohkeamarakenne esiintyy päinvastaisesti, eteenpäin.

”Mitä **se ON se kunnolla käyttäytyminen?**” Hjallis sanoo ja kiihtyy lisää. ”Mun pitää käyttäytyä niin, että mä voin nukkua öisin. En mä voi nyt alkaa leikkiin tässä jotain, mitä mä en oo! Ihminen on semmonen kuin se on. Jos sä alat feikkaamaan, niin **eihän tästä TUU** hevonvittuu **tästä elämästä!**” (5)

Sekä esimerkkisitaatin alussa että lopussa on tilanne, jossa finiittiverbin edellä on pronomini ja jossa täysi leksikaalinen substantiivilauseke on vasta lauseen lopussa.

Harkimo-jutun sitaateista löytyy myös tilanteita, joissa puhekielen illuusiota luodaan puhutulle kielelle tyypillisiä referoinnin tapoja käyttämällä.

”No ärsyttäköön! Arvaa, kuinka moni ihminen tuli mulle sanoon, **että** mikset sä voinut pitää sitä muijaa siinä sivulla. **Että** olisit vaan jatkanu sitä avioelämää, **että** pitkö mennä eroamaan. Mutta enhän mä sellaseen pysty! Hoitakoot muut muijia siinä sivulla, mä en voi olla kahden ihmisen kanssa. Eihän siitä tule hevonn helvettiä!” (15)

Esimerkkisitaatissa *että*-konjunktio aloittaa epäsuoran esityksen sijaan puheelle tyypilliseen tapaan suoran esityksen, siis sitaatin sisällä (ks. myös s. 17).

Sama esimerkkikatkelma käy myös näytteeksi siitä, miten Harkimo-jutun sitaateissa luodaan puhekielen illuusiota vaihtelemalla virkkeiden pituuksia. Eripituisten lauseiden voi ajatella heijastelevan puhutun kielen spontaania luonnetta. Seikan todentaminen ei ole kuitenkaan yksiselitteistä, sillä toimittajan on välttämättä täytynyt tehdä valintoja siirtäessään puhetta kirjoitettuun muotoon: kirjoitetussa tekstissä lauseen ja virkkeen rajat on helppo

havaita toisin kuin puheessa, jossa yksiköitä rajataan paitsi syntaktisin, myös intonaation, tauotuksen ja erilaisten jäsennyssignaalien avulla (Tarkemmin ks. Juvonen 2000: 83).

Puheen keskeinen rakenneyksikkö on lausuma. Toisin kuin kirjoitetun tekstin lauseessa, joka sisältää aina persoonamuotoisen verbin eli finiittiverbin, lausumassa ei tarvitse olla finiittiverbiä – se voi muodostua vaikka vain yhdestä partikkelista. Olennaista lausumassa on, että se edustaa kontekstissaan jotakin puhetoimintoa. (ISK §864; *Kieli ja sen kieliopit* 1994: 79.)

Hjallis ei ole vatvonut menneitä exänsä kanssa ikinä, mutta tätä Kuukausiliitteen juttua varten ex-tyttöystävää on haastateltu.

”**Ai, mitäs se?**” Hjallis kysyy, vähän ujosti, ja punastuu hiukan. (24)

Esimerkin aloittaa partikkeli *ai*, joka tässä tilanteessa implikoi puhujan vastaanottaneen itselleen entuudestaan tuntemattoman tiedon (Hakulinen, A 1989: 101). Lausuman loppuosa on kysymys, johon liitepartikkeli *-s* luo lisämerkityksen ’oikein’ (ISK §837).

Keskustelusta implikoivat kielenpiirteet. Puhuttu kieli on prototyyppisesti fyysisessä ympäristössä tapahtuvaa, puheenvuoroista rakentuvaa kasvokkai keskustelua, jollaiseksi myös haastattelun voi lukea. Vaikka Harkimo-juttuun on kirjoitettu sitaateiksi vain Harkimon eli toisen keskustelun osapuolen puheenvuorot, niihin kirjatut diskurssipartikkelit ja toisen keskusteluun osallistuvan henkilön puhuttelu luovat illuusiota myös ilmipanemattomien puheenvuorojen olemassaolosta ja keskustelun fyysisestä ympäristöstä.

Tietyillä partikkeleilla on erityisiä tehtäviä keskustelussa, mistä ne ovat saaneet ryhmänimensä *diskurssipartikkelit*²⁸. Harkimo-jutussa tällaisia ovat *ai*, *aijaa*, *joo*, *no*, *mutta*, *kun*, *kun(pa)*, *ja*, *et(tä)*, *-kO*, *-k(s)*, *niin*, *jos*, *-s*, *nyt* ja *-hAn*.

Diskurssipartikkelien tehtävät puhutussa kielessä ovat moninaiset. Ne ilmaisevat muun muassa ”puhujan suhdetta sanomaan ja vastaanottajaan, toimivat jäsennyssignaaleina eli osoittavat erilaisia rajakohtia, yhdistävät diskurssin osia toisiinsa, pitävät yllä ja ohjailevat keskustelua, osoittavat epärointiä, toimivat pehmentiminä ja puheenvuoron varain jina sekä palauteilmauksina” (Tiittula 1992: 61). Nostan Harkimo-jutussa esiintyvistä dis-

²⁸ ISK (§793) hylkää termin *diskurssipartikkeli* ja jakaa partikkelit, joiden tehtävät liittyvät pääosin tai yksinomaan puhuttuun kieleen, uudenlaisiin ryhmiin, mm. *dialogi-*, *lausuma-*, *sävy-* ja *suunnittelupartikkeleihin*. Itse pidättäydyn kuitenkin esityksen selkeyden vuoksi perinteisessä termissä.

kurssipartikkeleista tarkasteltavaksi esimerkinomaisesti vain muutamia: *ai* ja *jaa*, *että* ja *nyt*.

Partikkeleilla *ai* ja *jaa* puhuja ilmaisee – kuten jo aiemmin mainittua – vastaanottaneensa itselleen entuudestaan tuntemattoman tiedon. Jälkimmäisessä esimerkissä dialogipartikkelit ovat yhdistyneet keskenään partikkeliketjuksi *aijaa*.

– – tätä Kuukausiliitteen juttua varten ex-tyttöystävää on haastateltu.

”**Ai**, mitäs se?” Hjallis kysyy, vähän ujosti, ja punastuu hiukan. (24)

Ihana, avosydäminen ja kiltti ihminen, ex-tyttöystävä kuitenkin muistelee Hjallista tänään. *Mutta kun näin sen Seiskan, olin äärettömän onnellinen, että hän ei ole minun aviomieheni.*

”**Aijaa**, okei”, Hjallis sanoo ja jää miettimään asiaa. (25)

Partikkelilla *et(tä)* on puhutussa kielessä useita tehtäviä, jotka vaihtelevat sen mukaan, missä paikassa lausetta partikkeli on. Harkimo-jutussa *että*-diskurssipartikkelin voi ajatella monissa paikoin suoran referoinnin merkiksi (ks. s. 17 ja 58).

”No ärsyttäköön! Arvaa, kuinka moni ihminen tuli mulle sanoon, **että** mikset sä voinut pitää sitä muijaa siinä sivulla. **Että** olisit vaan jatkanu sitä avioelämää, **että** pitkö mennä eroamaan. Mutta enhän mä sellaseen pysty! Hoitakoot muut muijia siinä sivulla, mä en voi olla kahden ihmisen kanssa. Eihän siitä tule hevon helvettä!” (15)

Varsinkin keskimmäisen kolmesta *että*-esiintymästä voi tulkita myös edeltävästä tekstistä tehdyksi parafrasiksi tai päätelmäksi (ISK §1032).

Diskurssipartikkelin *nyt* erilaisten merkitysten erotteleminen on hankalaa, mutta se sävyttää lausumaa samaan tapaan kuin sanajärjestys tai prosodiset keinot (ks. ISK §823–824; Hakulinen, A 1998).

Nyt on yleinen kieltolauseissa, joihin se vaikuttaa niin, että kieltolause ”jättää kiellon jotenkin auki” (ISK §824). Seuraavat ovat esimerkkejä enemmän tai vähemmän tällaisesta käytöstä.

”Mitä se on se kunnolla käyttäytyminen?” Hjallis sanoo ja kiihtyy lisää. ”Mun pitää käyttäytyä niin, että mä voin nukkua öisin. En mä **nyt** voi alkaa leikkiin tässä jotain, mitä mä en oo! Ihminen on semmonen kuin se on. Jos sä alat feikkaamaan, niin eihän tästä tuu hevonvittuu tästä elämästä!” (5)

”Ei täällä kuule sit oo tyhjää, kun ne tulee tänne sähläämään. Tälläkin viikolla ne on ollu täällä kaks päivää. Ja kun tässä on vieressä vanhemmat ja broidi, niin ei tässä **nyt** kauheen yksinäistä tuu.” (35)

Nyt voi esiintyä myös ”vakiintuneissa ilmauksissa ja tilanteissa”. Kun kyseessä on direktiivi, *nyt* tekee tulkinnasta luonteeltaan ”hoputtavan tai kättävän” (ISK §823), kuten seuraavassa esimerkkisitaatissa:

”Kunnes mä sanoin niille, että **suksikaa nyt vittuun** oikeesti, mä en mene enää metriäkään etelämmäksi, siellä ei oo kun jäävuoria.” (51)

Myönteisissä väitelauseissa *nyt*-diskurssipartikkelin tulkinta on kaikkein vaikeimmin täsmennettävissä, kuten seuraavat Harkimo-jutun esimerkit osoittavat.

”Ei se imuroiminen musta niin kauheeta oo. Kai **nyt** jokainen ihminen imuroi.” (34)

”Jos mun pitäis valita mun työuralta yks asia ja heittää muut pois, mä valitsisin yksinpurjehduksen”, Hjallis sanoo. ”Kuka vaan **nyt** pystyy vittu jotain halleja rakentamaan.” (48)

Myönteisissä väitelauseissa *nyt* ”tuntuu tekevän mielipiteistä vähemmän varmoja kuin ne partikkelittomina olisivat” (ISK §824).

Harkimo-jutun sitaatit luovat illuusiota keskustelusta kaksine osapuoliseen myös sillä, että Harkimo monissa repliikeissään puhuttelee haastattelijaa.

”**Tuu** tuolta verannan kautta, niin **voidaan** polttaa siellä röökii.” (28)

”Ei vittu, **mennään** röökille.” (46)

Kummassakin esimerkissä Harkimo esittää imperatiivilauseen haastateltavalle – ja jälkimmäisessä myös itselleen puhutulle kielelle tyypillisesti passiivimuotoa käyttäen (Pertilä 2000: 117). Myös ensimmäisen esimerkin verbi *voidaan* (passiivi[nnäköinen]muoto, jota käytetään tässä puhutulle kielelle tyypillisesti korvaamassa monikon 1. persoonaa) vaatii, että tekijöitä on useampia.

Seuraavassa esimerkissä Harkimo käyttää partikkelia *kuule*, joka implikoi, että puhe on kohdistettu jollekin paikalla olevalle henkilölle.

”Hallin rakentamiset ja muut bisnekset on **kuule** pikkuasioita tommosiin asioihin verrattuna.” (40)

Lopuksi. Vaikka puhekielen illuusiota luovat kielenpiirteet ovat Harkimo-jutun sitaateissa vahvasti läsnä, mitenkään kyllästettyjä sitaatit eivät niillä ole. Esimerkiksi samoistakin

sanoista ja muotokategorioista löytyy sekä puhekielen fonologiaa jäljitteleviä että yleiskielen mukaisia muotoja (*sitten* ↔ *sit*, *ole* ↔ *oo*)²⁹. Miksi moinen horjunta? Eikö väkevämän illuusion loisi, jos puhekielisiä piirteitä pyritäisiin käyttämään yksinomaan?

Koska puhe ja kirjoitus ovat kaksi erilaista kommunikointikanavaa, muuntaminen kanavalta toiselle vaatii välttämättä kompromisseja. Harkimo-jutun sitaatteihin – kuten kaikkien lehtijuttujen sitaatteihin – on voita valikoida vain osa kaikista luonnollisessa puheessa esiintyvistä ilmiöistä. Makkonen-Craig (1999: 137) listaa kyseiselle kompromissille kolme syytä: Ensinnäkin kaikkia puheessa esiintyviä piirteitä – esimerkiksi puhenopeuden ja äänenvoimakkuuden vaihtelua sekä äänen väriä – ei ole yksinkertaisesti mahdollista siirtää kirjoitettuun muotoon. Toiseksi kaikkien luonnollisen puheen ilmiöiden esittämiseen ei liene mitään tarvetta, ja kolmanneksi sitaattien tulee olla tarpeeksi yksinkertaisia ja helppoja lukijalle – äärimmäiseen tarkkuuteen pyrkivä litteraatio ei varmasti tätä olisi.

Uskon, että on vielä yksi tärkeä syy: illuusio. Jos puhekielisten piirteiden kaikki autenttisessa puhetilanteessa olleet esiintymät kirjattaisiin sitaatteihin, nämä piirteet saisivat liikaa painoarvoa; vaikutelma ei olisi se, minkälaisen siitä keskustelutilanteessa on saanut ja minkä toimittaja ideaalitalanteessa pyrkii lukijoilleen välittämään. Kuten Järventaus (1996: 568) on kirjoittanut, ”puhekieli eroaa kirjoitetusta niin paljon, että jokaisen sanan ja muodon orjallinen kirjaaminen saa selkeänkin puhujan vaikuttamaan hölmöltä”.

²⁹ Tietysti puheessakin käytetään sanojen eri variantteja jopa yhden ja saman puhetilanteen sisällä. Kyse ei siis ole vain toimittajan kirjoitusteknisistä valinnoista.

5 Sitaatin tehtävät

Tässä luvussa syvennyn pohtimaan, miksi kaunokirjallis-journalistisissa lehtijutuissa on sitaatteja. Mitä tehtäviä ne jutuissa täyttävät?

Sitaattien tehtävien analyysini pohjaa erityisesti aineistojuttujeni tekstianalyysiin (aineiston esittely ks. s. 5–7). Toisaalta analyysi on saanut vaikutteita ja tukea myös toisena aineistokokonaisuutenani olleesta toimialatiedosta (haastattelut sekä oppi- ja opaskirjat ja muu ammattikirjallisuus, ks. esittely s. 95–97). Viittaen tähän aineistoon kuitenkin varsin säästeliäästi, vain silloin kun lähde on tuntunut erityisen tärkeältä tai uutta puolta valottavalta. Viitteiden määrästä on myös lupa hahmotella karkeasti frekvenssiä, miten harvoin tai usein kyseinen sitaatintehtävä toimialatiedossa mainittiin.

Aineistojuttujeni ja toimialatiedon lisäksi analyysiini on tietysti vaikuttavat muutkin lukemani lehtijutut, omat journalistiset opintoni ja työskentelyni sekä aiheesta käymäni keskustelut. Lopputuloksen kannalta tällä on varmasti analyysiä rikastava ja syventävä vaikutus.

Analyysin tuloksia esittääkseni olen luonut kaunokirjallis-journalististen lehtijuttujen sitaattien potentiaalisista tehtävistä kuusikohtaisen työkalun. Siinä esittelemäni sitaatintehtävät eivät tietenkään ole uusia löydöksiäni, vaan hajamainintoja sekä enemmän tai vähemmän vastaavia luokitteluja on löydettävissä useista kirjallisuuslähteistä (esim. Blundell 1988: 143–148; Lanson – Stephens 2008: 105–107). Näen kuitenkin sitaattien tehtävistä kokoamani työkalun ansioksi erityisesti tehtävien analyyttisen ja järjestelmällisen esittämisen.

Seuraavassa luvussa 5.1 esittelen työkalun pääpiirteittäin, minkä jälkeen luvuissa 5.1.1–5.1.6 syvennyn kuhunkin kuudesta kohdasta tarkemmin ja selvennän esitystäni aineistoesimerkein. Luvussa 5.2 tarkastelen sitaattien johtoilmausten tehtäviä.

5.1 Sitaatin tehtävät kuusikohtaisella jatkumolla

Sitaatin tehtäviä kaunokirjallis-journalistisissa lehtijutuissa erittelevä työkaluni on kuusikohtainen jatkumo.

Jatkumo alkaa jutun ja sen sitaattien makrotason tarkastelulla, jossa sitaatit rytmittävät tekstimassaa rakenteellisina elementteinä. Sen jälkeen sitaatteja tarkastellaan jutun juonenkuljetuksen välineinä.

Jatkumossa edettäessä sitaattia ympäröivä teksti alkaa kohta kohdalta rajautua huomion ulkopuolelle ja analyysini tarkentuu sitaatin eksplisiittisiin tehtäviin, niihin, jotka perustuvat sitaatin sanatason merkityksiin. Lopulta työkaluni päättyy sitaatin implisiittisiin tehtäviin, joissa tärkeintä ei enää ole se, mitä sitaatissa sanotaan, vaan miten se sanotaan.

Työkaluni eri kohdat eivät ole toisiaan poissulkevia, sillä ne tarkastelevat sitaattia eri tasoilla. Siksi jokaisessa aineistojuttuni sitaatissa on idullaan koko sitaattien tehtävien potentiaali. Kuitenkin yksittäisen sitaatin kohdalla joku tai jotkin näistä funktioista korostuvat – ovat ensisijaisia jutussa välitettävän tarinan kerronnassa – toisten jäädessä sivuosaan tai huomiotta.

Seuraavalle sivulle olen koonnut sitaattien tehtäviä erittelevän työkaluni kaavion muotoon.

Kaavio: Sitaattien tehtäviä erittelevä kuusikohtainen työkalu

Rakenteellinen taso

Rakentaa rytmiä (5.1.1)

Sitaatti on lehtijutussa rakenteellisesti kohosteinen elementti. Se rytmittää juttua samaan tapaan kuin esimerkiksi tekstin jaksot, kappaleet ja virkkeetkin.

Kuljettaa juonta (5.1.2)

Lehtijutussa tarina kerrotaan juonen esittämällä tavalla. Sitaatit ovat yksi juonta eteenpäin vievä kerronnan elementti.

Eksplisiittinen taso

Kertoo ympäristöstä (5.1.3)

Sitaateilla kirjoittaja vahvistaa iluusiota sekä juttuun kirjoitetusta fyysis-ajallisesta tapahtumapaikasta että sosiaalisesta ilmapiiristä, tunnelmasta ja ihmisten välisen kommunikoinnin laadusta.

Luo uskottavuutta (5.1.4)

Sitaatti luo uskottavuutta sille, että johtoilmauksen identifioima henkilö on sanonut sanatarkasti referoidulla tavalla.

Implisiittinen taso

Välittää ainutkertaisuutta ja omakohtaisuutta (5.1.5)

Sitaatti kertoo referoitavan henkilön ainutlaatuisesta tavasta käyttää kieltä. Sitaatti myös välittää ensikäden tietoa hänen kokemuksistaan.

Luonnehtii puhujaansa (5.1.6)

Sitaatin propositionaalinen merkitys kertoo, mitä sanotaan, mutta se, miten sanotaan, luonnehtii aina tavalla tai toisella puhujaa itseään.

Toki rytmiikkaa luovat myös monet muut jutun elementit, joten halutessaan edellisen kaltaisen musta-valko-grafiikan voisi vedostaa monin muinkin kriteerein. Muun muassa Roy Peter Clark (2006) on kuitenkin huomauttanut, että nimenomaan sitaattit ja niiden avulla luotu dialogi tarjoavat lukijalle virkistävän keitaan tekstin virrassa (ks. myös Kramer – Call 2007: 105; Kempton 2004: 4; Stein 1995: 121.):

[T]he thousand times I've looked down a gray pillar of text to find the airy white space that ventilates dialogue. Human Speech, captured as dialogue on the page, attracts the eyes of the reader and, if done well, advanced the story. (Clark 2006: 128.)

Ilmaisullinen rytmi. Kun tarkastelemme sitaattia lähemmin, sen ”perimä” alkaa paljastua. Mistä se muodostuu?

Vaikka periaatteessa sitaatissa on mahdollista imitoida onomatopoeettisesti esimerkiksi moottorin ääntä tai hevosen hirnuntaa, käytännössä sitaattit ovat lähes yksinomaan ihmisen suusta kuultua puhetta. Lainausmerkit siis ilmoittavat, että tässä kohdin tekstiä kertoja väistyy ja päästää lukijan suoraan kontaktiin tarinan henkilön kanssa, kuuloetäisyyden päähän ihmisestä. (Esim. Harrigan 1993: 96; Riikinsaari 2009S.)

Kanavan vaihtuminen kirjallisesta ilmaisusta puheeksi – joskin kirjoitetuksi sellaiseksi – antaa sitaatille uudenlaisen rakenteellisen tehtävän: se luo kirjalliseen esitykseen puhutun kommunikoinnin ilmavuutta. Seuraavan esimerkin sitaatti luo jutun rytmiä paitsi strukturaalisesti, myös ilmaisun intensiteetin muutoksella.

Vielä kymmenen vuotta sitten moni saattoi ajatella, että muistiongelmat ovat tiededokumenttien aihe, joka ei koske itseä. Pian koskee. Tässä hiukan lukuja: Taudinmäärittäystä vaativia muistipulmia on neljännesmiljoonalla suomalaisella. Suurin osa sairastuneista on yli 65-vuotiaita, ja vuoteen 2030 mennessä yli 65-vuotiaita on neljännes väestöstä. Silloin keskivaikeaa tai vaikeaa dementiaa sairastaa 128 000 suomalaista, kun vielä vuonna 2005 luku oli 85 000. Siis moni unohtelee. Ja vielä useampi miettii, mitä läheisen päässä oikein tapahtuu kun hän ei muista – niin varmaan Irman pojanpoikakin.

”Tulevaisuudessa yhä useammassa perheessä on joku, joka potee muistisairautta”, kuvailee neurologian erikoislääkäri Timo Erkinjuntti. (Muisti)

Fyysisessä mielessä katkelman rytmi rakentuu pitkästä leipätekstikappaleesta ja sitä seuraavasta lyhyestä, lihavoimastani sitaattikappaleesta. Rytmitystä tapahtuu kuitenkin myös toisella tasolla: ilmaisun intensiteetti vaihtuu esimerkkikatkelman ensimmäisen ja toisen kappaleen välillä. Leipäteksti sisältää runsaasti ”kovaa” numerofaktaa hyvin informatiivisiksi lauseiksi pakattuna. Kertoja jopa ”varoittaa” lukijaa tilastonomaisuudes-

ta (*Tässä hiukan lukuja:*). Leipätekstin viimeisessä virkkeessä ja sitä seuraavassa sitaattissa ilmaisun intensiteetti leppyi. Numeroiden sijaan nyt puhutaan ihmisistä (*läheinen, Irman pojanpoika, perhe*), mikä tuo tekstiin hyvin inhimillisen ja tunteita herättävän sävyn.

Seuraavassa esimerkissä intensiteetin suunnanmuutos ei tapahdu pelkästään kerronnassa, vaan ennen kaikkea kerronnan kautta rekonstruoitavassa tapahtumassa. Katkelma on Harkimo-jutusta, ja siinä on meneillään jaksot, jossa Harkimo pohtii avioeroaan.

Hän jättää vaimonsa, jonka kanssa on asunut 13 vuotta. Lähtee kotoaan.

”Että sä teet jotain niin pahaa jotain ihmistä kohtaan, jota sä oot rakastanu... Sun lasten äitii kohtaan.”

Hjallis tuijottaa eteensä, kahvi jäähtyy kupissa.

Jos tässä vanhassa talossa olisi vanhanaikainen kello, sen tikityksen kuulisi nyt.

”Kun sä teet niin, sulle tulee välillä niin paha olo, että sä haluaisit oksentaa. Sä mietit, että sä teet pahan asian Leenaa kohtaan, ja sit se on kuitenkin niin reilu sua kohtaan... Reilu ja ystävällinen.”

Ilталypsy-ohjelman imitaatioissa Hjalliksen puhe oli aina nopeaa nasaalia, mutta nyt ääni ei ole sellainen, vaan paljon hitaampi ja raskaampi.

”Sä mietit, että varmaan ne ihmiset on sittenkin oikeessa, että kyllä sä aika paska oot. Ja toisaalta sä oot rakastunut, ja sä taistelet niiden asioiden välissä siinä.”

Tässä istuu nyt keski-ikäinen, vaimonsa jättänyt mies ja puhuu. Miltä tuntui, kun muutti kauemmas lapsista eikä enää nähnyt heitä joka päivä. Miten piti yrittää jakaa aika lasten ja uuden rakkauden kesken. Syyllisyydestä.

Ja kuten monella eronneella, hänellä on kaikesta tästä puhuessaan kyynelleet silmissään.

”Vaikee asia... Sä oot tehnyt väärin... Sä et saa sitä tunnetta pois itestäs... Se on tosi vaikee asia...”

Sitten hän oikaisee itsensä ja niistä.

”Ei vittu, mennään röökille.” (Harkimo)

Katkelman kuluessa tapahtumien intensiteetti hidastuu. Harkimon ajatuksenkulku käy loppua kohden hyvin epäjohdonmukaiseksi, vaikeasti seurattavaksi, ajatuksenvirranomaiseksi. Lihavoimani lause kuitenkin laukaisee staattiseksi jähmettyneen tilanteen, ja yhdessä katkelman päättävän sitaatin kanssa se luo intensiteetin muutoksen kautta rytmiä ja ryhtiä sekä jutun tarinaan että sen kerrontaan. Sol Stein (1995: 110) onkin kirjoittanut, että ”dialogue is – – a language of exchanges that build in tempo or content toward climaxes”.

Sitaattien rakennetta hahmottava tehtävä voi pohjata ilmaisullisen tarkastelun sijaan ennemmin jutun analyttiseen, älylliseen tarkasteluun. Selvennän ajatustani Vuorijutulla. Kyseessä on hyvin laaja artikkeli, joka *Valittujen Palojen* A5-kokoisille sivuille

taitettuna vie (muutamat mainokset mukaan lukien) kaikkiaan 21 sivua. Vaikka Vuorijuttu kertoo ihmisistä, jotka ovat läsnä jutussa alusta alkaen, jutun ensimmäinen sitaatti on vasta kahdeksannella sivulla (jutun esittely ks. s. 6–7).

Parin kilometrin päässä leiristä Collinsit tulivat laskuojalle, joka juoksutti vettä ka-peaan, äkkijyrkkään kanjoniin. Jake kiipesi kumpareelle tähystääkseen kanjoniin ja nä-ki rinteessä kaksi ruohoa syövää pässiä. Ne näyttivät kuitenkin pienenlaisilta.

”**Jatketaan matkaa**”, Rick sanoi. Heidän jatkaessaan kulkuaan puronuomaa ylös Jake vilkuili koko ajan pienemmästä rotkosta havaitsemiaan kahta pässiä. Lopulta hän ilmoitti isälleen haluavansa ampua toisen niistä. Siitä ei saisi komeita sarvia seinälle, mutta he pääsisivät ainakin syömään hyvin. Ohutsarvilammas oli Jaken mieliruokaa. (Vuori)

Välittömässä kontekstissaan tarkasteltuna sitaatti tuntuu varsin vähäpätöiseltä. Kyseinen kohta olisi epäilemättä voitu kirjoittaa menestyksekkäästi ilman tätä lyhyttä sitaattiakin. Jutun kokonaisrakenteen kannalta sitaatti on kuitenkin ratkaisevassa pisteessä: Vuorijutun dramaattiset tapahtumat lähtevät vyörymään pian Rickin lyhyen sitaatin jälkeen. Jake päättää ampua toisen pässeistä. Hän pyrkii ampumaetäisyyden päähän eläimistä, mutta putoaakin jyrkänteeltä ja loukkaantuu vakavasti. Rick joutuu jättämään poikansa yksin erämaahan hakeakseen apua.

Sitaattia edeltävien sivujen aikana jutun kertoja on esitellyt henkilöt (isä Rick ja poika Jake) ja rakentanut näyttämön (metsästysretkellä erämaassa). Itse sitaatti on merkinä käännekohdasta – Aristoteleen termein *peripetiasta* –, jonka jälkeen tapahtumat lähtevät peruuttamattomasti uuteen suuntaan eikä paluutta takaisin enää ole (Aristoteles [1977]: 35–36).

5.1.2 Kuljettaa juonta

Lehtijuttu kertoo tarinan, peräkkäisistä tapahtumista muodostuvan kokonaisuuden. Kirjoittajan juttuun sommittelema juoni sen sijaan ratkaisee, missä järjestyksessä ja millä tavoin tarina lukijan hahmotettavaksi tarjotaan.

Juha Rosma (1984) on verrannut elokuvadramaturgiaa käsittelevässä artikkelissaan tarinaa karttaan, johon on merkitty lähtöpiste ja maali. Tässä vertauksessa juoni vastaa reittiä näiden kahden pisteen välillä. ”Tarina on muutettava yksityiskohdiksi ja tapahtumasarjaksi, eli sille on laadittava juoni. Sille on annettava elämä ja muoto”.

(Mts. 85.) Samaan loppupisteeseen päätyviä erilaisia reittejä on suunniteltavissa lukematon määrä, eli samasta tarinasta on kehitettävissä useita erilaisia juonikertomuksia.

Koherentissa tekstissä kaiken kerrotun täytyy tavalla tai toisella nivoutua yhtenäiseksi kokonaisuudeksi, ja muiden kerronnan keinojen ohella myös sitaatit ovat – Rosmaa mukaillakseni – käännöksiä tarinan kartalla: niiden kautta juoni etenee lähtöpisteestä maaliin.

Juoni voi edetä sitaattien avulla kolmella tapaa: leipätekstistä sitaattiin, sitaatista sitaattiin tai sitaatista leipätekstiin. Käsittelen kyseistä sitaattintehtävää tässä varsin konkreettisella, tekstirakenteen tasolla. Sitaatteja, erityisesti dialogia, voidaan kuitenkin käyttää myös tarinan syvärakennetta edistävänä elementtinä, kuten Gloria Kempton (2004) dialogia (kaunokirjallisuudessa) käsittelevässä oppaassaan neuvoo:

Dialogue is one of the fiction elements you can use to propel your plot forward and integrate your theme into each scene. The way you do this is to set your characters up in an animated discussion scene that does any one of number of things: provides new information to the characters about the conflict, reveals new obstacles that the viewpoint character must overcome to achieve his goal, creates the kind of dynamic between the scene characters that furthers the story's theme, introduces a pivotal moment in the plot that transforms the character(s), set up the discussion so the character (and reader) are reminded of his scene and story goals, and/or accelerates the emotion and story movement to increase the suspense and make the situation more urgent for the characters. (Mts. 53.)

Leipätekstistä sitaattiin. Juonen edistämiseksi leipäteksti voi rakentaa jännitettä, johon sitaatti vastaa, ikään kuin purkaa jännityksen. Hyvin ilmeinen tapa jännitteen luomiseen leipätekstissä on kysymys.

Mitä he siellä tekevät, sairastuneena?

”**Elävät siellä.** Monella menee huonosti. Jollain saattaa olla kotisairaanhoido, jollain laitoshoido. Mutta laitoshoidossakin on porukkaa, joka ei ole koskaan saanut diagnoosia siitä, miksi on siellä. Se olisi hyvin tärkeää.” (Muisti)

Sitaatti toimii vastauksena leipätekstin esittämään kysymykseen. Tekstin koherenssia lisäävät dialogimaisen sitaatin ensimmäisen lauseen viittaussuhteet, joiden tulkinta nojaa vahvasti edeltävään leipätekstiin. (Tarkempi analyysi ja dialoginomaisen sitaatin määrittely ks. s. 48–49.)

Sitaatin dialoginomaisuuteen perustuva juonenkuljetus voi toki syntyä muunkinlaisen sekventiaalisuuden kuin kysymys–vastaus-rakenteen kautta.

Ei Hjallista saa käyttäytymään kunnolla.

”Mitä **se** on **se** kunnolla käyttäytyminen?” Hjallis sanoo ja kiihtyy lisää. (Harkimo)

Harkimon sitaatti vaikuttaa muotonsa puolesta reaktiolta johonkin alkuperäisessä puhe-tilanteessa esitettyyn mutta jutussa sitaattina ilmipanemattomaan puheenvuoroon, jossa on sitaatin artikkelinomaisesti käytetystä *se*-tarkenteesta päätellen puhuttu ”kunnolla käyttäytymisestä”. Sitaattia edeltävän leipätekstin voi ajatella jonkinasteiseksi parafrasiksi tai tiivistykseksi tästä Harkimolle esitetystä puheenvuorosta.

Edellä esitetyissä kahdessa esimerkissä juonen eteneminen leipätekstistä sitaattiin on perustunut vahvasti sitaatin dialoginomaiseen käyttöön. Leipätekstistä sitaattiin -etenemistä löytyy aineistoteksteistäni myös uutistyyppisten sitaattien kohdalla.

Otaniemen teekkarikylän Oubs-kanavaa tehnyt Mastomäki ei ollut kuullutkaan Moon TV:stä, saati nähnyt sen ohjelmia. Myöhemmin kanavan ohjelmapäällikkönä toiminut Mastomäkeä hymyilyttää, kun hän muistelee Moon TV:n alkuaikoja.

”Se oli maailman rennoin työpaikka. Siellä oli paljon koodareita. Blossi paloi. Muilla työpaikoilla käydään tupakkatauoilla, ne kävivät pajauttamassa.” (Moon)

Leipätekstin loppu (*Mastomäkeä hymyilyttää, kun hän muistelee Moon TV:n alkuaikoja*) herättää lukijan mielenkiinnon siitä, millaisia nämä hymyn herkistävät muistot ovat. Tämän jännityksen sitaatti purkaa. Leipätekstin ja uutistyyppisten sitaattien linkittymisessä kohenrenssi syntyy kuitenkin ennemmin tekstin käsittelemän aihealueen (tässä tapauksessa Moon-TV:n historian) kuin kerronnan dialoginomaisen sekventiaalisuuden perusteella.

Sitaatista sitaattiin. Juonen eteneminen sitaatista sitaattiin perustuu aineistojutuissani dialogin sekventiaaliseen luonteeseen eli siihen, että puheenvuoro on aina jossain määrin reagointia edelliseen puheenvuoroon ja luo toisaalta myös odotuksia tulevasta puheenvuorosta. Tätä kutsutaan keskusteluntutkimuksessa vierusparijäsennykseksi (Tarkemmin ks. s. 13–14, 48).

Seuraavassa Ryöstö-jutusta otetussa esimerkissä taidevarkautta selvittävää poliisia (Wittman) haastatellaan siitä, miten hän onnistui hankkimaan jutussa tarkasteltavan ryöstetyn taulun takaisin varkaalta (Kadhum).

– – Kun Kadhum vihdoinkin palasi hotelliin, hänellä oli taulu mukanaan tiukkaan solmitulla narulla suljetussa punaisessa huopapussissa. ”Minulla oli kova homma sen pussin avaamisessa”, Wittman kertoo naureskellen. ”Huoneessa ei ollut yhtään teräasetta.”

Lopulta hän sai paketin auki, ja siinä se oli, varastettu Rembrandt.

**"Irrotitko sen kehyksistä jossain vaiheessa?" Wittman kysyi.
"En ole koskenutkaan siihen", Kadhum vastasi.
"Oletko taiteenharrastaja?"
"En. Teen tätä vain rahan vuoksi." (Ryöstö)**

Lihavoimassani osassa jutun juonen eteneminen tapahtuu dialogin kautta, tässä tapauksessa kahdella kysymyksen ja vastauksen sisältävällä vierusparilla. Ensimmäisessä vierusparissa lausumien funktio ilmoitetaan johtolauseissa (*Wittman kysyi; Kadhum vastasi*), joskin kyseisten johtolauseiden keskeisin tehtävä lienee puhujien identifiointi, sillä kysymys-vastaus-funktiot selviävät hyvin jo sitaattien muodosta sekä kysymysmerkistä (johtoilmausten tehtävistä ks. luku 5.2). Jälkimmäisessä vierusparissa johtoilmauksia ei ole. Kuten jo mainittua, dialogi – varsinkin esiintyessään ilman johtoilmauksia – edistää tarinaa vauhdikkaasti, ikään kuin reaaliajassa (tarkemmin ks. s. 50).

Kuten Stein (1995: 121) on huomannut, dialogi luo myös psykologisesti lukijalle tunteen, että tapahtumat edistyvät vauhdikkaasti:

An often overlooked advantage of dialogue in novels and stories is this simple: it provides white space on the page that makes the reader feel that the story is moving faster because the reader's eyes move quickly down the page.

Sitaatista leipätekstiin. Kolmas tapa, jolla sitaatit voivat olla osallisina jutun juonen edistämisessä, on, että leipäteksti "tarttuu" johonkin sitaatissa esitettyyn asiaan ja jatkaa juonta siitä.

"Mä lopetin duunin, mutta niinhän moni tekee, jos löytää paremman duunin. Peter Fazer kyllä suuttui mulle siitä, mutta se ymmärsi sen sitten, kun mä lähdin purjehtimaan yksin maailman ympäri. **Yksipurjehdus** oli kuitenkin mun elämäni juttu."

Yksipurjehduksen jälkeen Hjallis oli veneen kipparina Whitbread-maailmanympäripurjehduksella 1989–1990, mutta –. (Harkimo)

Esimerkkikatkelman sitaatissa esiin nostettu "yksipurjehdus" siirtyy sitaattia seuraavan leipätekstin lauseen sivuteemaksi. Koska hyvässä tarinassa juonen on edettävä loogisesti (Aristoteles [1977]), looginen koheesio Harkimo-jutun kahden peräkkäisen kappaleen välille syntyy tässä kohtaa erityisesti yksipurjehdus-tematiikan avulla.

Seuraava esimerkki lähestyy jälleen kerran dialoginomaisuutta. Kertoja reagoi sitaatissa esitettyyn asiaan – tässä tapauksessa ajattelulla – ja edistää siten jutun juonta.

"Tytöt, tulkaa tänne, täällä on julkkiksia! Ei uskoisi, mutta näin on! **Katsokaa**, tuolla oikealla tuo tumma mies. Hän on tv:stä tuttu!"

No, katsotaan. Sehän on Arman Alizad, Iranissa syntynyt vaatturimestari, joka juonsi Moon TV:ssä ilikurista muotiohjelmaa *Dresscode*. Tuolla taas istuu *Porno-stara*-ohjelman toimittaja Sami Hernesaho sekä kanavan pahin rääväsuu Sacha Remling.

”Missä Wallu on?” joku kysyy.

Tosiaan, Moon TV:n tunnetuin kasvo, rocktoimittaja Jani ”Wallu” Valpio ei ole paikalla. (Moon)

Ensimmäisen sitaatin puhuja kehottaa ”katsomaan”. Kertoja toimii tämän mukaisesti, joskin minä-muodon sijaan passiivilla (*katsotaan*). Makkonen-Craig (2005) on nimenyt esitystavan *dialogiseksi passiiviksi*. Hänen mukaansa se on sanomalehtiteksteissä varsin yleinen ja konventionaalinen keino, jolla välitetään paitsi kertojan henkilökoh- taista näkökulmaa, myös luodaan kertojan vierelle ikään kuin mukanaolon paikka luki- jayleisölle. Dialogisella passiivilla lukija ”temmataan mukaan” tarinan tapahtumiin.

Katkelman jälkimmäisessä sitaatissa ”joku” kysyy, missä Wallu on, minkä jälkeen juoni etenee toistamiseen kertojan asiaa koskevalla pohdinnalla.

5.1.3 Kertoo ympäristöstä

Sitaateissa puhuu ihminen, ja tosielämässä ihmisen puhe tapahtuu aina jossain fyysis- ajallisessa paikassa. Kaunokirjallisuus-journalistisille aineistojutuilleni on tyypillistä, että tämä paikka – jota journalistipiireissä kutsutaan *lokaatioksi* – on monesti juttuihin ilmi kirjoitettu. Lokaation olemassaoloa voidaan vahvistaa sitaatteihin valittujen erinäisten kielenpiirteiden avulla. ”Kun päähenkilö on viety johonkin paikkaan, niin sitten se pää- henkilö kommentoimalla sitä paikkaa tuo lukijat enemmän läsnä siihen tilanteeseen” (Silfverberg 2009S. Ks. myös esim. Lundberg 1992: 132; Kempton 2004: luku 7).

Fyysis-ajallisen ympäristön lisäksi sitaatit kertovat myös tapahtumien henkisestä ympäristöstä erityisesti dialoginomaisten ja dialogia välittävien sitaattien avulla.

Fyysis-ajallinen ympäristö. Ilmeisin tapahtumien fyysistä lokaatiota vahvistava piirre sitaateissa ovat deiktiset pronominit, joiden merkitys määrittyy keskustelun kontekstin kautta.

”Tuolla asuu **mun** mutsi ja faija.” Vanhempien talo näkyy puiden takaa, sinne johtaa polku, jonka varteen on laitettu valaisinrivi. ”Ja **näet sä ton** talon, **tuolla** kalliolla. **Siel- lä** asuu broidi.” (Harkimo)

Rick lähti tarpomaan ylämäkeen lepikon läpi. Viidentoista minuutin kuluttua hänen oli pysähdyttävä vetämään henkeä. ”Jake!” hän huusi päästyään niin lähelle, että poika saattaisi kuulla hänen äänensä. ”**Kuuletko? Olen** tulossa **sinne!**” Hän piti neljännes-tunnin välein hengähdystauon ja huhui joka kerran: ”Jake! Isä on **täällä! Olen** tulossa **sinne!**” (Vuori)

Sitaattien demonstratiivipronominit (*Tuolla, ton, siellä, sinne, täällä*) viittaavat tekstistä ulos eli puhujan fyysiseen ympäristöön, siihen ympäristöön, jossa sitaatti on sanottu. Tällä tavoin sitaatit vahvistavat juttuun kirjoitettua lokaatiota ja asemoivat toimijoiden fyysisen sijainnin suhteessa tähän lokaatioon. Koska keskustelussa on lähtökohtaisesti vähintään kaksi osallistujaa, keskustelun illuusiota luovat myös näihin osapuoliin viit-taavat yksikön 1. ja 2. persoonan pronominit (*mun ja sä*) sekä verbitaivutukset (*näet, kuuletko ja olen*), joita myös puheaktipronomineiksi kutsutaan.

Myös anaforiset pronominit vahvistavat illuusiota kasvokkaiskeskustelusta ja sitä kautta jutun fyysis-ajallisesta ympäristöstä, koska ne viittaavat johonkin tilanteessa ai-kaisemmin sanottuun tai tapahtuneeseen.

Olohuoneessa on takka, ikkuna aukeaa merelle. Levytelineessä on Eva Dahlgrenia, Pia Nilssonia – ja Katri Helenaa!

”Mitä ihmeellistä **siinä** on? Mitä sä naurat? Et sä kuuntele Katri Helenaa? Eiks sun kaverit kuuntele Katri Helenaa? Vittu sä tunnet pimeitä ihmisiä.” (Harkimo)

Muutamaa päivää Seiskan pussailukuvien ilmestymisen jälkeen Hjalliksen piti mennä katsomaan Jokerien harjoituksia Hartwall-areenalle.

”Mä menin takakautta sisään, en halunnut nähdä yhtään ihmistä **silloin**.” (Harkimo)

Ensimmäisessä esimerkissä *siinä* viittaa hetkeä aiemmin sanottuun puheenvuoroon, jota ei ole juttuun sitaattina ilmipantu mutta josta sitaattia edeltävä leipäteksti (luultavasti) esittää parafrasoin. Jälkimmäisessä esimerkissä pronominilla *silloin* viitataan puolestaan keskustelussa aikaisemmin esille tuotuun ajankohtaan.

Poikkeuksena edellä esitetyn kaltaisiin anaforiisiin viittauksiin ovat diskurssideik-tiset anaforiat, jotka saavat tulkintansa ilmipannussa puheenvuorossa (”– –. *Jos mä seli-tän **Nalle Wahlroosille**, että mä tarviin kymmenen miljoonaa lainaa, niin ←se sanoo – –.*” [Harkimo]).

Lisäksi keskustelun illuusiota luodaan käyttämällä demonstratiiveja puheelle tyy-pillisesti artikkelinomaisina tarkenteina (ks. esim. Laury 1997; Etelämäki 2006).

– –. Vapaa toimittaja Pentti Sainio kirjoitti asiasta kirjan, joka sisälsi raskaita syytöksiä mm. Hjallis ja Leena Harkimoa ja yhdistyksen konkurssia hoidellutta asianajajaa Juha Rantasilaa kohtaan. – –.

”Sillä kirjalla ei oo mitään tekemistä todellisuuden kanssa. Se kirja on sen jätjän masinoima, joka pantiin linnaan. Mä en oo ikinä kusettanu mitään, eikä mulla oo huono omatunto mistään asiasta.” (Harkimo)

Sinänsä tämä(kään) tehtävä ei itsessään luo keskustelun illuusiota. Kuitenkin: tarkoitteen, joka tarkenteen saa, on täytynyt tulla jo aikaisemmin mainituksi, sillä muuten se ei voisi saada määräistä, asian ennalta tiedossa olemisesta implikoivaa tarkennetta (paitsi jos asia olisi yleisesti tunnettu). Koska edellisessä sitaatissa käytetään demonstratiivitarkenteita ilman, että pääsanaa on ilmipannuissa puheenvuoroissa eli sitaateissa ”esitely”, syntyy illuusio ilmipanemattomasta puheenvuorosta ja sitä myötä keskustelusta.

Edelleen kerronnan läsnäoloa jutun lokaatiossa vahvistavat deiktiset ajan adverbialit, jotka vahvistavat jutun kerronnan ja tarinan samanaikaisuuden illuusiota.

Ex-toimitusjohtaja Kristiina Autio tarttuu megafoniin. Vakavan oloinen Autio haluaa kiittää työntekijöitään.

”Olen todella pahoillani siitä, mitä tapahtui...”.

”Joo joo, sulla on varmaan jo uusi duuni”, joku huutaa väliin.

”**Tänään** kävin Kluuvin työvoimatoimistossa ilmoittautumassa työttömäksi”, Autio kuittaa. (Moon)

Sosiaalinen ympäristö. Fyysisen ympäristön lisäksi sitaatit voivat kertoa jutun sosiaalisesta ympäristöstä eli lokaatiossa vallitsevasta tunnelmasta ja ihmisten välisen kommunikation laadusta. ”When characters are interacting, they’re exchanging feelings. As the writer, you’re in charge of creating the story’s mood.” (Kempton 2004: 7. Ks. myös Jacobi 1991: 87.) Seuraava esimerkki on kokonainen jakso Irak-jutusta.

Potilas. Vamma. Toimenpide.

Tarkista pupillit, tippa suoneen, täytä lomake.

Nopea sätkä tupakkapaikalla, sitten tulee hoppu.

Takaportista kaasuttaa pölyinen Humwee. Ensiavussa kuullaan jo moottorin ulvonasta, että tulijoilla on kiire. Hoitajat säntäävät pihalle.

Taisteluauto pysähtyy jarrut kirskuen. Panssaroitu takaovi paukahtaa auki. **”Voi vittu! Avatkaa se saatanan ovi!”**

Amerikkalaisjoukkueen lääkintämies juoksee Humween ympäri ja ryhtyy riuhtomaan toista takaovea. Hoitajat yrittävät auttaa, mutta sotilas tönäisee heidät syrjään. **”Painukaa vittuun!”**

Lopulta ovi saadaan auki, ja haavoittunutta aletaan kiskoa ulos. Mies on roteva, oviaukko on ahdas, ja parit kaatuvat. Lääkintämies paiskaa kypäränsä asvalttiin.

”Vittu saatana!”

Parit sisään, potilas pöydälle, verho kiinni.

Kukaan ei ehdi kysyä, mitä on tapahtunut.

Ilmeet ovat tiukat.

Hoitaja katkoo saappaiden nauhat saksilla. Sotilaan jalat ovat kelmeät.

Kersantti Richard Baldwin nousee jakkaralle pöydän viereen. Kädet päällekkäin, ja elvytys alkaa harjaantuneesti. Yksi, kaksi, kolme, neljä, viisi...
Lääkintämies nielee kyyneliä. **"Hän oli tajuissaan, mutta sitten..."**
Haavoittuneen alta, lantiosta, valuu verta lattialle.
Hoitajat vaihtavat vuoroa. Elvytys jatkuu: viisi, kymmenen, viisitoista...
Painekone työntää verta laskimoon ja saman tien sirpalehaavasta pöydälle.
Sotilas kuolee. (Irak)

Tiukan asiasisällön näkökulmasta lääkintämiehen sitaatit, jotka esimerkkikatkelmasta olen lihavoinut, ovat varsin merkityksettömiä. Miksi ne sitten on juttuun laitettu?

Faktan sijaan sitaatit välittävät tietoa juttuun kirjoitetun kohtauksen sosiaalisesta ympäristöstä, ilmapiiristä, kiireestä ja hädestä. Toki sitaatit kertovat myös lääkintämiehen lähes šokinomaisesta mielentilasta, mutta koska lääkintämies itse ei nouse jutussa merkittävään asemaan – hän ei esiinny muualla jutussa eikä edes hänen nimeään mainita – tarkoitus ei liene rakentaa hänestä sen kummemmin henkilökuvaa.

Vielä selvemmin yleistä tunnelmaa välittävät seuraavan esimerkin sitaatit, sillä ensimmäistä lukuun ottamatta niiden sanojaa ei edes identifioida. Katkelma on Moon-jutun alusta.

"Täällä on Moon TV:n hautajaiset! Nämä ovat hautajaiset, joissa nussitaan! Tervetuloa!"

Kaivopuiston nurmikolla löhöilevät teinitytöt kääntävät päätään. Ylhäällä rinteessä mustapaitainen, shortseihin pukeutunut nuori mies julistaa sanomaansa megafoniin.

Mies on Moon TV:n entinen toimistopäällikkö Dan Granlund. Hänen ympärillään lojuu 14 olutlaatikkoa ja kolmisenkymmentä nousuhumalaista nuorta aikuista, valtaosa heistä miehiä.

On heinäkuun alku. Moon TV hakeutui konkurssiin ja lopetti toimintansa kaksi päivää sitten. Nyt työntekijät viettävät kanavan peijaisia.

Otan kulauksen käteeni tyrkätystä tequilapullost ja silmäilen ympärilleni.

Kahden puun väliin löysästi sidottuun Moon TV:n lippuun on tussilla tuhrittu kirjaimet R.I.P. – Rest in Peace. Joku virtsaa lipun takana. Sivummalla pienikokoinen, lapsenkasvoinen nuorimies – Moon TV:n entisiä harjoittelijoita – polttaa marijuanasätkää.

Megafoni kiertää kädestä toiseen.

"Mitä suu on täynnä?"

"Suu täynnä spermaa! Suu täynnä spermaa!"

"Punavuoren spermaa!"

Jotenkin kaikki näyttää siltä kuin katsoisi Moon TV:n lähetystä. Kaapelikanavan ohjelmat olivat harvoin täyspäisiä, vaikka niitä usein tehtiinkin pää täynnä.

Vain kamerat puuttuvat. (Moon)

Sitaatit toimivat ääninäytteinä paikan päältä. Lukija voi jo pelkästään niiden perusteella luoda varsin vahvan mielikuvan, millainen tunnelma sekä humala- ja mielentila tapahtumapaikalla vallitsee.

5.1.4 Luo uskottavuutta

Suora sitaatti kertoo, että tämä on totta – että tämä ei ole suodattunut toimittajan kautta. Hyvin tavallinen muotohan on sanoa, että ”lääkäriin mukaan” tai ”tutkijan mukaan” asia on näin. Paljon tehokkaampaa on kuitenkin laittaa asia sitaattiin. Sitaatteja on myös mielenkiintoisempaa lukea, koska niissä puhuu se ihminen, joka asioista tietää, sen sijaan että toimittaja sanoisi, että näin kyseinen ihminen on sanonut. (Riikinsaari 2009S.)

Sekä toimialakirjallisuus että haastateltavat olivat hyvin yksimielisiä siitä, että yksi sitaatin keskeisiä tehtäviä on tuoda juttuun uskottavuutta. Sitaatin avulla lukija kuulee asian suoraan niiden suusta, jotka ovat lähimpinä aiheen ydintä tai tietävät siitä eniten (esim. Kramer – Call 2007: 84; Blundell 1988: 144; Jacobi 1991: 84–85 sekä kielentutkimuksessa esim. Haakana 2005: 119 ja sen lähteet). Kun lausunto on asetettu sitaatiksi, kirjoittaja antaa lukijalle vakuutuksen siitä, että lausunto on tarkalleen alkuperäisen kaltainen eikä sisällä toimittajan tulkintaa³⁰. (Toimittajan tulkinnasta ks. luku 5.2.) Erityisen tehokasta tämä on silloin, jos on syytä olettaa, että lukija epäilee asioiden todenperäisyyttä.

Hjallis ei ole vavonut menneitä exänsä kanssa ikinä, mutta tätä Kuukausiliitteen juttua varten ex-tyttöystävää on haastateltu.

”Ai, mitäs se?” Hjallis kysyy, vähän ujosti, ja punastuu hiukan. (Harkimo)

Harkimon sitaatti on hyvin lyhyt mutta paljon puhuva (tarkemmin ks. s. 84). Harkimojutun kirjoittanut Teppo Sillantaus (2009S), jota haastattelin alatutkimuskysymystäni varten (haastateltavien esittely ks. s. 95–97), epäili, ettei hän olisi voinut uskottavasti välittää sitaatin luomaa herkkää kuvaa Harkimosta esimerkiksi epäsuoran kerronnan avulla. ”Hjallis on näyttäytynyt jutussa epäsympaattisena ja vähän koomisenakin hahmona. Nyt siitä kuitenkin löytyy aivan toisenlainen puoli, mutta jos olisin kirjoittanut leipätekstiin, että ’nyt näen Hjalliksessa hieman herkkyyttäkin’, niin eihän sitä kukaan uskoisi. Ei se ole se yleinen mielikuva, joka ihmisillä Hjalliksesta on. Siksi sitaatti on tässä kohdassa hyvin todistusvoimainen, koska lukija saa itse nähdä sen tilanteen.”

³⁰ Kuten jo luvussa 2.2.1 mainittiin, kyse ei kuitenkaan ole siitä, että suorassa esityksessä kyettäisiin tai välttämättä haluttaisiinkaan toistaa alkuperäinen ilmaus sellaisenaan, vaan siitä, että suora esitys on keino tuottaa autenttisuuden vaikutelma (Koski 1985: 76).

Sen lisäksi, että sitaatti luo uskottavuutta lausunnon todenperäisyyteen, kirjaamalla lausunnon sitaatiksi kirjoittaja siirtää vastuun mielipiteistä tai asioiden paikkansapitävyydestä lausunnon antajalle. ”Sellaiset kovat väitteet, jotka eivät ole toimittajan tarkistettavissa, voidaan laittaa ja tuleekin laittaa sitaatteihin lähdekritiikin puitteissa” (Jantunen 2009S)³¹.

Silfverbergin (2009S. Ks. myös esim. van Dijk 1988: 136 ja Rahtu 2005: 321) mukaan toimittaja voi sitaattien avulla myös selventää erontekoa siitä, mitkä mielipiteet ovat hänen, mitkä haastateltavan – ainakin periaatteessa:

Jos sä haastattelet ihmistä, joka on sun mielestä aivan täysi paskiainen, niin jos sä parafrasaat sen ajatuksia, niin siinä alkaa helposti hämärtyä, että mikä sun positio kirjoittajana on siihen asiaan. Mutta jos ne haastateltavan vastaukset laitetaan sitaateilla, niin se on ainakin kaikille selvää, että se on vastaajan näkemys eikä toimittajan.

Tosin lukijapalautteita kun lukee, niin käy kyllä usein ilmi, etteivät ihmiset juurikaan ymmärrä sitaatin ja leipätekstin eroa.

Jos kysymystä uskottavuudesta lähestytään leipätekstin näkökulmasta, huomataan, että leipätekstissä esitetyt asiat saavat vahvistusta sen henkilön asiantuntija- tai auktoriteettiasemasta, jota leipätekstin ohessa siteerataan. ”Tärkeintä on, että sinä kerrot juttusi ja haastateltavasi asiantuntijoista kadunmiehiin todistavat ja tukevat viestiäsi” (Lundberg 1992: 78. Ks. myös Brooks ym. 2002: 73; Hennessy 1989: 120; Scanlan 2000: 222).

Sivulla 50 esittelemääni, lehtijuttua filmimaailmaan suhteuttavaa vertausta käyttäen voisi sanoa, että jutut, jotka muistuttavat käsittelytavaltaan dokumenttia, hyötyvät edellä esitetystä sitaatin funktiosta eniten. Otan esimerkiksi Muisti-jutun, joka sopii aineistojutuistani kyseiseen sapluunaan parhaiten.

Filmimaailmaan suhteutettuna Muisti-juttua voisi kuvailla tiededokumentiksi muistisairauksista ja erityisesti Alzheimerin taudista. Vaikka toimittaja olisi voinut tehdä saman taustatyön (kirjallisuuteen tutustuminen ja haastattelut) pohjalta jutun, jossa ei olisi ensimmäistäkään sitaattia mutta joka kuitenkin olisi asiasisällöltään yhtä pätevä,

³¹ On kuitenkin syytä muistuttaa, että juridinen vastuu jutusta säilyy pääsääntöisesti toimittajalla (ja lehden päätoimittajalla), joskin joissain tapauksissa rikosoikeudelliseen vastuuseen on Suomessa laitettu myös jutussa haastateltu henkilö (ks. Tiilikka 2008: 96–99).

asiantuntijoiden tuominen ”näkyville” juttuun ja heidän puheidensa referointi sitaateissa luovat uskottavuutta jutussa esitettyihin faktoihin³². Asiantuntijat toimivat jutussa ikään kuin ”totuudentorvina” (Silfverberg 2009S).

Vielä kymmenen vuotta sitten moni saattoi ajatella, että muistiongelmat ovat tiededokumenttien aihe, joka ei koske itseä. Pian koskee. Tässä hiukan lukuja: Taudinmäärittäystä vaativia muistipulmia on neljännesmiljoonalla suomalaisella. Suurin osa sairastuneista on yli 65-vuotiaita, ja vuoteen 2030 mennessä yli 65-vuotiaita on neljännes väestöstä. Silloin keskivaikeaa tai vaikeaa dementiaa sairastaa 128 000 suomalaista, kun vielä vuonna 2005 luku oli 85 000. Siis moni unohtelee. Ja vielä useampi miettii, mitä läheisen päässä oikein tapahtuu kun hän ei muista – niin varmaan Irman pojanpoikakin.

”Tulevaisuudessa yhä useammassa perheessä on joku, joka potee muistisairautta”, kuvailee neurologian erikoislääkäri Timo Erkinjuntti. (Muisti)

Neurologian erikoislääkäri Timo Erkinjuntin sitaatti vahvistaa toimittajan leipätekstissä esittelemät numerotiedot ja lisäksi suhteuttaa ne maallikolle helpommin ymmärrettäväksi: muistisairauksien lisääntyminen tarkoittaa siis sitä, että yhä useammassa perheessä joku niitä potee.

5.1.5 Välittää ainutkertaisuutta ja omakohtaisuutta

When you can say, ”Ah, I never heard it said that way before”, you know you have something quotable (Brooks ym. 2002: 75).

Sitaatti välittää sellaista tietoa alkuperäisestä lausunnosta, jota jutun kirjoittaja ei voisi muilla keinoin yhtä onnistuneesti välittää (Kramer – Call 2007: 43, 106; Scanlan 2000: 277). Ensinnäkin sitaatti voi välittää henkilön puheen muotoa eli sen ainutkertaisia sanavalintoja ja lauserakenteita, toisaalta ainutkertaisuus voi liittyä myös sitaatissa esitetyn asian omakohtaisuuteen (ks. esim. Blundell 1988: 144–145; Hennessy 1989: 120).

Muodon ainutkertaisuus. Sitaatiksi laitettu lausunto voi olla esimerkiksi sanavalintojen ja -järjestyksen, lauserakenteiden tai asioiden rinnastusten suhteen sellainen, että sen voima latistuisi, jos se olisi esitetty parafrasina leipätekstissä.

³² Näin siitähän huolimatta, että jutun kirjoittanut Anu Silfverberg (2009S) kertoi valinneensa sitaatteihin erityisesti tunteisiin vetoavia kommentteja ja laittaneensa esimerkiksi neurologian erikoislääkäri Timo Erkinjuntilta saatua faktatietoa lähinnä kertojan äänellä leipätekstiin.

”En mä viihtynyt siellä yhtään. Sä meet ulos kadulle, kaikki kattoo. Meet kauppaan, kaikki kattoo. Se tuntuu kauheelta. Täällä kukaan ei kato. Sä oot käynyt samassa kyläkaupassa saatana viiskyt vuotta. Sama kauppias, sama kauppiaan poika.” (Harkimo)

Harkimon puhetyyli esimerkkisitaatissa on hyvin omaperäinen. Hän käyttää lyhyitä ja fragmentaarisia lausumia ja rinnastaa niitä omintakeisesti (*Sä meet ulos kadulle, kaikki kattoo. Meet kauppaan, kaikki kattoo ja sama kauppias, sama kauppiaan poika.*). Voi myös otaksua, että varsin puhekielisesti kirjoitettu sitaatti luo lukijan mieleen kuulokuvan Harkimosta puhumassa kyseistä sitaattia – Harkimohan on varsin tunnettu ja runsaasti imitoitu henkilö. Jos siis Harkimon lausunto sitaatin sijaan esitettäisiin epäsuorana kerrontana, siinä voitaisiin parhaimmillaankin säilyttää lähinnä sitaatin sisältöä mutta muotoa tuskin lainkaan.

Seuraavassa Harkimo-jutusta otetussa esimerkissä ainutlaatuisuus perustuu ennen muuta sanavalintoihin.

Hjallis ja Rantasila ryhtyivät toimiin. Rantasila uhkaili kirjakauppoja oikeustoimilla, Hjallis soitteli päätoimittajille ja varoitteli. Kirjakaupat vetivät kirjan myynnistä, media oli varovaisesti hiljaa.

”Sillä kirjalla ei oo mitään tekemistä todellisuuden kanssa. Se kirja on sen jätjän masinoima, joka pantiin linnaan. Mä en oo ikinä kusettanu mitään, eikä mulla oo huono omatunto mistään asiasta.” (Harkimo)

Sitaatissa olevan asian esittäminen muuten kuin lainausmerkeissä suorana lainauksena olisi hankalaa, koska monet siinä esiintyvät sanat – *jätkä, masinoida, panna linnaan, kusettanu* – istuisivat huonosti Kuukausiliitteen leipätekstin konventioon. Jos edellä mainittuja sanoja lähdetäisiin muuttamaan (mikä olisi mahdollista vain epäsuorassa kerronnassa, suorassahan sellaista ei saisi tehdä) yleiskielisemmiksi synonyymeikseen – *mies, järjestää, laittaa vankilaan, valehdella* – lukijalle välittyvä lopputulos olisi varsin erilainen.

Joskus suoran lainauksen ”kääntäminen” epäsuoraksi johtaisi melkein pä kielenvastaisiin lausekummajaisiin. Erityisesti tällainen tilanne tulee vastaan partikkeleista muodostuvia lausumia referoitaessa.

”Aijaa, okei”, Hjallis sanoo ja jää miettimään asiaa. (Harkimo)

Harkimon lyhyen sitaatin esittäminen epäsuorana kerrontana muodostaisi erikoisen ja yleiskielen rajoja koettelevan yhdyslauserakennelman:

?Hjallis sanoo, että aijaa, okei, ja jää miettimään asiaa.

Tietysti sitaatin voisi korvata parafrasilla, vaikkapa *Hjallis kuulostaa hieman yllättyneeltä tiedon vastaanottaessaan*. Kiistatta tuollainen referointi olisi kuitenkin epäselvempi ja -täsmällisempi, hukkaisi osan henkilöä luonnehtivasta ilmaisupotentiaalistaan (ks. luku 5.1.6) ja olisi pituutensakin puolesta epätaloudellisempi³³. Kaija Kuiri (1984: 64–65) onkin omista tutkimusaineistoistaan havainnut, että referointi tapahtuu sitä todennäköisemmin sitaatilla, mitä kiinteämmin tietty funktio on kiteytynyt nimenomaan alkuperäisen lausuman muotoon. Näin siksi, että monet muodon kantamat merkitykset eivät ole parafrasien ulottuvissa.

Kokemuksen omakohtaisuus. Muodon tapaan sitaatin ainutlaatuisuus voi perustua myös sen merkitykseen. Erityisesti tarinan henkilön omakohtaiset kokemukset ja tunteet ovat asioita, joihin kenelläkään muulla ei ole pääsyä ja joiden esittäminen on siksi suorana esityksenä uskottavinta ja mielekkäintäkin.

Even the most exquisitely empathetic writer can only interpret a person's emotions; he can never be as close to those feelings as the person feeling them (Flaherty 2009: 126).

Jyrki Jantusen (2009S) mielestä sitaatin painoarvo on yleensä hieman muuta tekstiä suurempi, ”koska se on se ääniraidan autenttinen ääni. Toki myös toimittajan havainnot ovat arvokkaita ja painavia, mutta kun jutussa tulee sitaatti, niin se tavallaan naulaa, että tämä ihminen on nyt tätä mieltä, näin hän näkee, kokee, tuntee ja ymmärtää asiat”.

Seuraava esimerkkikatkelma on Moon-jutusta.

Pian Kari huomasi olevansa kuukausipalkkainen tekniikan päällikkö. Siinä hommassa hän oppi *käytännön* työpsykologiaa.

”Välillä tunsin itseni päiväkodin ohjaajaksi. Kamerat oli jätetty miten sattuu ja lattialta sai kerätä pulloja ja lautasia. Mietin, että eikö äiti ole mitään opettanut”, Ilpo Kari huokailee. (Moon)

Sitaatti päästää Ilpo Karin kertomaan omin sanakääntein, minkälaisilla asioilla hän perustelee työtehtävänsä assosioitumista päiväkodin ohjaajaan.

³³ Kielifilosofi Paul Grice (1969) on määritellyt neljä sujuvan kielenkäytön periaatetta, joista yksi – määrän maksiimi – liittyy kielen taloudellisuuteen: puhuja ei saa kertoa asiasta liian vähän muttei myöskään liikaa.

Seuraava Harkimo-jutun sitaatti sukeltaa vielä syvemmälle puhujan sisäiseen kokemusmaailmaan.

”Kun sä teet niin, sulle tulee välillä niin paha olo, että sä haluaisit oksentaa. Sä mietit, että sä teet pahan asian Leenaa kohtaan, ja sit se on kuitenkin niin reilu sua kohtaan... Reilu ja ystävällinen.” (Harkimo)

Vaikka sitaatissa käytetään pronominia *sä*, laajemman kontekstin perusteella selviää, että puhuja viittaa sillä itseensä, omiin kokemuksiinsa ja tuntemuksiinsa (ks. liite, kapaleet nro 42–45). Harkimon tilityksen voikin nähdä itsereflektiona, jossa Harkimo arvioi ja luonnehtii itseään. Tällainen sitaattifunktio lipuu jo kohti analyysityökaluni kuu-
detta kohtaa, jossa sitaattia käytetään puhujansa luonnehtimiseen.

5.1.6 Luonnehtii puhujaansa

Viimeisin muttei vähäisin – vaan päinvastoin kenties keskeisin – sitaatin tehtävistä on sen puhujaa luonnehtiva funktio. Ihminen ilmaisee yksilöllisyyttään ja luo identiteettiään kaikessa tekemisessään, eikä vähiten puheessaan. Lausuman sisältö luonnehtii puhujaansa – mitä hän tietää ja miten tietämänsä suhtautuu – mutta samoin luonnehtii lausuman muoto: miten puhuja asiansa sanoo ja ajatuksesta toiseen etenee. Tämä sitaattitehtävä nousi kauttaaltaan esiin toimialatiedossa. Lisäksi lyhyt muutaman sanan sitaatti varmistaa, että tarinan kannalta keskeinen henkilö pysyy lukijoiden mielessä, vaikka jutussa esiintyisi muitakin hahmoja (Blundell 1988: 145).

Vaikka puheesta tehtävät päätelmät syntyvät usein varsin tiedostamatta ja ovat vaikeasti sanallisesti määriteltävissä, se ei kuitenkaan poista sitä tosiasiaa, että esimerkiksi itsevarma, tunteileva, ärhäkkä tai varauksellinen puhetapa sekä se, miten muut henkilön puheisiin reagoivat, eivät voi olla rakentamatta kuulijassa jonkinlaista vaikutelmaa puhujasta.

Puhetapa voi kertoa sekä henkilön maantieteellisestä taustasta että sosiaalisesta asemasta, teitittely, lempinimet tai toisaalta kiroilu kenties arvostuksesta tai tunnetilasta. Ilmeet ja eleet voivat olla ristiriidassa lausuman sisällön kanssa, jolloin uskomme herkemmin ei-kielellistä viestintää. Sitaatit voivat myös avata jutussa esitellyn henkilön ajatusmaailmaa ja tapaa jäsenellä asioita. ”Siitä, miten ihminen hahmottaa kokonai-

suuksia ja siirtyy ajatuksesta toiseen, pystyy muodostamaan käsitystä kyseisestä ihmisestä”, Mikko Numminen toteaa (2009S).

Lehtijuttujen sitaatit ovat kirjoitukseksi siirrettyä puhetta, ja siksi ne ovat lehtijutuissa yksi keskeinen henkilökuvauksen väline. Vaikka sitaattien keinot välittää puhutun kielen piirteitä – erityisesti prosodiaa, eleitä ja ilmeitä – ovat varsin niukat, hyvin valittuina ne voivat paljastaa puhujan luonnetta, taustoja, ihmissuhteita, arvoja ja tapaa ajatella kosolti elävämmiin ja uskottavampiin kuin pitkäkään kerronta tai kuvailu leipätekstissä. Sitaatit tarjoavat lukijalle mahdollisuuden muodostaa omat päätelmänsä sen sijaan, että hän joutuisi nojaamaan yksinomaan kertojan luonnehdintoihin (Scanlan 2000: 221).

Teppo Sillantaus (2009S) vertaa kaunokirjallis-journalististen juttujen sitaatteja näytelmän repliikkeihin. ”Kyllä repliikit tämäntyyppisessä journalismissa ovat enemmän käyttäytymistä kuin tiedonantamista. Luonne näkyy toiminnassa, ja puhe on toimintaa.”

Tässä alaluvussa esittelen, millaisia аспектеja sitaatit voivat henkilön luonteesta ja olemuksesta paljastaa. Keskeistä on, että puhuja ilmentää puheillaan itsestään jotain, mitä ei ole tarkoittanut tai tiedostanut kertovansa, toisin kuin esimerkiksi kertoessaan jostain nimenomaisesta asiasta, vaikka sitten itsestään.

Aineistooni valitsemistani teksteistä Harkimo-juttu on juttutyyppiltään yksiselitteisimmän henkilökuvana. Käytänkin tässä alaluvussa analyysini pohjana vain tätä nimenomaista juttua, vaikka toki muutkin aineistojutut olisivat tarjonneet analyysitulosteni esittämiseksi herkullista ainesta.

Huomioitteni kirjo ei ole missään tapauksessa kattava, sillä kielen rajat (ja tutkimukseni fyysiset puitteet) tulisivat vastaan, jos pyrkisin erittelemään ihmisluonteen hienosyisimpiä piirteitä ja vivahteita. Jäsentely on siis luotu ennen muuta esityksen helpottamiseksi. Luokkien rajat voivat olla osin tulkinnanvaraisia – mutta samaan tapaanhan reaali maailmassa muista ihmisistä muodostamamme käsitykset voivat olla varsin intuitiivisia ja selkeiden käsitteiden ulottumattomissa.

Luonne. Ihmisen luonteella tarkoitetaan hänen käytöksensä ja mielentilansa yksilöllisiä piirteitä. Harkimo-jutussa on runsaasti sitaatteja, ja sitaattien merkittävä – joskaan ei toki yksinomainen – tarkoitus on kertoa Harkimon luonteesta.

Seuraava Harkimon käyttäytymistä kuvaava sitaatti on jutun alkupuolelta. Ennen sitä jutun kertoja on ladellut kosolti syitä, joiden vuoksi Harkimo ”on hankkinut ärsyttävyydellään ja röyhkeydellään kansan epäsuosion ja paljon vihamiehiä” (ks. liite, kappa-leiden nro 1–16 välinen teksti) ja ehdottaa lopuksi, että nyt ”[h]änellä olisi sopiva hetki katua”. Harkimo vastaa seuraavasti:

”Vittu, ei kiinnosta! Joskus tekee jotain hyvää ja joskus tekee jotain huonoo. Mutta ei niitä kannata alkaa katumaan. Tapahtuu mitä tapahtuu, ei sille voi mitään!” (Harkimo)

Sitaatin propositionaalinen sisältö on melko suppea. Kertoja olisi voinut tiivistää sen epäsuorasti esimerkiksi toteamalla, että *Harkimo ei halua katua tekemisiään, koska menneitä ei voi muuttaa*. Toki jo se luonnehtisi puhujaa. On kuitenkin ilmiselvää, että Harkimon lausunnon sanatarkka referointi kiroamisineen, lyhyine lauseineen ja argumentointitapoineen (esim. *Joskus tekee jotain hyvää ja joskus tekee jotain huonoo. Mutta ei niitä kannata alkaa katumaan.*) onnistuu kuvailemaan kosolti monipuolisemmin Harkimon luonnetta ja tapaa reagoida. (ks. esim. Stein 1995: 116–117)

Seuraava katkelma paljastaa Harkimon luonteesta varsin toisenlaisen puolen.

Hjallis ei ole vatvonut menneitä exänsä kanssa ikinä, mutta tätä Kuukausiliitteen juttua varten ex-tyttöystävää on haastateltu.

”Ai, mitäs se?” Hjallis kysyy, vähän ujosti, ja punastuu hiukan. (Harkimo)

Sanojen proposition tasolla Harkimon sitaatti on taas varsin niukka. Se kuitenkin välittää tietoa, jonka esittäminen epäsuorasti olisi vaikeaa; kuten Jyrki Jantunen (2009S) ”nyrkkisääntönään” toteaa, hyvä sitaatti ei ole ”purettavissa osiin” eli esitettävissä epäsuorana kerrontana. Harkimo on esitetty jutussa varsin kovanahkaisena tyyppinä, mutta tämän katkelman kohdalla hänen reaktionsa osoittaa yllättäen herkkyyttä, hieman pelkoakin siitä, mitä ex-tyttöystävä on mahtanut kertoa (ks. myös s. 77).

Tausta ja arvot. Harkimon yleispuhekielinen ja Helsingin slangia viljelevä puheenparsa kertoo hänen olevan kotoisin Etelä-Suomesta, tai kuultavissa ei ainakaan ole mitään maantieteellisesti muualle asemoivaa murretta (epäilemättä vaikutuksensa on myös sil-

lä, että Harkimon äidinkieli on ruotsi). Harkimo on menestynyt liikemies, mihin kuvaan luo mielenkiintoista ristiriitaa hänen epämuodollinen ja alatyylinenkin kielenkäyttönsä – piirre jolla jutussa luonnollisesti herkutellaan.

Vain pari johdatteluvaa kysymystä, ja sitten neuvottelupöydän ääressä ei istukaan diplomiekonomi Harry Harkimo, vaan kaikkien tuntema Hjallis, joka on hankkinut ärsyttävyydellään ja röyhkeydellään kansan epäsuosion ja paljon vihamiehiä.

”Mä en voi tajuta sitä! Joka kerta **saatana** sama juttu: joo, että sulla on paljon vihamiehiä. **Vittu** ku mä en tiedä yhtään! Ei semmosii oo olemassakaan! Tai jos on, niin ne on **helvetin** salassa kaikki! Aina kun mä juttelen jonkun ihmisen kanssa, niin sit se sanoo, että ethän sä niin **mulkku** olekaan kuin mä luulin. Että mistä tämmönen käsitys oikein tulee?” (Harkimo)

Haastateltavan persoonallista puhetyyliä voidaan ilmentää toki ”hienostuneem-
minkin”, ilman edellisen esimerkkisitaatin kaltaista kirosanaryöppyä. Seuraavissa sitaa-
teissa lukijalle kuvataan erästä Harkimon puheen tendenssiä: Harkimo käyttää (ainakin
kyseisen lehtijutun mukaan) muotoja *tommonen*, *tämmönen* ja *semmonen* (pro *tuom-
moinen*, *tämmöinen* ja *semmoinen*), eikä geminaatta-*m*:n sijaan geminaatta-*l*:llä tehtyjä
muotoja *tollanen*, *tällanen* ja *sellanen* (pro *tuollainen*, *tällainen* ja *semmoinen*).

”Hallin rakentamiset ja muut bisnekset on kuule pikkuasioita **tommosiin** asioihin ver-
rattuna”, hän sanoo.

”No sit kun on kännissä, niin sitä ei kauheesti mieli”, Hjallis selittää. ”Vaikka tuon jäl-
keen ei kyllä **tommosta** enää tule.”

”– —. Ei **semmosii** oo olemassakaan! Tai jos on, niin ne on helvetin salassa kaikki! Ai-
na kun mä juttelen jonkun ihmisen kanssa, niin sit se sanoo, että ethän sä niin mulkku
olekaan kuin mä luulin. Että mistä **tämmönen** käsitys oikein tulee?”

”– —. Kuvaajat odotti Merikukan talon ulkopuolella. **Semmosessa** ympäristössä suh-
teen alottaminen on melkein mahdotonta. – —.”

”Oli siellä jotain lintui, **semmosii** myrskylintui.” (Kaikki esimerkit Harkimo-jutusta.)

Koska ilmiö on kirjoitettu viiteen sitaattiin, luo se vahvaa illuusiota Harkimon puhetyy-
listä, vaikka jutussa on myös yksi sitaatti, jossa poikkeuksellisesti on käytetty geminaat-
ta-*l*:llisiä muotoja (ks. liite, kappale nro 39).

Ihmissuhteet. Harkimo-jutussa ovat ”näyttämöllä” pääasiassa Harkimo ja hänen kans-
saan jutteleva kertoja-toimittaja – vaiikkei kertoja-toimittajan repliikkejä olekaan juttuun
sitaateiksi kirjoitettu. Sitaatit välittävät tietoa Harkimon ja kertoja-toimittajan henkilö-

kemioista, ja koska kyseessä on henkilökuva Harkimosta, ei kertoja-toimittajasta, sitaattit kuvailevat nimenomaan Harkimon asennoitumista.

Olohuoneessa on takka, ikkuna aukeaa merelle. Levytelineessä on Eva Dahlgrenia, Pia Nilssonia – ja Katri Helenaa!

”Mitä ihmeellistä siinä on? Mitä sä naurat? Et sä kuuntele Katri Helenaa? Eiks sun kaverit kuuntele Katri Helenaa? Vittu sä tunnet pimeitä ihmisii.” (Harkimo)

Harkimon repliikki paljastaa, että hän asemoi itsensä hieman kertoja-toimittajan yläpuolelle – hän ei häpeä musiikkimakuaan eikä koe tarvetta sitä puolustella.

Tunteikkaan, mies miehelle -tyylisesti käydyn avioerokeskustelun (ks. liite, kapaleiden nro 40–46 välinen teksti) jälkeen suhde on kuitenkin varsin tasavertainen:

Verannalla Hjallis sytyttää tupakan, valkoisen Marlboron. Hän on pysynyt uskollisena yksinpurjehduksensa pääsponsorille, Philip Morrisille.

”Elämä on vaikeeta, eiks niin?” Hän sanoo ja hymyilee. ”Monilla ihmisillä on näitä samoja ongelmii.”

Näin on.

Poltellaan rauhassa, hiljaisuuden vallitessa. (Harkimo)

5.2 Johtoilmauksen tehtävät

Tässä luvussa analysoin kaunokirjallis-journalististen lehtijuttujen johtoilmausten tehtäviä (johtoilmauksen määrittely ks. s. 23–26), aihetta, jota havaintojeni perusteella lehtialan kirjallisuudessa pohditaan silmiinpistävän vähän.

Sitaatin johtoilmaus paitsi identifioi lähteen, kuvailee myös kommunikoinnin laatua ja tapaa sekä tarjoaa referaattiosalle tulkintakehyksen. Johtoilmaus myös määrittelee sitaatin ajallista kontekstia sekä välijohtolauseen muodossa selkeyttää sitaatin ymmärtämistä. Lisäksi kertoja voi johtoilmauksella ilmentää suhtautumistaan referoitavaan henkilöön ja lausuntoon.

Lähteen identifiointi. Johtoilmauksen tärkein tehtävä on kertoa, mistä lähteestä sitaatti on lainattu. Tehtävä on niin ilmeinen, että siitä sinänsä on tarpeetonta antaa edes esimerkkiä. Mainittakoon kuitenkin, ettei identifioinnin tarvitse aina paljastaa puhujan identiteettiä kovinkaan tarkasti (*Harkimo/Erkinjuntti sanoo*), vaan tarinan juonen kannalta varsin epäspesifi identiteettikin voi olla riittävä (vrt. Lassila-Merisalo 2009: 38).

Autojen roihahhtaessa liekkeihin kolme koplan jäsentä juoksee museoon. Heillä on kommandopipot kasvoilla ja pistooli tai konepistooli kädessä.

”Kaikki matalaksi lattialle!” **joukkion johtaja** huutaa ja nostaa pistoolinsa vartijan ohimolle. (Ryöstö)

Esimerkkisitaatin johtolause nimeää puhujaksi kolmihenkisen koplan johtajan, mutta jättää tarkemman identiteetin määrittelemättä.

Seuraavassa esimerkissä identifiointi on vieläkin epämääräisempää.

”Missä Wallu on?” **joku** kysyy. (Moon)

Esimerkkisitaatin johtolauseen subjektina on ”joku”. Yhtä kaikki sekin asettaa tietyt ja jutun kannalta riittävät raamit sille, keneltä sitaatti on lainattu.

Ei ole ollenkaan harvinaista, että sitaatin referaattiossa saa kaksi johtoilmausta. Tämä selkeyttää kerrontaa varsinkin silloin, jos lähekkäin on useamman henkilön sitaatteja.

Apinointia, spedeilyä ja urpoilua. Sellaisena Sacha tuntuu Moon TV:n huippuhetket muistavan. **Kanavan loppuvaiheista Sachalla on selkeä näkemys.**

”Sillä yritettiin sliipata, tehdä mainstreamia. Se oli ollut monsteri, joka möyrysi eteenpäin, mutta sit yhtäkkiä alkoi pyytää anteeksi olemassaoloaan. Siitä yritettiin tehdä mimmien kanava”, **Sacha sanoo.**

Wallu puhui samasta asiasta hetkeä aiemmin Suomenlinnassa:

”Kun johtaville posteille alkoi tulemaan naiskatrasta, alkoi sellainen akkamainen nipottaminen. Kanava oli ollut poikien hiekkalaatikko. Sitten tytöt tulivat toppuuttelemaan ja pilaamaan poikien leikit”, **hän sanoi.** (Moon)

Olen lihavoinut esimerkkikatkelmasta kaikki neljä johtoilmausta. Ensimmäinen johtoilmaus nimeää henkilön, jonka sanoja sitä seuraavassa referaattiosassa lainataan. Jos ensimmäisen johtoilmauksen perässä olisi kaksoispiste (kuten kolmannessa johtoilmauksessa), kytkös olisi vieläkin selvempi. Tällaisenaankin lasken lauseen kuitenkin johtoilmaukseksi, koska se identifioi puhujan, minkä lisäksi sidoksisuutta vahvistaa leipätekstin ja sitaatin välinen viittaussuhde (*Kanavan loppuvaiheet* ←*sillä*).

Ensimmäisen sitaatin referaattiosaa seuraa lyhyt johtolause (*Sacha sanoo*). Samalla tavalla myös jälkimmäisen sitaatin referaattiosaa kehystää kaksi johtoilmausta. Periaatteessa sitaattien puhujista ei jäisi epäselvyyttä, vaikka kumpikin referaattiosaa seuraava johtolause olisi jätetty merkitsemättä. Ne kuitenkin varmistavat, että hieman huolimatonkin lukija identifioi sitaatit oikein.

Päinvastoin, jos sitaatin lähde käy kontekstista ongelmitta selville, voidaan johtoilmaus jättää turhan tautologian välttämiseksi pois – kuten aineistojutuissani runsaasti

tapahtuukin. Lähteen nimeämättömyys on mahdollista myös silloin, kun tieto ei ole jutun kannalta oleellinen.

”Täällä on Moon TV:n hautajaiset! Nämä ovat hautajaiset, joissa nussitaan! Tervetuloa!”

Kaivopuiston nurmikolla löhöilevät teinitytöt kääntävät päätään. Ylhäällä rinteessä mustapaitainen, shortseihin pukeutunut nuori mies julistaa sanomaansa megafoniin.

Mies on Moon TV:n entinen toimituspäällikkö Dan Granlund. Hänen ympärillään lojuu 14 olutlaatikkoa ja kolmisenkymmentä nousuhumalaista nuorta aikuista, valtaosa heistä miehiä.

On heinäkuun alku. Moon TV hakeutui konkurssiin ja lopetti toimintansa kaksi päivää sitten. Nyt työntekijät viettävät kanavan peijaisia.

Otan kulauksen käteeni tyrkätystä tequilapullostä ja silmäilen ympärilleni.

Kahden puun väliin löysästi sidottuun Moon TV:n lippuun on tussilla tuhrittu kirjaimet R.I.P. – Rest in Peace. Joku virtsaa lipun takana. Sivummalla pienikokoinen, lapsenkasvoinen nuorimies – Moon TV:n entisiä harjoittelijoita – polttaa marijuanasätkää.

Megafoni kiertää kädestä toiseen.

”Mitä suu on täynnä?”

”Suu täynnä spermaa! Suu täynnä spermaa!”

”Punavuoren spermaa!”

Jotenkin kaikki näyttää siltä kuin katsoisi Moon TV:n lähetystä. Kaapelikanavan ohjelmat olivat harvoin täyspäisiä, vaikka niitä usein tehtiinkin pää täynnä. (Moon)

Esimerkkikatkelman lihavoiduilla sitaateilla ei ole ollenkaan johtoilmausta. Toki lause ”megafoni kiertää kädestä toiseen” antaa olettaa äänen lähteen. En kuitenkaan laske sitä johtoilmaukseksi, koska se ei paljasta puheenvuorojen lausujia eikä suoranaisesti viittaa minkään kommunikaatioon liittyvän toiminnon tapahtumiseen.

Kommunikaatitavan laatu ja kuvailu. Johtoilmauksen verbivalinta kertoo ensinnäkin sen, referoidaanko sitaatissa puhetta vai ajattelua. Aineistojuttuni sitaateissa referoidaan yksinomaan puhetta tai kirjoitusta. Koska journalistisen tekstin tulee perustua tosiasioihin, toisen henkilön ääneen lausumattomien ajatusten referoiminen vähentäisi helposti jutun uskottavuutta (ks. s. 36–37, 42–44). Silloin kun aineistojutuissa referoidaan muun kuin kertojan itsensä ajattelua, se tehdään epäsuorasti (*Hiljaisina hetkinä hän huomaa joskus ihmettelevänsä, miten on tänne päätynyt* – ³⁴. [Irak])

³⁴ Teoriassa tämänkin lausunnon voisi ajatella perustuvan kuultuun puheeseen. Sanavalinta *hän huomaa* viittaa mielestäni kuitenkin vahvasti siihen, että kyse on ollut henkilön päänsisäisestä pohdinnasta.

Kommunikointikanavan ohella johtoilmauksen keskeisiä tehtäviä on kommunikoinnin tavan kuvailu – sitaatin referaattiosa kun kykenee ei-kielellisen viestinnän välittämiseen vain erittäin rajoitetusti (ks. s. 53). Johtoilmaus voi kuvailla esimerkiksi puhujan äänenväriä ja prosodiaa.

Ilталypsy-ohjelman imitaatioissa Hjaliksen puhe oli aina nopeaa nasaalia, mutta nyt ääni ei ole sellainen, vaan paljon hitaampi ja raskaampi.

”Sä mietit, että varmaan ne ihmiset on sittenkin oikeessa, että kyllä sä aika paska oot. Ja toisaalta sä oot rakastunut, ja sä taistelet niiden asioiden välissä siinä.” (Harkimo)

Kaikilla poliiseilla oli yllään vartalon peittävä suojaruustus ja kädessään puoliauto-maattipistooli. ”Seis! Liikkumatta!” he karjuivat Kadhumille. (Ryöstö)

”Ai, mitäs se?” Hjallic kysyy, vähän ujosti, ja punastuu hiukan. (Harkimo)

Ensimmäisessä esimerkissä johtoilmaus kuvailee puheen nopeutta ja äänen väriä. Toisen esimerkin verbivalinta kuvailee äänenväriä lisäksi puheen intensiteettiä (*karjua*). Viimeisessä esimerkissä johtolause kertoo paitsi kysyvistä intonaatiosta ja äänestä kuultavasta ujoudesta, myös punastumista, joka on jo puhtaasti ei-kielellistä viestintää.

Johtoilmaus voi myös kuvailla sitä, mikä intentio puhujalla on lausumansa esittämiseen ollut (ks. esim. Brooks ym. 2002: 89; Harrigan 1993: 126–127):

Miksi viisikymppinen mies, joka on Suomen kuuluisimpia ihmisiä, pussailee jonkun tyttösen kanssa julkisesti suuren urheilutapahtuman yhteydessä?

”No sit kun on kännissä, niin sitä ei kauheesti mieti”, **Hjallic selittää**. ”Vaikka tuon jälkeen ei kyllä tommosta enää tule.” (Harkimo)

Johtolauseeseen valittu verbi *selittää* kuulostaa äkkiseltään varsin neutraalilta – vaikka sekin toki presupponoi, että Harkimolla on ollut tarve selittää tekemisiään. Kuitenkin vaihtamalla johtolauseeseen verbin tilalle leikkimielessä joku toinen verbi huomataan, että samainen referaattiosa saa hyvin toisenlaisen sävyn.

”No sit kun on kännissä, niin sitä ei kauheesti mieti”, Hjallic **vähättelee**.

”No sit kun on kännissä, niin sitä ei kauheesti mieti”, Hjallic **pahoittelee**.

”No sit kun on kännissä, niin sitä ei kauheesti mieti”, Hjallic **ihmettelee**.

”No sit kun on kännissä, niin sitä ei kauheesti mieti”, Hjallic **virnistää**.

Kuten huomataan, verbin *selittää* neutraalius on jossain määrin näennäistä. Ilman tätä nimenomaista lausunnon intentiota tarkentavaa johtoilmauksen verbiä lukijan olisi mahdollista tehdä samasta sitaatin referaattiosasta varsin monenlaisia tulkintoja.

Seuraavassa esimerkissä kertoja määrittelee pari piirua väkevämpää verbiä käyttäen puhujan lausunnon intention.

Ex-toimitusjohtaja Kristiina Autio tarttuu megafoniin. Vakavan oloinen Autio haluaa kiittää työntekijöitään.

”Olen todella pahoillani siitä, mitä tapahtui...”

”Joo joo, sulla on varmaan jo uusi duuni”, joku huutaa väliin.

”Tänään kävin Kluuvin työvoimatoimistossa ilmoittautumassa työttömäksi”, Autio **kuittaa**. (Moon)

Verbi *kuittaa* viittaa varsin suorasukaiseen ja nopeasti esitettyyn vastaukseen, jonka on tarkoitus lopettaa keskustelu ja (ehkä hieman humoristissävytteisesti) väheksyä edellistä lausuntoa.

Puhujan todellisten intentioiden määrittäminen voi olla kuulijalle/toimittajalle alkuperäisessä puhetilanteessa hyvin vaikeaa. Tämä tosiasia yhdistettynä siihen, että johtoilmauksen verbivalinta on kertojan keskeinen keino ilmaista näkökulmaansa ja suhtautumistaan referoitavaan puhujaan ja puhetilanteeseen (esim. Geis 1987: 121–142), saattaa herättää lukijan pohtimaan voimakkaiden verbivalintojen kohdalla, missä määrin niissä näkyy puhujan intentioiden sijaan toimittajan/kertojan henkilökohtainen suhtautuminen. Journalismin pyrkimys objektiivisuuteen (ks. s. 28–30) lieneekin vaikuttanut siihen, että aineistojuttujen johtoilmauksen verbit ovat varsin vaisuja. Toiseksi hyvin valitun sitaatin ominaisuuksiin kuuluu, että se jo itsessään ilmaisee kyllin väkevästi, millaisesta puhetoiminnosta on kyse. Intention toistaminen johtoilmauksessa olisi siksi turhaa (esim. Jantunen 2009S; Rätty 2009S; Lundberg 1992: 79). Asiaa pohdittiin taannoin myös toimittajien ammattilehdessä *Journalistissa* (Johtolause vai johdattelulause 2009: 3):

Johtolauseen verbillä on helppo myös yliselittää sitaatti esimerkiksi iloitsemalla, kauhistelemalla tai leukailemalla. Jos sitaatti on hauska, hauskuus yleensä ilmenee sitaattista itsestään tai asiayhteydestä. Jos taas kommentti on tylsä, mikään ilmaisua kuvaava verbi ei tee siitä värikästä.

Sitaatin asiayhteys. Johtoilmauksessa olevalla adverbialilla kertoja voi tarjota lukijalle tulkintakehyksen, jota vasten referaattiosa tulisi ymmärtää (ks. esim. Harrigan 1993: 140; Makkonen-Craig 1999: 136).

Maailman kulttuurin liekinvartijaksi esittäytyvä Robert Wittman johti tuolloin Yhdysvaltain liittovaltion poliisin FBI:n taiderikosryhmää, jonka kolmesta asiantuntevaa agenttia ovat omistautuneet varastettujen taide-esineiden etsimiseen. – Yli kaksikymmenvuotisen uransa aikana Wittman on auttanut palauttamaan oikeille omistajille

lähes kahdensadan miljoonan euron arvosta taideteoksia, muun muassa Norman Rockwellin ja Mark Rothkon maalauksia, perulaisesta haudasta viedyn kultaisen haarniskan ja apassipäällikkö Geronimon sulkapähineen.

”Näiden esineiden pelastaminen lähentää meitä ihmisiä toisiimme”, **Wittman selittää työmotivaatiotaan.** (Ryöstö)

Katkelman ensimmäinen pitkä kappale (josta olen esitysteknisistä syistä vieläpä jättänyt hieman tekstiä pois) kertoo FBI:n taiderikosryhmästä ja Wittmanista. Tätä kappaletta seuraa sitaatti, jonka johtoilmaus selventää referaattiosan asiayhteyttä: referaattiosa perustelee Wittmanin henkilökohtaista työmotivaatiota. Ilman johtoilmauksen tarjoamaa tulkintakehyksen selvennystä lausunnon merkitys jäisi hieman epämääräiseksi. Lukija voisi vaikkapa ajatella, että Wittman perustelee siinä työnsä yhteiskunnallista tärkeyttä.

Toiminnan esittäminen. Fyysisen toiminnan kirjoittaminen sitaatin referaattiosan ”sisään” on hyvin hankalaa. Lähinnä keinot rajoittuvat demonstratiivipronominien (*tämä, tuo ja nämä, nuo*) implikoivaan katseen suuntaamiseen ja pään tai käden liikkeeseen (ks. s. 53). Kuitenkin ihmiset puhuessaan monesti tekevät jotain, varsinkin jos kyseessä ei ole staattinen haastattelutilanne vaan sitaatti on napattu ”sivukorvalla” arkielämästä (Aaltonen 2003: 122). Tällaisen toiminnan kuvaamisessa johtoilmaus on merkittävässä roolissa, ja samalla se myös kytkee sitaatin tiukemmin fyysiseen ympäristöönsä.

”Ehkä Moon TV:n suosio oli kapinaa yleisön puolelta muiden kanavien tasapäisyyttä ja hellanlettas-mukakivaa-asennetta kohtaa”, **Wallu arvelee ja sytyttää tupakan.** (Moon)

”Ottakaa toki hänet syliin”, hoitaja kehottaa.

Tulkki kääntää arabiaksi. **Äiti ravistaa päätään.**

”Ei ei, hänhän on sairas.” (Irak)

Ensimmäisen esimerkkikatkelman johtolauseen toiminta (*tupakan sytyttäminen*) ei olisi mahdollista yhtä aikaa puhumisen (*arvelee*) kanssa. Se siis tapahtuu sitaattina esitetyn puheenvuoron jälkeen. Jälkimmäisessä esimerkissä johtoilmauksen esittämä liike (*pään ravistelu*) on sen sijaan samanaikaista puheen kanssa. Niinpä johtoilmauksen asettaminen ennen sitaattia antaa lukijalle mahdollisuuden jo sitaatin referaattiosaa lukiessaan kuvitella sanojen yhteyteen pään ravistelun. Jos johtoilmaus olisi vasta referaattiosan jäljessä, tätä mahdollisuutta ei olisi.

Ajallinen konteksti. Johtoilmauksen verbin tempus suhteuttaa sitaatin jutussa esitettyyn ajalliseen kontekstiin (Sanders – Redeker 1993). Seuraava katkelma on Ryöstöjutusta. Siinä taidevarkauksia selvittävä poliisi Robert Wittman kertoo tilanteesta, jossa hän peitetarinan turvin oli päässyt kasvotusten taidevarkaiden kanssa.

”Kun olin vilauttanut Kadhumille rahoja, hän lähti huoneesta ja meni alakertaan”, **Wittman kertoo.** ”Ne kaksi muuta miestä olivat kadulla kasseineen. Sitten kaikki kolme kuitenkin menivät toiseen hotellihuoneeseen. Siellä oli neljäs mies, ja se taulu olikin hänen hallussaan.” **Wittman virnistää.** ”He osasivat asiansa. Toinen kassi oli pelkkää silmänlumetta.”

Kun Kadhum vihdoin palasi hotelliin, hänellä oli taulu mukanaan tiukkaan solmitulla narulla suljetussa punaisessa huopapussissa. ”Minulla oli kova homma sen pussin avaamisessa”, **Wittman kertoo naureskellen.** ”Huoneessa ei ollut yhtään teräasetta.”

Lopulta hän sai paketin auki, ja siinä se oli, varastettu Rembtandt.

”Irrotitko sen kehyksistä jossain vaiheessa?” **Wittman kysyi.**

”En ole koskenutkaan siihen”, **Kadhum vastasi.**

”Oletko taiteenharrastaja?”

”En. Teen tätä vain rahan vuoksi.” (Ryöstö)

Kutsun jutun puhehetkeksi tilannetta, jossa Wittman ja kertoja ovat. Tästä aikapaikasta kerrottaessa verbin tempus on preesens (*kertoo*, *virnistää*). Puhehetkestä käsin Wittman ja kertoja kertovat tapahtuma-ajasta³⁵, joka sijoittuu menneeseen. Näihin tapahtumiin viitataan imperfektillä tai pluskvamperfektillä (”*Kun* olin vilauttanut *Kadhumille rahoja* – –”; *Kun Kadhum vihdoin palasi hotelliin*).

Katkelman neljän viimeisen rivin dialogissa jutun kertoja ottaa kuitenkin kerrontavastuun kokonaan itselleen. Vaikka jutussa esitetään dialogia, jonka toisena osapuolella on Wittman, johtolauseen verbin aikamuoto, imperfekti, paljastaa, ettei puhujana ole preesensissä kerrottavassa puhehetkessä tapahtumia muisteleva Wittman. Sen sijaan sitaatit (tai tarkemmin niiden referaattiosat) ovat kertojan rekonstruktio tapahtuma-ajasta (Wittman kertoo, mitä hän teki tapahtumahetkellä vs. kertoja kertoo, mitä Wittman teki tapahtumahetkellä).

Sitaatin rakenteen jäsentäminen. Sitaatit ovat prototyyppisesti puheesta otettuja lainauksia, ja puhe on prototyyppisesti ennalta suunnittelematonta kasvokkaiskeskustelua.

³⁵ Termit *puhehetki* ja *tapahtuma-aika* ovat ISK:sta (§1523).

Kasvokkaiskeskustelu rakentuu osallistujien yhteisesti hyväksymistä – mutta tietysti kirjoittamattomista ja pitkälti tiedostamattomista – vuorottelusäännöistä, joiden pohjalta kieltä hahmotetaan ja ymmärretään. Koska tässä jäsentelyssä on osansa myös prosodialla ja ei-kielellisellä viestinnällä, kirjoitettujen sitaattien johtolauseet voivat toteuttaa sellaista puheen jäsentelyä, johon kirjoitettu referaattiosa ei juurikaan pysty. (Tarkemmin ks. Tainio 1997: 32–55.)

Seuraavassa esimerkissä FBI-poliisi Robert Wittman kertoo toimittaja-kertojalle juonesta, jolla varastettu taulu saatiin pelastetuksi.

”Keskustelimme kauppatapahtuman järjestelyistä”, **Wittman kertoo**. ”Me menisimme ylempään kerrokseen. Näyttäisin siellä rahat. Jos hän olisi tyytyväinen näkemäänsä, pääsisin katsomaan maalausta, joka oli ulkona niiden kahden muun miekkosen mukana.” (Ryöstö)

Koska kyseessä on haastattelutilanne, jossa Wittmania on pyydetty kertomaan poliisien juonesta, hänellä on ikään kuin ”lupa” monologiin. Lihavoimani välijohtolause (määrittely ks. s. 26) kuitenkin jäsentää monologia helpommin hahmoteltaviksi osiksi, keskustelunanalyysin termein *vuoron rakenneyksiköiksi*. Vuoron rakenneyksikkö tarkoittaa sellaista puheen jaksoa, jonka lopussa keskusteluun osallistuvien on neuvoteltava, saako äänessä ollut jatkaa vai vaihtuuko puhuja (ks. tarkemmin Tainio 1997: 38–45). Esimerkkikatkelmassa johtolauseen voi ajatella olevan vuoron rakenneyksiköiden rajalla, paikassa, jossa puhuja odottaa saavansa kuulijalta jonkinlaisen palautteen. Haastattelutilanteessa palaute voisi olla vaikkapa toimittajan päännökyäytys ja/tai dialogipartikkeli *mm, joo* tai *niin*, joita myös minimipalautteiksi kutsutaan. Tällaisesta palautteesta puhuja ymmärtää, että kuulija antaa hänen jatkaa puheenvuoroaan uudella vuoron rakenneyksiköllä (erit. *joo* ja *nii(n)* -vastauksista ks. Sorjonen 1997). Kuvitteellisesti kuulija voisi myös huudahtaa tähän väliin esimerkiksi *hei sori, mutta nyt multa meni ihan ohi, että mistä järjestelyistä nyt siis puhutaan*. Tässä tapauksessa Wittman ei voisi jatkaa tarinaansa eteenpäin vaan hänen täytyisi ensin kerrata edellinen lausumansa.

Esimerkkini on tietysti täysin kuvitteellinen. Vaikka toimittajan ja Wittmanin haastattelutilanne on varmasti sisältänyt paljon edellisenkaltaisia tarkistuksia, lopulliseen juttuun niitä ei tietenkään kirjoiteta (ellei toimittaja-kertojan hämmennyksellä olisi joku muu tehtävä jutussa, esimerkiksi vihjata lukijalle siitä, että Wittman on epäselvä puhuja). Väittäisin kuitenkin, että edellisenkaltaisilla välijohtolauseilla, joita aineistoju-

tuissani ehkä yllättävänkin paljon on³⁶, paitsi identifioidaan puhuja mahdollisimman varhaisessa vaiheessa ja ilmavoitetaan tekstiä, myös luodaan sitaateista autenttisen kasvokkaikeskustelun oloisia. Dialogimaisuus puolestaan auttaa lukijaa jutun hahmottamisessa ja sisäistämisessä – keskustelun vuorottelusysteemi kun lienee ihmiskielelle universaali jäsentämisen perusta (Tainio 1997: 33 ja sen lähteet, erityisesti Sacks).

³⁶ Välijohtolauseiden runsaus johtunee osin siitä, että kuudesta aineistojutustani kaksi on käännösjuttuja englannista (Vuori ja Ryöstö). Angloamerikkalaisessa lehtijournalismissa välijohtolauseita suositetaan silmiinpistävästi suomalaislehtiä enemmän. Tähän ohjeistavat myös angloamerikkalaiset toimistustyön oppaat ks. esim. Brooks ym. 2002: 89 mutta myös suomalainen Lundberg 1992: 77–78.

6 Puheen muokkaaminen sitaateiksi

Tässä luvussa etsin vastausta normatiiviseen alatutkimuskysymykseeni: miten puhetta tulisi sitaateiksi muokata? Tätä kysymystä taustoittaakseni ja täydentääkseni mahdutin suurennuslasin alle myös kysymykset, miksi puhetta on sitaatteja tehtäessä ylipäänsä muokattava ja missä määrin eri aikoina tallennettuja sitaatteja on hyväksyttävää siirrellä ja sulauttaa toisiinsa jutun juonta rakennettaessa.

Jotta toimialatietoon pohjaava kartoitukseni olisi monialainen, tutkin kysymyksiä sekä toimitustyön ja journalistisen kirjoittamisen oppaiden että teemahaastatteluiden pohjalta.

Aineistoni vajaa kolmekymmentä opasta ovat suomalaisia, englantilaisia ja yhdysvaltalaisia³⁷. Valikoimani on varsin heterogeeninen; siinä missä osan painotus on yleisesti kirjoittamisessa, toiset luotaavat toimitustyön prosesseja hyvin laaja-alaisesti ja kolmannet tarkastelevat lehtikirjoittamista lähinnä editoinnin näkökulmasta. Yhteistä kaikille oppaille on, että neuvot on osoitettu ainakin osittain nimenomaan journalististen tekstien tekijöille. Tiukkarajaisesti kaunokirjallis-journalististen juttujen tuottamiseen en lähtenyt oppaita rajaamaan, koska lähestymistapa oppaissa oli usein yleisjournalistisempi, vaikka mukaan mahtui myös nimenomaan kaunokirjallis-journalistiseen kirjoittamiseen keskittyneitä oppaita (esim. Blundell 1988; Flaherty 2009; Kramer – Call 2007). Edellisen luvun tapaan olen antanut lähdeviitteitä säästeliäästi – vain kun teos käsittelee asiaa piskuista mainintaa syvällisemmin tai omaperäisemmin.

Haastateltavani olivat *Suomen Kuvalehden* toimituspäällikkö Jyrki Jantunen, *Image* päätoimittaja Mikko Numminen, *Valittujen Palojen* toimituspäällikkö Anni-Marja Riikinsaari, vapaa toimittaja ja kouluttaja Panu Rätty, vapaa toimittaja ja kirjailija Anu

³⁷ Teokset löytyvät lähdeluettelosta viitteillä Blundell 1988; Boynton 2005; Brooks – Sissors 2001; Brooks ym. 2002; Bruun ym. 1986; Clark 2006; Dick 1994; Flaherty 2009; Frost 2002; Goldstein 2009; *Handbook of Magazine Article Writing* 2005; Harrigan 1993; Hennessy 1989; Hennessy – Hodgson 1998; Jacobi 1991; King 2000; Kotilainen 1989 ja 2003; Kramer – Call 2007; Lamott 1995; Lanson – Stephens 2008; Lundberg 1992 ja 2001; Miettinen 1984; Mill 2005; *MLA Handbook...* 2009; *New York Times...* 1999; Okkonen 1974; Passante 2007; Rentola, M 1999; Rätty 1998; Scanlan 2000; Stein 1995; Suhola ym. 2005; Töyry ym. 2008; Wray 1996.

Silfverberg sekä *Helsingin Sanomien Kuukausiliitteen* toimituspäällikkö Teppo Sillantaus. Valitsin haastateltaviksi henkilöitä, joilla on laajaa kokemusta nimenomaan kaunokirjallis-journalistisiksi määriteltävien juttujen kirjoittamisesta ja editoinnista. Oma painoarvonsa valinnoissa oli myös sillä, että osa haastateltavista on luennoinut toimitustyöstä ja erityisesti aikakauslehtijournalismista. Toimittajahaastattelujen lisäksi haastattelin media-alan itsesäätelystä vastaavan Julkisen sanan neuvoston (JSN) valmistelevaa sihteerä Ilkka Vanttista ja sihteerä Nina Porraa. Kaikki pyytämäni henkilöt suostuivat haastatteluun.

Teemahaastatteluissa tutkimuskysymykset esitettiin nimenomaan kaunokirjallis-journalistista juttutyyppejä koskien. Vaikka termi ei ole vakiintunut eikä selvärajainen, haastateltavat ymmärsivät hyvin, millaisiin juttuihin termillä viittasin.

Haastattelut olivat varsin vapaamuotoisia: Haastattelusta puhelimesta ja sähköpostilla sovittaessa esittelin lyhyesti, mistä tutkimuksessani on kyse. Mitään etukäteisvalmistelua en pyytänyt enkä oletanut haastateltavien tekevän – halusinhan selvittää nimenomaan vallitsevia käsityksiä. Haastattelutilannetta varten laadin listan käsiteltävistä aihepiireistä, mutta kysymysten tarkkaa sanamuotoa saati järjestystä en lyönyt lukkoon. Ajoittain keskustelut rönsyilivät reilustikin aiheen viereen, mistä kuitenkin tuskin oli ainakaan haittaa. Kaikki haastattelut tehtiin maaliskuu–kesäkuussa 2009, paitsi JSN-haastattelu, joka tehtiin marraskuussa 2009. Työsuhdetiedot ovat kyseisiltä ajankohdilta. Tapasin jokaisen haastateltavan kerran, ja haastattelut kestivät tunnista kahteen³⁸. Haastattelut taltioin äänittämällä. (Teemahaastattelusta ks. Hirsjärvi – Hurme 2008: 47–48.)

Tässä luvussa viitataan haastateltaviin vain nimellä, ellei lehden ja työtehtävän mainitseminen esityksen selkeyden vuoksi tunnu tarpeelliselta.

Koska kaunokirjallis-journalististen juttujen aineistooni sisältyi sekä yksi Silfverbergin (Muisti) että Sillantauksen (Harkimo) kirjoittama juttu, analysoimme heidän

³⁸ Tässä luvussa käsiteltävän alatutkimuskysymykseni ohella kysyin haastateltaviltani myös päätutkimuskysymystäni (Millaisia tehtäviä sitaateilla kaunokirjallis-journalistisissa lehtijutuissa on?). Tähän kysymykseen saamiani vastauksia päädyin käyttämään tausta-aineistona paitsi luvussa 5, myös kauttaaltaan muualla tutkimuksessani taustakirjallisuuden tapaan.

kanssaan myös pintapuolisesti näiden juttujen sitaattien tehtäviä. Se oli antoisaa ja toimi hyvänä tarkistuksena luvussa 5 esittelemäni sitaattien tehtävät -työkalun kattavuudesta.

Haluan vielä tähdentää, että tämän luvun tarkoituksena on luoda kirjallisuuskatsauksen ja haastattelujen kautta kokonaiskuva siihen toimialatietoon, mikä sitaattien muokkaamisesta vallitsee – etsiä yleinen näkemys, tietenkin keskeisimmät näkemyserot mainiten. Tarkoitukseni ei kuitenkaan ole arvottaa näkemyksiä, eikä lukijan myöskään pidä ajatella, että irrottamalla esityksestä esimerkiksi yhden haastateltavan lainaukset olisi mahdollista muodostaa tyhjentävä kuva kyseisen henkilön näkemyksistä. Tämän luvun tarkoituksena on luoda keräämääni aineistoon perustuva yleiskuva, ja kaikki viitaukset aineistoon palvelevat vain analyysitulosteni esittämistä.

6.1 Miksi puheesta tehtyjä sitaatteja muokataan?

Niin laaja käsite kuin journalistinen juttu onkin, keskeisin ehto sen määrittelyssä on, että kaiken siinä esitetyn täytyy perustua tosiasioihin. Yhtä pyhää on, että lausunto, joka on laitettu lainausmerkkien sisään ja osoitettu tietyn henkilön sanomaksi, on tarkalleen siinä asussaan kuin se on alkuperäisessä tilanteessa sanottu³⁹. Sitaatteja ei myöskään saa keksiä, vaikka toimittaja olisi varma, että haastateltava itse asiassa tarkoitti toimittajan muotoilemaa ajatusta tai olisi sanonut toimittajan ehdottamalla tavalla, mikäli olisi saanut siihen tilaisuuden.

Invented dialogue is usually a highly visible sign of untrustworthy writing. A few writers of nonfiction commit the same error as some historical novelists. They provide dialogue that would have been impossible for anyone to record. I know of cases in which books were rejected by editors because some piece of attributed dialogue was so apparently contrived that it cast doubt on the reliability of the author for facts that could not easily be confirmed. (Stein 1995: 241. Ks. myös esim. Suhola ym. 2005: 146; Brooks ym. 2002: 85; Kramer – Call 2007: 164–169).

Suurten yhdysvaltalaisen mediatalojen luomat tyylikirjat ovat sitaattien stilisointiin asennoitumisessaan varsin puristisia. Esimerkiksi *The Associated Press (AP) Style-*

³⁹ Toki sitaatti voi lainata myös kirjallista alkutekstiä, jolloin tässä alaluvussa käsiteltäviin ongelmiin tuskin törmää.

book and Briefing on Media Law 2009 (Goldstein 2009) suhtautuu varauksella jopa puolihuolimattomien kielenlipsahdusten korjaamiseen.

Never alter quotations even to correct minor grammatical errors or word usage. Casual minor tongue slips may be removed by using ellipses but even that should be done with extreme caution. If there is a question about a quote, either don't use it or ask the speaker to clarify. (Mts. 232.)

Myös *New York Times Manual of Style and Usage* (1999) ja *MLA Handbook for Writers of Research papers* (2009) lähestyvät sitaattien muokkaamista AP:n kaltaisella pietetillä.

Vaikka edellä mainitut tyylikirjat ovat erityisesti Yhdysvalloissa monien medioiden kirjoituskäytänteiden perustana, niiden puristista näkemystä puhesitaattien muokkaamisen suhteen tuskin kovin aukottomasti käytännössä toteutetaan. Mielestäni Brooks ynnä muut (2002: 83) esittääkin aiheellisen kritiikin muistuttamalla, että vaikka ihmiset eivät tavallisesti puhu kirjakielen mukaisia lauseita, ajatuksiaan ylös kirjoittaessaan he kuitenkin todennäköisesti kirjoittaisivat kirjakielen näkökulmasta korrektimmin. Puheen sanatarkka jäljentäminen törmää helposti myös siihen käytännön mahdottomuuteen, että jos toimittaja tallentaa muistiinpanonsa nauhurin sijaan käsin kirjoittamalla, pieniä ääntämisvirheitä tai esimerkiksi itsekorjauksia tuskin on mahdollista ehtiä tallentaa.

Toimitustyön oppaiden ehdoton enemmistö suhtautuukin sitaattien muokkaamiseen käytännönläheisemmin. Sitaatteja saa ja pitääkin muokata, kunhan lausunnon asiasisältö ja painotukset pysyvät ennallaan.

Purists will argue that you can't fix such common errors as wrong verb tense or idiom, noun-pronoun disagreement, or run-on sentences. When you get such quotes, purists believe, you should make them indirect. Realists believe you can make minor corrections that typically involve a word or two. Your goal is to quote sources, realists say, not embarrass them. Bottom line: If you change meaning when you change a word, you can't use a direct quotation. (*Handbook of Magazine Article Writing* 2005: 122–123.)

Puhekieli erilaista. Ilmeisin syy puhesitaattien muokkaamisen tarpeelle on se, että suullinen ja kirjallinen kommunikointi eroavat toisistaan. Puhutussa kielessä esiintyy

paljon ”täytesanoja”⁴⁰ (*niinku, tietsä, ööö* jne.) sekä ähkimistä ja muminaa, joiden kirjaaminen juttuun olisi häiritsevää. Tietenkin tilanne on toinen, jos niillä on sisällön kannalta merkitystä: kirjoittaja haluaa esimerkiksi näyttää poliitikon ensireaktion kiperään kysymykseen.

Puheelle ovat myös tyypillisiä monipolviset ja toisteiset lauseet, joiden välinen koherenssi saattaa perustua paljolti prosodialle ja ei-kielelliselle viestinnälle. Koska prosodian ja ei-kielellisen viestinnän esittämiseen ei ole kirjoituksessa kuitenkaan juuri keinoja (ks. s. 51–53), muokkaamattomat puhesitaatit saattaisivat vaikuttaa siitä johtuen epäkoherenteilta ja -selkeiltä. Lisäksi puhetilanteessa täysin tunnusmerkittömältä eli muotonsa puolesta neutraalilta vaikuttava teksti saattaa näyttää tarkasti ylös kirjoitettuna helposti erikoiselta, naurettavalta, toisteiselta, sitä kautta vaikeaselkoiselta ja lopulta jopa ärsyttävältä – varsinkin koska lehdenlukijan silmä ei ole siihen tottunut. (Esim. Stein 1995: 240.)

”On tietysti ihmisiä, joiden julkisuuskuvaan puhekielisyys kuuluu”, Anu Silfverberg muistutti. ”Esimerkiksi kun Nylon Beatia⁴¹ haastateltiin, niin ne puhuivat sitä itäkeskusmurrettansa ja se kuului siihen asiaan. Mutta jos mä laitan vaikka yliopistotutkijan, joka saattaa puhua aivan yhtä lailla sitä itäkeskusmurretta, puhumaan sillä tavalla, niin lukijalle tulee heti mieleen, että joko tässä yritetään vetää mattoa tämän ihmisen alta tai että tää tyyppi on jotenkin vähän dorka. Että se [puhekielisyys] tekee siitä hahmosta helposti lähestyttävämmän mutta myös jonkun verran nuoremman ja kouluttamattomamman ja jotenkin vähän hönömmän.” (Ks. myös Rahtu 2005: 314.)

⁴⁰ Tiedostan termin *täytesana* heikkoudet puhutun kielen tutkimuksen näkökulmasta, sillä puhutussa kielessä myös täytesanoiksi kutsutuilla sanoilla ja äänteillä on tehtävänsä (esim. Tiittula 1992: 60–65). Tyydyn kuitenkin tätä termiä esityksessäni käyttämään, mihin ratkaisuun johti mm. se, että monet haastateltavistani termiä käyttivät. Mainittakoon vielä kielentutkijan näkökulmasta mielenkiintoisena havaintona, että niin oppaiden kuin haastateltavienkin kielenkäytöstä kuului kauttaaltaan läpi hyvin normatiivinen asenne, jonka mukaan kirjakieli on kielimuodoista ”oikea” ja ”ensisijainen”, puhekielelle ominaiset piirteet puolestaan poikkeamia tästä normista.

⁴¹ Nylon Beat on vuosituhannen vaihteen tienoilla toiminut itähelsinkiläinen popyhtye, jossa lauloivat Jonna Kosonen ja Erin Koivisto.

Silfverberg kuitenkin myönsi, että puhekielisyyksien määrän oikean suhteen ratkaiseminen on – häntä lainatakseni – tosi *fine line*. Jonkinlaista puhekielisyyttä sitaateissa on hänen mielestään aina oltava.

”Varsinkin tietyissä asemissa, esimerkiksi yliopistolla toimivat ihmiset tekevät sitä, että he antavat ensin haastattelun, ja sitten kun toimittaja on kirjoittanut jutun ja lähettänyt näyttille, niin sieltä tulee meili, missä sitaatit on kirjoitettu uudestaan heidän väitöskirjaansa sopivalla kielellä. Tällaisessa tilanteessa pitää kuitenkin muistaa, että toimittaja on lukijan asianajaja. Ja ihminen, joka haluaa muuttaa kaikki kommenttinsa kirjakieliseksi, haluaa antaa itsestään jotenkin älykkäämmän kuvan, mutta todellisuudessa se tekee itselleen karhunpalveluksen, koska se alkaa vaikuttaa pompöösiltä idiootilta – ei kukaan puhu niin kuin väitöskirja. Siksi sitaateissa on pakko pitää mukana tietty puhekielisyyys, jotta lukija ei ala inhoamaan sitä ihmistä.”

Hyvin samanhenkisesti myös Mikko Numminen toi esiin näkökulman, että puhekielisyydet luovat juttuun uskottavuutta.

”Luulen, että kun sinne jättää tietyn tahtoen tietynlaista puhekielisyyttä tai sitä, miten ihminen ajattelee tai etenee ajatuksesta toiseen yhden lauseen sisällä tai yhden sitaatin sisällä, se on yksi keino osoittaa, että kyseessä on aito haastattelusitaatti”, Numminen pohti. (Ks. myös Stein 1995: 240–241; kielitieteessä samansuuntaisesti Tiit-tula 1992: 70.)

Toisteisuus on tuhlausta. Kirjakielen näkökulmasta puhe on usein turhan toisteista. Vaikka tietynasteinen toisteisuus helpottaa kommunikointia puhetilanteessa, jossa teksti on havaittavissa vain ohikiitävän hetken, kirjoitettuna vastaavanlaisen toisteisuuden vaikutus voi olla päinvastainen. Lisäksi toisteisuus vie enemmän tilaa, ”se on sen vähäisen palstatilan tuhlausta, mutta tavallaan myös lukijan ajan tuhlausta”, Teppo Sillantaus totesi ja otti esimerkikseen *minä*-pronominin puheelle tyypillisen muodon *mä*.

”Jos verbikin taipuu yksikön ensimmäisessä persoonassa, niin mitä se *mä* siinä enää tekee? Kaikkihan me sanotaan *mä*, ei se kerro siitä ihmisestä mitään, että se sanoo näin”, hän totesi ja vertasi lehtijutun sitaatteja näytelmän repliikkeihin: ”Näytelmän henkilöiden puheista on karsittu kaikki sellainen pois, mikä ei rakenna kuvaa siitä hen-

kilöstä tai sen draaman sisällöstä. Sitaateissa on minusta ihan täsmälleen sama asia.” (Ks. myös Rentola, M 1999: 107.)

Myös Jyrki Jantunen kehotti puntaroimaan tarkkaan, mikä todella rakentaa henkilökuva haastateltavasta ja mikä ei.

”Jos joku viljelee paljon tiettyä sanaa tai esimerkiksi kiroilee, niin totta kai sen pitää näkyä niissä sitaateissa. Meillä [*Suomen Kuvalehdessä*] oli esimerkiksi – muistuu tästä kiroilusta mieleen – pari vuotta sitten tämän Lordi-yhtyeen haastattelu, ja siinä toimittaja kirjoitti niin kuin nämä yhtyeen jäsenet olivat sanoneet. Mitä sitä muuttamaan, miksi tehdä maailmasta jotenkin hienompaa kuin se on.”

”Mutta jos ajatellaan vaikka niinkuttelua, niin sen kohdalla pitää miettiä, onko se tosiaan olennainen osa sen haastateltavan persoonaa niin, että sen pitää jutussa näkyä? Vai kertooko se vain siitä, että todella monet suomalaiset niinkuttelee?” Jantunen pohti.

Jutun näkökulma ja lehden konsepti. Puhekielelle tyypilliset piirteet, oli kyseessä sitten *mä*-pronominin käyttö, niinkuttelu tai kiroilu, voivat olla joko turhaa palstatilan täytettä tai jutun kannalta keskeisiä elementtejä. Ero syntyy pohjimmiltaan jutun näkökulmassa: Mitä sitaatilla halutaan sanoa? Onko keskeistä sitaatin esittämä faktatieto vai ennemminkin se, millä sanamuodoin kyseinen asia ilmaistaan? Sitaatin muokkaamisen tarve määrittyy siis suhteessa sitaatin tehtävään (sitaatin tehtävät ks. luku 5).

Anu Silfverberg kertoi tutustuneensa äskettäin useisiin näyttelijä Kate Winsletistä kirjoitettuihin juttuihin. ”Winslethän kiroilee aivan vietävästi koko ajan. Sitä on kirjoitettu paljon myös niihin juttuihin, ja se on ymmärrettävää, koska siihen sisältyy hauskaa ristiriitaa. Toisaalta myös se tapa, millä se kiroilee, on jotenkin viehättävän brittiläinen. Mutta jos me ei oltaisikaan kertomassa Kate Winsletistä ihmisenä vaan hakemassa vain jotain tietoa, niin sittenhän se on ihan sama että kiroileeko se ihminen vai ei siinä tilanteessa – koska kaikkihan kuitenkin kiroilee.”

Suomalaisen aikakauslehtieditoinnin pioneerioppaassa *Editointityö aikakauslehdessä* (Töyry ym. 2008) linjataan, että ”jos lehden konseptiin ja juttuun sopii, että lainauksissa käytetään henkilön omaa puhetapaa, esimerkiksi murretta, lainausten tyyli ratkaistaan jokaisen jutun kohdalla erikseen” (mts. 92–93).

Lehden sitaattien muokkaamistarve ei siis välttämättä lähde pelkästään yhden jutun tarpeista tai toimittajan mieltymyksistä, vaan laajemmin niistä käytänteistä, joilla lehteä on sovittu tehtävän – lehden *konseptista*. Konsepti määrittelee muun muassa sen, minkä tyyppisistä jutuista lehti rakentuu ja millaiselle kohderyhmälle sitä tehdään, sekä sen, millaisia ovat lehden tavoitteet ja arvot. (*Konseptin* käsitteestä aikakauslehteen sovellettuna, ks. Töyry 2005: luku 3.) Esimerkiksi *Valituissa Paloissa* myös sitaattien ulkoasusta on olemassa tarkka määrittely jo lehden konseptin tasolla: ”Me emme käytä sitaateissa varsinaisesti puhekieltä, vaan kirjoitamme myös ne yleiskielisiksi. Lähtökohdana on, että sitaattien sisältö on se, mitä ihminen on tarkoittanut”, kertoi lehden toimuspäällikkö Anni-Marja Riikinsaari.

Imagessa lehden konsepti määrittelee sitaattien muotoa ja sisältöä joustavammin. Päätoimittaja Mikko Nummisen mielestä ”sitaattimerkkien väliin voi laittaa mitä tahansa, mutta sopivina annoksina”.

”Pitkä juttu saattaa hyvinkin sisältää jonkun kieliopillisessa mielessä vääräoppisen sitaatin: se voi olla joku kumma huudahdus tai se voi olla hyvinkin polveileva lause tai kiroilua. Silloin se sitaatti on siellä jutussa ikään kuin katseenvangitsijana tai jonkinlaisena sisällöllisenä huutomerkkinä. Mutta ei niitä voi olla läpeensä koko juttu täynnä, ainakaan meidän lehdessä”, Numminen kertoi.

Erittäin konkreettisella tavalla konsepti vaikuttaa sitaattien olemukseen sellaisen juttutyypin kohdalla, jossa koko juttu on kirjoitettu haastateltavan minä-muotoiseksi monologiksi, ikään kuin yhdeksi pitkäksi sitaatiksi (esim. *Helsingin Sanomien Kuukausiliitteen* Perhesiteitä- ja Sielu ja ruumis -palstat). On ilmiselvää, että tällaisen jutun onnistuminen vaatii ronskia sitaattien käsittelyä, ja journalismin peräänkuuluttamasta toetusvaatimuksesta on tällaisen juttutyypin kohdalla livetty jo varsin kauas.

6.2 Miten puhetta sitaateiksi muokataan?

Edellä esittelin syitä, joiden takia puhutusta kielestä lainattuja sitaatteja on tarpeellista tai välttämätöntä muokata. Seuraavaksi kartoitan, millaisin keinoin tämä käytännössä toteutetaan.

Sitaatit ”siivotaan”. Lähes itsestään selvänä normina voidaan pitää sanojen puhekielisten äänneasujen muokkaamista (enemmän) yleiskielisiksi (*tehny* → *tehnyt*, *punanen* → *punainen*). Myös suunnittelemattomalle puheelle tavanomaiset mutta kirjakielelle vieraat ilmaisutavat ja sanalipsahdukset (esim. *investoida* – *inventoida*) on tapana ”oikea-kielistää” ja ”täytesanat” poistaa, ellei niillä ole erityistä merkitystä jutun näkökulman kannalta.

Lisäksi yleistä on puheen lausumien tiivistäminen, selkeyttäminen, yhdistäminen sekä elliptisten, alkuperäisestä puhekontekstistaan merkitystä saavien mutta siitä irrotettuna vaillinaisten lauseiden ”paikkaileminen” muutamilla lisäsanoilla, jotta lukija ymmärtää lausumien merkityksen oikein.

Toimittaja ja kouluttaja Panu Rätty kertoi minimoivansa stilisoinnin tarpeen rajaamalla: ”Käytännössä teen niin, että valitsen lainauksiksi niin pieniä pätkiä, että voin käyttää niitä sellaisenaan – rajaan ne sitaatit muutamiin sanoihin tai muutamiin virkkeisiin”, hän sanoi mutta myönsi, että täysin ilman käsittelyä on tiukalla rajaamisellakin vaikea selvittää. ”Usein kohdetta kunnioittaakseni on pikkasen pakko poistaa täytesanoja.”

Imagen päätoimittajan Mikko Nummisen tavoitteena on, että sitaatit olisivat mahdollisimman aitoja. ”Ei siinä mielessä, että ne olisivat täysin puhekieltä – tai jos ihminen puhuu murretta, niin ollaan tietysti aika varovaisia sen kanssa –, mutta jos ihmisellä on esimerkiksi omintakeisia lauserakenteita tai kiinnostavia sanoja, niin niitä me pyritään käyttämään.”

Kielen rekisterit ja murteet. Puhetta sitaateiksi muokattaessa voidaan törmätä siihen, että puhutun kielen käytäntö ja kirjoitetun kielen normisto ovat ristiriidassa keskenään. Anu Silfverberg otti esimerkiksi kuuluisan kiistaparin *alkaa tehdä* – *alkaa tekemään*. Vaikka jälkimmäinen on puhutulle kielelle lähes yksinomainen muoto, vain edellinen on kirjakielen sääntöjen mukaan oikein⁴². ”Kun puhekielessä kukaan ei käytä sitä oikein,

⁴² Kyseessä on Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksessa toimivan Suomen kielen lautakunnan voimassa oleva suositus tätä kirjoittaessani loppuvuodesta 2009.

niin olen kirjoittanut sen sitten myös sitaatteihin ikään kuin väärin [eli muodossa *alkaa tekemään*]. Siinä on kuitenkin se epäkiitollinen tilanne, että niitä meilejä tulee ihan jättömiä määriä. Muistan parikin kertaa, kun [*Helsingin Sanomien*] toimituksessa on oltu silleen, että mitäs tehdään: Korjataanko me se sitaatti oikeakieliseksi? Mutta sitten tulee se kysymys, että ei se kuulosta puheelta, kun ei kukaan puhu sillä tavalla. No sitten, voidaanko me jättää se tähän näin? No kuka sitten vastaa niihin meileihin, en minä ainakaan. No okei, otetaan se sitaatti pois jos mahdollista. Pari kertaa on tullut tehtyä näin.”

Normien erilaisuuden sijaan niiden suoranaiseen puutteeseen joutuu vastaamaan silloin, kun haastateltava henkilö puhuu leimallisesti tiettyä murretta, jonka haluttaisiin myös sitaateissa kaikuvaan. Murteisille sanoille ei ole mitään vakiintunutta kirjakielistä oikeinkirjoitusasua, minkä vuoksi murteen litterointi on hyvin vaikeaa. Lopputulos voi – Silfverbergin sanoin – kompastua täysin omaan mahdottomuuteensa, jolloin koko juttu jää sen varjoon, että kirjoittaja yrittää ”sekoilla” murteen oikeinkirjoituksen kanssa.

Toimiva ja usein käytetty ratkaisu on, että murteen annetaan näkyä vain sen leimallisimpien piirteiden litteraatioissa, kuten persoonapronomineissa (*minä – mä – mä – mie – myö*) sekä omalaatuisissa sanoissa ja sanonnoissa, mutta muuten teksti muokataan pitkälti yleiskieliseen asuunsa. Useiden haastateltavien puheissa vilahti Uudenkaupungin murteella runoileva Heli Laaksonen esimerkkinä ”lupsakasta murreihmisestä”, jonka sitaatteihin murteellisuudet on tapana litteroida mukaan, vaikka monen muun yhtä murteellisesti puhuvan kieli puolestaan muunnetaan yleiskieliseksi. Joidenkin henkilöiden kohdalla murteen säilyttäminen on tullut tavaksi, toisten kohdalla se alkaa olla jo lähes välttämätöntä.

”Jos sä ajattelet vaikka Marja-Liisa Kirvesniemeä, joka aina sanoo *mie*”, Teppo Sillantaus pohti, ”niin kun sitä on niin paljon imitoitukin, niin jos lehdessä lukisi, että Marja-Liisa Kirvesniemi sanoo: ’Minä olen nyt elämäni aika tyytyväinen’, niin sähän alkaisit epäillä sitä, ajattelisit että se sanoo kuitenkin *mie*”.

Haastateltavieni kanssa puhuimme lähtökohtaisesti journalistisesta kirjoittamisesta suomen kielellä. Tässä yhteydessä onkin syytä muistuttaa kielten erilaisuudesta: Suomen oikeinkirjoitus on varsin fonemaattista – tiettyä äännettä vastaa (lähes) aina

tietty merkki –, jolloin litteroinnissa voidaan pyrkiä sanojen murteellisen äänneasun huomioimiseen. Esimerkiksi englannissa puheen ja kirjoituksen suhde on puolestaan varsin kompleksinen, jolloin sanojen ääntämisessä tapahtuvaa variointia on vaikea siirtää ymmärrettävällä tavalla kirjoitukseen. Ne harvat angloamerikkalaiset kirjoitusoppaat, jotka puhekielisten kirjoitusasujen jäljittelemiseen ottivat kantaa, neuvoivat sitä lähtökohtaisesti välttämään tai toteuttamaan erittäin säästeliäästi ja varovaisuudella, jotta tekstin luettavuus ei kärsisi. Äännetason litteroinnin sijaan englanninkielistä lehtikirjoittamista käsittelevät oppaat suosittelivat puhujan omintakeisen puheenparren välittämistä sanavalintojen, kieliopillisten poikkeavuuksien, sanajärjestyksen ja lauserytmin kautta. (Ks. esim. Brooks ym. 2002: 80–81; Stein 1995: 118–119.)

Sitaatin kääntäminen. Kun haastattelu ja jutun kirjoittaminen tapahtuvat eri kielellä, vaikeudet eivät ole murteiden tapaan äänneasun litterointiratkaisujen etsimisessä vaan siinä, mitkä ovat eri kielten ilmausten vastaavuudet. ”Niissähän [puheen kirjoittamisessa sitaateiksi muulla kuin alkukielellä] jää usein jotain ulottuvuuksia vähän uupumaan”, Teppo Sillantaus arvioi. ”Varsinkin jos kaikki – haastateltavat ja haastattelija – vielä puhuvat huonoa englantia, niin eihän se kauhean vivahteikasta ole.”

Kirjoitusoppaat eivät tähän asiaan ota kantaa⁴³. Haastateltavat kertoivat puolestaan yleisohjeenaan, että he käyttävät vieraasta kielestä käännettyjä sitaatteja lukumääräisesti niukemmin ja kerronnallisesti vähäisemmässä roolissa kuin suomenkielisistä lähteistä lainattuja sitaatteja. ”Mutta lähtökohdaksi ottaisin sen, että jos ihminen kertoo itsestään jotain englannin kielellä ja se syventää tämän ihmisen persoonallisuutta, niin kyllä se täytyy voida totta kai myös suomeksi kääntää”, Jyrki Jantunen sanoi. ”Ja jos sitä henkilöä useamman tunnin tai pariinkin kertaan haastattelee, niin oppiihan siinä niitä hänen kielensä vivahteita ja merkityksiä jonkin verran. Sitten täytyy yrittää löytää suomen kielestä sanoja, jotka tuovat siihen puheenparteen samanlaista fiilistä.”

⁴³ Koska kääntämisen ongelmatiikka on varsin samankaltaista tekstigenrestä huolimatta, lehtijuttujen kääntämiseen liittyvää käypää opastusta löytyisi varmaankin kääntämistyötä yleisesti käsittelevästä kirjallisuudesta.

Oma lukunsa ovat tietysti erinäiset kielileikit, huudahdukset, vertauskuvat ja sanonnat. Mikko Numminen kertoi esimerkin *Image*-lehden (4/09) näyttelijä Kate Winslet -haastattelusta.

”Kyseessä oli tällainen *round table* haastattelu, eli siinä oli Kate Winslet antamassa haastattelua muutaman ihmisen ryhmälle. Kalle [Kinnunen] kirjoitti hyvän lehtijutun, jossa Kate Winslet vastaa kysymykseen ’mitä haluaisit sanoa näille ihmisille, jotka kritisoiivat sinua?’. Winslet sanoo ’painukoot kaikki vittuun, rehellisesti sanottuna. Olen raatanut perse ruvella 17-vuotiaasta asti’. Me sitten pohdittiin, että sanoiko Winslet todella *perse ruvella* englanniksi. Me juteltiin Kallen kanssa ja googlailtiin toimituksessa, että mitä Winslet oli siinä samassa pressissä sanonut, ja siinä todella oli tällainen englanninkielinen sananparsa, joka oli jotenkin englanniksi että ’perse verillä’. Se oli siis hyvin yksityteen käännös.”

Aina sanontojen sanatarkka kääntäminen ei kuitenkaan johda yhtä onnistuneisiin lopputuloksiin. Muistuu esimerkkinä mieleeni oma peruskoulun ala-asteella tekemäni englannin termistä *karhunpalvelus* → *bear service* (po. *do a disservice*). Toisaalta vieraskielisen tai -kulttuurisen sanonnan korvaaminen merkitykseltään vastaavalla suomalaissanonnalla sisältää myös riskinsä. ”Olisihan se hassua, jos sitaatti käännettäisiin niin, että siinä olisi jotain todella suomalaista... että jos lehdessä lukee ’parempi pyy pivossa kuin kymmenen oksalla, Putin totesi’... onhan se vähän huono”, Teppo Sillan-
tausta pohti.

Vieraskielisten haastattelujen lisäksi kääntämisongelmatiikkaan törmätään lehti-
maailmassa silloin, kun valmiita artikkeleita käännetään suomen kielelle. Erittäin arkista tämä on *Valitut Palat* -lehdessä, jonka suomalaisen version jutuista noin 70 prosenttia käännetään vieraskielisestä alkutekstistä, lähinnä englannista.

Lehden toimituspäällikkö Anni-Marja Riikinsaaren mukaan haasteena on ensinnäkin se, että suomen yleiskielen ja puhekielen välinen ero on englannin vastaavaa suurempi. ”Englannissa voisi kuvitella, että haastateltavat ovat sanoneet sanasta sanaan niin kuin lehdessä lukee, mutta suomea harva puhuu niin kuin sitä kirjoitetaan.”

Valituissa Paloissa juttuja kääntää vakituinen avustajakaarti. Perusperiaate on, että tekstin sisällön ja tyylin on säilyttävä kielen vaihtumisesta huolimatta; tekstin tulee kulkea, kuin se olisi alkujaan ajateltu ja kirjoitettu suomeksi. ”Se on sitten tietysti jokaisen

suomentajan kielellisestä ammattitaidosta kiinni, miten hyvin hän pystyy sen kielellisen vastaavuuden löytämään”, Riikinsaari sanoi.

”Jos alkutekstissä on esimerkiksi murretta tai voimakkaita paikallisuuksia, niin sitä ei pysty siirtämään, koska me emme laita walesiläistä puhumaan savon murretta. Mutta sikäli se ei ole ongelma, että kun kyseessä on kuitenkin aikakauslehti, eli tämä ei ole kaunokirjallisuutta vaan asiatekstiä, niin toimitus tekee silloin oman linjansa mukaisesti ja meillä se linjaus on selkeä: hyvää yleiskielistä suomea.”

Kielen vaihtumisen lisäksi jutut tulee sopeuttaa toiseen kulttuuriin ja toisenlaisen tietopohjan omaavalle lukijakunnalle. Esimerkiksi maantieteelliseen sijaintiin liittyvät viittaukset saattaisivat tarvita suomalaisen lukijan näkökulmasta tarkempaa määrittelyä. Riikinsaaren mukaan edes tällaisella verukkeella sitaatteja ei saa kuitenkaan muuttaa, korkeintaan ”jonkin hyvin vähäisen ja hienovaraisen tarkennuksen sinne sitaattiin voisi ympätä”.

”Esimerkiksi *lounaisrannikolla*-sanaa tai muuta sellaista sinne ei kuitenkaan voi lisätä. Vaikkei ne sitaatit nyt ihan pyhiä olisi, on niiden funktio kuitenkin niin selkeä, ettei ole uskottavaa, jos siellä joku jenkki sanoo, että ’täällä Yhdysvaltain lounaisrannikolla’.”

Ratkaisuna edellisen kaltaiseen ongelmaan Riikinsaari esitti joko sitaatin siirtämistä epäsuoraksi kerronnaksi leipätekstiin tai tarkenteiden lisäämistä sitaatin johtoilmaukseen. Myös sitaatissa olevien verbien erilaisilla käännösvaihtoehtoilla saa hänen mukaansa joskus tarkennettua merkitystä.

Haastattelun fyysinen ympäristö. Kaunokirjallis-journalistisille jutuille on aineistojuttujeni tapaan tavallista, että fyysis-ajalliset tapahtumapaikat kirjoitetaan juttuun ilmi. Tämä puolestaan aiheuttaa herkästi kitkaa suhteessa siihen vaatimukseen, että kaiken jutussa esitetyn täytyy journalismissa olla totta.

Niin haastateltavien ajatuksista kuin oppaiden enemmistöstäkin hahmottui varsin selvänä käsitys, että eri aikaan haastattelua ja jopa eri haastatteluissa sanottuja repliikkejä on – täytyykin olla – mahdollista poimia ja asettaa juttuun peräkkäisiksi sitaateiksi, jopa samaan sitaattiin. Olisi absurdi ajatus, että lukija pitäisi tylsistyttää parituntisen

haastattelun tarkalla selostuksella vain sen takia, että haastattelun ensimmäinen ja viimeinen lause ovat jutun aiheen kannalta kertomisen arvoisia.

”Jos haastateltava vastaa samaan kysymykseen kahdesti, niin voin esittää ne vastaukset peräkkäin tai jopa samassa sitaatissa”, Mikko Numminen totesi. ”Useinhan on niin, että se jälkimmäinen vastaus saattaa olla jo valmiiksikin parempi, koska ihminen on työstänyt sitä ajatusta haastattelun aikana ja sanoo sen sitten fiksummin tai napakammin tai omaperäisemmin. Sitaatteja yhdistellessä toimittajan pitää kuitenkin olla tarkkana, ettei hän tee yhdistelemällä vääryyttä haastateltavalle.”

Yhtä lailla oli selvää, että eri haastattelukerroilla saatuja vastauksia voidaan yhdistää. ”Tietysti kun tekee lehtijuttuja, joissa tavataan ihminen useamman kerran, niin se hän saattaa olla jutun rakenteen kannalta fiksua yhdistää haastattelutilanteet”, Numminen sanoi. ”Eli samaa teemaa käsittelevät sitaatit voivat olla lähellä toisiaan ilman, että lukijalle kerrotaan, että nämä ovat kahden eri haastattelutilanteen tulosta.”

Ehdottomasti vapaamielisimmän näkemyksen esittää Brooks ynnä muiden (2002: 81) toimitustyön opas, jonka mukaan ei ole mahdotonta, että ellipsin merkillä (esim. kolme pistettä, kaksi ajatusviivaa, tyhjät hakasulkeet tms.) samaan sitaattiin voitaisiin istuttaa puheita, jotka on alkujaan sanottu hyvinkin etäällä toisistaan⁴⁴. Tässä tapauksessa ellipsi ei siis tarkoittaisikaan pelkästään sanan tai lauseen vaan jopa minuuttien ja tuntien poistamista välistä.

The words after the ellipsis may have been said hours after the previous quote. The only questions you must ask yourself in situations like this are: Am I being fair? Am I distorting the meaning? Am I putting quotes together that change what the speaker intended to say? Sentences that logically go together, that logically enhance one another, and that are clearly sequential can and often should be placed together. (Brooks ym. 2002: 82.)

Vaikka eri aikaan saatujen sitaattien yhdistely on mahdollista sekä haastateltavieni että valtaosan oppaista mielestä, tähän liittyy kuitenkin tärkeitä reunaehdoja: ensinnäkin,

⁴⁴ Suomalaisissa lehtijutuissa törmää silloin tällöin tapaan, että sitaatin ymmärtämisen kannalta tärkeitä tai sen merkitystä selventäviä sanoja lisätään hakasulkeissa sitaatin referaattiosan sisälle. Sen sijaan toimittajan poistamia sanoja, ellipsejä, ei merkitä pisteillä, ajatusviivoilla tai muillakaan tavoin käytännössä koskaan. Kuten Panu Rätty totesi, jos hän kirjoittajana ”laittaisi sinne hakasulkeita, editoija vetäisi ne kuitenkin pois”.

jos sitaatit on poimittu useassa eri kontekstissa sanotuista repliikeistä, lukijan on pystyttävä arvioimaan sitaatin sisältöä oikean kontekstin valossa.

”Jos toinen haastattelutilanne on kahvilassa ja toinen saunassa, ja se ihminen sanoo, että ’juuri tällaisena mä pidän itsestäni kauheasti’, niin siinä on ero, jos lukijalle jää käsitys, että se on sanottu saunassa, vaikka se olisikin sanottu kahvilassa”, Teppo Sillantaus antoi esimerkin.

Toiseksi, jos juttuun on kirjoitettuna fyysis-ajallinen paikka, jossa toiminta ja puheet tapahtuvat, myös sitaattien kronologian täytyy vastata todellisuutta.

”Jos teen haastateltavan kanssa kävelyn ympäri kaupunkia ja kirjoitan kävelyn juttuun auki, niin en voi siirtää repliikkiä dramaturgisista syistä kävelyn lopusta kävelyn alkuun”, Panu Rätty sanoi. ”Pahimmillaan olen kuullut tarinoita, että otetaan kokonaan toisesta haastattelusta materiaalia ja pannaan yhteen sessioon lainauksiksi, ikään kuin ne olisi sanottu yhdessä paikassa ja yhdessä ajassa kaikki. Mun mielestä lukijaa ei pidä kusettaa, vaikka olisi kuinka hyvä tarkoitus.”

Haastattelutapahtumien autenttista kronologiaa voidaan siis rikkoa vain niissä kohdin juttua, joissa fyysisestä lokaatiosta on kerronnassa luovuttu ja joissa sitaatit sanotaan ikään kuin ajattomassa ja paikattomassa tilassa.

”Mutta lukijalle pitää tehdä selväksi, että tämä on nyt taustaa, ettei väitetä, että tämä on tapahtunut samassa lokaatiossa ja samaan aikaan”, Rätty korosti.

Kenen puhetta muokataan. Toimintamallit sitaattien muokkaamisessa vaihtelevat sen mukaan, mistä lehdestä ja minkä tyyppisestä jutusta on kyse ja millainen on jutun näkökulma ja kerronnalliset ratkaisut. Viime kädessä sitaattien muokkaaminen on aina toimittajan ja mahdollisen editoijan tilannekohtaisen arvioinnin tulosta.

Lopuksi kiinnitän vielä huomion yhteen sitaattien stilisoinnin muuttujaan: kenen sitaatteja muokataan ja kenen ei. Teppo Sillantauksen mielestä tämä ”peruspalvelu” kuuluu kaikille: ”On reilua olla tekemättä ihmisestä tyhmää tällä tavalla [jättämällä sitaatit stilisoimatta], koska silloin hän ei saa sitä samaa peruspalvelua, minkä kaikki muut saavat, että niiden puhekieltä siivotaan.”

Jyrki Jantunen kertoi huomanneensa – ja itsekin ennen ajatelleensa – että ”ne on yleensä lapset, jotka saavat puhua mukamas sillä omalla äänellään, tai jotkut niin sano-

tut taiteilijat, joilla on se 'vahva oma äänensä'". Vaikka Jantunen ei halua pidättäytyä enää näin kapea-alaisessa näkemyksessä, minun henkilökohtainen käytännön tuntumani on, että kohtelu ei ole lehdissä kaikille sama: lapsen tai kioskin kulmalta repäistyn "taviksen" suuhun saatetaan jättää puhekielisempiä sanamuotoja ja lauserakenteita kuin johtavissa asemissa olevien – ja siinä asemassaan haastateltavien – liikemiesten tai poliitikkojen puheisiin. Toisaalta erilaiseen kohteluun johtaa usein jo se, että taviksia ja asiantuntijoita haastatellaan erityyppisissä jutuissa, ja toisaalta yhdenkin jutun sisällä erityyppisissä tehtävissä (asiantuntijalausunto vs. tavallisen kaduntallaajan eli suuren yleisön mielipide). Tasapuolisuudessa on tietysti myös se ongelmansa, että esimerkiksi lapsen puhe voimakkaasti kirjakielistettynä saattaa tuottaa epäuskottavan lopputuloksen.

Yhdysvaltalaisoppaissa erilaisten puhujien kohtelu sitaattien litteroinnissa nousee esille myös siitä näkökulmasta, että kaikki eivät puhu englantia äidinkielenään, mikä voi tuottaa puheeseen kielivirheitä (esim. Frost 2002: 112). Lienee tahditonta siteerata toisen puutteellisesta kielitaidosta johtuvia virheitä – ellei se jutun aiheen puolesta ole erityisen tärkeää. Suomalaisessa kontekstissa vastaavaan tilanteeseen voi törmätä esimerkiksi silloin, kun toimittaja haastattelee suomeksi suomenruotsalaista tai maahanmuuttajaa. Puutteellisen kielitaidon ohella myöskään haastateltavan puhevikoja tai änkyttämistä ei ole tapana sitaateissa imitoida, vaikka toki tässäkin on kyse alkuperäisen lausunnon varsin merkittävästä muokkaamisesta, ei-fiktion peruseräilyä koettelevasta "harmaasta alueesta", kuten Roy Peter Clark artikkelissaan kirjoittaa (Kramer – Call 2007: 169).

Seuraava pitkä lainaus esittelee havainnollisen esimerkin avulla haastateltavien tasapuolisen kohtelun ongelman ja antaa siihen – mikäli parempaa ohjenuoraa ei ole – hyvän yleispätevän neuvon.

The problem is that we are more forgiving of grammatical errors in spoken English than in written. A live audience will forgive the school superintendent who, with a slip of the tongue, creates a subject-predicate disagreement at a school board meeting. But quoting that same thing in print is somehow more embarrassing.

Even editors who advocate cleaning up direct quotations aren't always consistent in doing so. They often clean up the superintendent's quotes but not those of a high school football player. Does that mean it is acceptable to make one person appear dumb but not the other?

In the absence of a direct policy from your superiors, we suggest it is almost always best to clean up minor errors within quotes but paraphrase when major corrections are in order. (Brooks – Sissors 2001: 64.)

Toimialan itsesääntely. Tiedotusvälineiden kustantajien ja toimittajien perustama Julkisen sanan neuvosto (JSN) on alan itsesääntelyelin, joka tulkitsee hyvää journalistista tapaa JSN:n kannatusyhdistyksen laatimien *Journalistin ohjeiden* (2005) perusteella⁴⁵. Tässä tutkimuksessa esitettyyn kysymykseen siitä, miten puhetta tulisi kirjoitetuksi muokata, otetaan ohjeissa kuitenkin kantaa vain yleispätevästi kohdassa 8: ”Journalistin on pyrittävä totuudenmukaiseen tiedonvälitykseen”. JSN on myös antanut haastattelua (1981) koskevan periaatelausuman, mutta se ei käsittele jutun kirjoitus- ja editointiprosessia vaan keskittyy lähinnä haastateltavan oikeuksiin.

JSN ottaa tutkittavakseen hyvän journalistisen tavan rikkomusepäilyt lähinnä sitä kautta, että niistä sille kannellaan. JSN:n valmisteleva sihteeri Ilkka Vääntinen ja neuvoston sihteeri Nina Porra eivät kuitenkaan muistaneet, että JSN:oon olisi kanneltu siitä, että puhe ja siitä tehty sitaatti eivät vastaisia toisiaan.

”Joskus kanteluissa sivutaan sitä, että toimittaja olisi siteerannut haastateltavaansa väärin. Mutta se on vain lisämausteena siellä kantelussa. Pelkästään sitaatin muokkamiseen tai editointiin [liittyviä tapauksia] en muista, että olisi ollut yhtään”, Vääntinen kertoi.

Samaan tapaan myöskään johtoilmauksista – esimerkiksi johtolauseen verbivalinnoista, joilla toimittaja voi tulkita haastateltavansa sanomisia – kanteluita ei ole tullut. ”Jotain sellaista on saattanut olla, että ’enhän minä mitään vääntänyt, minä vain totesin’. Mutta eivät sellaisetkaan asiat ole kanteluissa pääasioita olleet.”

Vääntinen arveli sitaatteihin liittyvien kanteluiden vähäisen määrän johtuvan siitä, että esimerkiksi henkilökuvien, reportaasien ja muiden juttutyyppejen, joissa saatetaan liikkua haastateltavalle hyvin henkilökohtaisilla aihealueilla, jutunteko perustuu toimittajan ja haastateltavan väliseen luottamukseen, ”samalla aaltopituudella liikkumiseen”. Lisäksi tällaisten juttujen kohdalla haastateltavalle on syytä antaa varsin laajat tarkistamisvaltuudet ennen jutun julkaisua. Luottamuksellisen työprosessin ja jutun tarkistamisen jälkeen jutusta tuskin jää haastateltavalle aihetta kanteluun. Täysin ulkopuolisen henkilön on puolestaan vaikea lähteä perustellusti kantelemaan siitä, onko haastatteluti-

⁴⁵ Julkisen sanan neuvoston verkkosivut löytyvät osoitteesta www.jsn.fi.

lanteessa sanottu lausunto kirjattu sitaattiin oikein ja täsmäävätkö alkuperäisen lausunnon lausuntohetki ja juttuun kirjoitettu lokaatio.

”Riippuu lehtityypistä ja vielä juttutyypistä sen lehden sisällä, että miten tähän ongelmaan suhtaudutaan”, Vanttinen sanoi. ”Mitä vapaampaan haastattelu- ja kirjoittelutyylisiin mennään, sitä vapaammin siellä voidaan myös käyttää erilaisia dramaturgisia keinoja. Tällaisissa [sitaatin muokkaamis- ja lokaatiokysymyksissä] mennään jo enemmän tyyli- ja makukysymyksiin, ja niistä me [JSN] yritämme pysyä ulkopuolella.”

Vänttisen ja Porran mielestä mahdollisten sitaatteihin liittyvien kanteluiden käsittely olisi hankalaa, ellei haastattelusta olisi olemassa nauhoitetta.

”Aina silloin tällöin tulee tällaisia sana vastaan sana -tilanteita, ja ne ovat todella hankalia”, Porra totesi. ”Jos joku väittää, etten sanonut näin, ja toinen sanoo, että kylläpä sanoit, niin nauha olisi ainoa asia, joka voisi sen selvittää. Sen takia nauhoittaminen on ihan hyvä tapa, vaikka jotkut [haastateltavat] tuntuvatkin sitä kammoavan. Sehän on kuitenkin molempien osapuolten turva. Eikä se omien sitaattien etukäteen tarkistaminenkaan pöllömpi ajatus ole.”

Myöskään kääntämiseen liittyvää ongelmatiikkaa Julkisen sanan neuvosto ei usein joudu arvioimaan, joskin keväältä 2009 on mielenkiintoinen esimerkkitapaus. Kantelu liittyi virolaisen taitoluisteluvalmentajan virolaiselle televisiokanavalle antamaan haastattelulausuntoon, joka oli kantelijan mielestä suomennettu Yleisradiossa ”puutteellisesti ja sanoja vääristellen”. JSN teetätti auktorisoidulla kielenkääntäjällä televisionauhoitteesta sanatarkan suomennoksen ja päätyi antamaan Yleisradiolle tapauksesta huomautuksen. JSN toteaa päätöksessään, että alkuperäisestä lausunnosta on tehty ”virheellinen tulkinta, joka vääristää viestiä kohtuuttomasti” – kääntäminen ei siis ole mekaaninen prosessi vaan kielen merkitysten tulkittamisesta toiselle kielelle. (Tarkemmin ks. Käännöskantelu 2009.)

Vaikka JSN:lla ei sitaattien muokkaamisesta kovin tarkkoja ohjeita ole, Vanttinen esitti pitkäaikaisen toimittaja- ja JSN-kokemuksensa pohjalta toiveen, jonka hän nimesi ”tällaiseksi vanhan sedän puheeksi”.

”Toimittajien suhtautuminen haastateltavien puheeseen on joskus aika yliolkaista. Toivoisi, että siihen suhtauduttaisiin vähän vakavammin. Esimerkiksi joku pääsee 60-vuotishaastattelussaan ensimmäistä kertaa mediaan, ja jos se on sitten vähän sinne päin

se juttu, niin se on aikamoinen järkytys sille haastateltavalle. Vähän kärjistettynä voisi sanoa, että kieli ja ajatukset on se, mistä ihminen muodostuu.”

6.3 Lopuksi

Tässä luvussa olen käsitellyt toimialatiedon pohjalta sitä, millä tavoilla puhetta sitaateiksi muokataan. Koska aineistoni on ollut laaja ja monipuolinen – kymmeniä toimitustyön oppaita sekä seitsemän teemahaastattelua – mitään yhtä ja ainutta vastausta kysymykseen ei luonnollisestikaan ole löytynyt. Koska se oli arvattavissa jo etukäteen, lähtökohtanani olikin hahmottaa toimialatiedon pohjalta yleisiä näkemyksiä niistä tavoista, joilla puhetta sitaateiksi muokataan. Tätä lähestymistapaa aineistoni palveli hyvin ja tutkijan kannalta kiitollisesti: yleiskuva muodostui varsin yhtenäiseksi.

Selkeimmät erot typistyivät siihen, missä määrin puhekielen prosessiluonteisuutta on aiheellista kirjakielistää, ja tässäkin kysymyksessä eroa oli vain harvojen kirjoitusoppaiden kohdalla. Asiaa perustelee oppaiden tekijäjoukon ja julkaisupaikkojen maantieteellinen hajonta sekä se, että joidenkin oppaiden lähtökohtana oli tarjota yhden totuuden sijaan useita näkökulmia lukijan oman puntaroinnin pohjaksi (esim. Brooks ym. 2002).

Haastateltavat olivat näkemyksissään oppikirjoja yksimielisempiä. Tämä johtunee siitä, että he kaikki jakavat saman suomalaisen mediamaiseman – vaikkakin totuuden nimissä mainittakoon, että *Valittujen Palojen* tuontikonsepti on Suomessa ainutlaatuisen. Haastateltavien sitaatteja koskevat käsitykset olivat myös säännönmukaisesti enemminkin pohdiskelunomaisia kuin analyyttisen jäsentyneitä. Tämäkin johtunee osin yhteisestä taustasta, sillä aikakauslehtijournalismiin ja varsinkaan kaunokirjallisuusjournalistiseen toimitustyöhön ei ole Suomessa juuri koulutusperinteitä. Epäilemättä vaikutuksensa oli myös sillä, etten pyytänyt enkä olettanutkaan haastateltavien mitenkään erityisesti valmistautuvan haastatteluun.

Tässä luvussa kartoittamani normatiivinen ohjeistus painottui vahvasti haastatteleluista saamaani materiaaliin. Näin siksi, että vaikka oppaat esittelevät vaihtelevia ja muutaman kerran runsaitakin kattauksia sitaatin tehtävistä, varsinaista ohjeistusta siihen, miten puhetta tulisi kirjoitetuiksi sitaateiksi muokata, niistä löytyy yllättävän vä-

hän. Johtuuko tämä siitä, ettei dilemmaan ole helppoa antaa painetuksi ikuistettavia ja laajalle lukijakunnalle suunnattuja ohjeita? Vai eikö ongelmaa edes nähdä?

Jälkimmäiseen vaihtoehtoon viittaa esimerkiksi se, että 456-sivuisessa teoksessa *The New New Journalism* (Boynton 2005), jossa perinpohjaisten haastattelujen kautta selvitetään 19 maineikkaan yhdysvaltalaisen ei-fiktiojournalistin työtapoja, puheen ja sitaatin suhdetta sivutaan vain pari kertaa. Tilanpuutteesta ei liene kyse, sillä lukija saa tietää muun muassa sen, että William Langewiesche ei pidä rengasvihoista, koska niiden sivut irtoilevat helposti, Alex Kotlowitch lukee sanomalehdestä ensin urheilu- ja kulttuuriosat, vasta sitten uutiset, ja Jon Krakauer käyttää työssään kahta kapeateräistä Pilot Precise Rolling Ball -kynää, sinistä muistiinpanoihin, punaista tärkeiden kohtien alleviivaamiseen.

Pääasiassa oppaiden tarjoama normatiivinen ohjaus liittyi sitaattien valitsemiseen, sijoittamiseen, pituuteen ja määrään jutun kokonaisrakenteessa.

Sitaateiksi neuvotaan valitsemaan lausuntoja, jotka on tärkeää kuulla suoraan puhujan suusta – lausuntoja, joita kukaan muu ei voisi yhtä uskottavasti välittää. ”Quote feelings, not facts. Although that’s not a foolproof formula, it’s the simplest way to explain what quotes ought to contain.” (Harrigan 1993: 96. Ks. myös esim. Blundell 1988: 144.) Ytimekkään sisällön lisäksi sitaattien voima kannattaa hyödyntää myös tehokkaalla sijoittelulla: ”I like using quotes or bits of dialogue the way you might use the punch line of a joke. I want to give the subject’s voice the best platform possible.” (Kramer – Call 2007: 106.)

Ei ole tavatonta, että puheessa sanotaan yhtä mutta tarkoitetaan hieman toista. ”The key word to understanding the nature of dialogue is that the best dialogue is *oblique*”, kirjoittaa Sol Stein (1995: 112) ja selventää asiaa sepittämällä dialoginpätkällä:

She: How are you? I said how are you?
He: I heard you the first time.
She: I only wanted to know how you were.
He: How the hell do you think I am?

Pitkien selostusten sijaan tämä lyhyt dialogi vihjaa tehokkaasti, että kyseessä saattaisi olla ex-pariskunnan katkerasävytteinen kohtaaminen. ”We’re not only characterizing, we’re building a story out of just four lines. A reader’s emotions can be sparked with few words. That’s the power of dialogue” (mts. 113), Stein kuvailee ja hieman

myöhemmin kiteyttää: ”[w]hat counts is not what is said but the effect of what is meant” (mts. 114). (ks. myös Vacklin ym. 2008: 138–140 subteksti ja subdialogi.)

Liian pitkiä yhtenäisiä sitaattimassoja oppaissa neuvotaan pääsääntöisesti välttämään ja pilkkomaan ne välijohtolauseilla lyhyemmiksi. Lukijaa ei saa myöskään jättää ihmettelemään, kuka sitaatissa on äänessä. ”Kirjoittajat tarjoavat liian usein lukijalle sitaatin, joka jatkuu loputtomiin. Vasta kappaleen tai pahimmassa tapauksessa seuraavan kappaleen lopussa on lausunnon antajan nimi.” (Lundberg 1992: 77. Ks myös esim. Stein 1995: 240–241; Brooks ym. 2002: 88–91; Scanlan 2000: 223.)

Sitaatteja tulee lisäksi käyttää säästeliäästi – taaskin sivumaininnalla pääsääntöisesti, perustellut poikkeukset ovat toki sallittuja – koska vahvat ja ainutlaatuiset sitaatit menettävät tehoaan, jos ne hukkuvat loputtomaan tyhjien sitaattien paljouteen. ”Many talking heads are there to state the obvious for the writer too timid to do so himself (Blundell 1988: 143. Ks. myös mts. 145; Lundberg 1992: 74; Kramer – Call 2007: 104; Jacobi 1991: 85).

7 Päätelmiä

Tämän työn päätutkimuskysymyksenä selvitin, mitä tehtäviä sitaateilla on kaunokirjallis-journalistisissa lehtijutuissa. Vaikka termiä sitaatti käytetään joskus laajemmassakin merkityksessä, tässä tutkimuksessa rajasin sen käytön sellaisiin puheesta lainattuihin tekstipätkiin, jotka jutussa on merkitty suoriksi lainauksiksi joko sitaattiviivalla tai lainausmerkein.

Koska puheen ja kirjoituksen välillä ei ole mitään absoluuttista vastaavuussuhdetta, puheen siirtäminen toiselle kanavalle, kirjoitetuksi sitaatiksi, ei ole mekaaninen operaatio vaan (toivottavasti) tietoisten valintojen lopputulema. Tähän muokkaamisprosessiin ei ole toimialalla – toimitustyön oppikirjojen, oppaiden, muun alan kirjallisuuden tai toimittajien keskuudessa – julkilausuttua, yhtenäiseksi sovittua ohjeistusta, joten alatutkimuskysymyksenäni kartoitin ja vedin yhteen toimialalla vallitsevia käsityksiä puhesitaattien tekemisestä.

7.1 Yhteenveto

Taustoittaakseni tutkimuskysymyksiäni loin luvussa 2 katsauksen suomen kielen referointijärjestelmään. Sen jälkeen kohdensin tarkasteluni kirjallisen referoinnin yhteen keinoon, tutkimukseni kannalta oleelliseen suoraan esitykseen.

Koska tarkastelin tässä tutkimuksessa sitaatteja tietyssä spesifissä kontekstissa eli osana kaunokirjallis-journalististen juttujen kerrontaa, luvussa 3 määrittelin käyttämäni käsitettä *kaunokirjallis-journalistinen*. Journalismilta kaksiosainen käsitteeni sai sen edellytyksen, että kaiken jutussa kerrotun täytyy olla totta. Kaunokirjallisuus näkyy puolestaan juttujen rakenteessa (alku, keskikohta ja loppu vs. uutispyramidi) ja kerronnan keinoissa (esimerkiksi kuvailun, kohtausten ja dialogin käyttö).

Puhutun ja kirjoitetun tekstin suhde. Sitaatissa on nähtävissä monella tapaa sen alkuperä eli puhe sekä puheen prototyyppinen muoto, keskustelu.

Luvussa 4 jaottelin sitaatit kolmeen alaryhmään: uutistyyppiset sitaatit (keskeistä tiedonvälitys), dialoginomaiset sitaatit (luovat illuusiota dialogista, vaikka vain toisen

puhujan vuorot on ilmipantu) sekä dialogi (molempien tai useamman keskusteluun osallistuneen puheenvuorot on ilmipantu). Lisäksi analysoin luvussa 4 yhden aineistojutuis-tani (Harkimo-juttu) sitaatteja selvittääkseni, millä tavoin kirjallisessa sitaatissa näkyy puhekielelle tyypillisiä kielenpiirteitä – tai toisesta näkökulmasta tarkasteltuna, miten sitaatit luovat illuusiota puhekielestä.

Vaikka ei-kielellinen viestintä ja prosodia kantavat puheessa monia merkityksiä, näiden piirteiden välittämiseen kirjoitetut sitaatit taipuvat hyvin rajallisesti (esim. huuto- ja kysymysmerkit, kapiteelikirjaimet ja johtolauseet). Sen sijaan puhekielen äänneasun jäljittelyä (esim. *pimeetä* pro *pimeätä*) sekä puhekielelle tyypillistä sanastoa (esim. *duu-ni*, *kusettaa* 'huijata') ja lauserakennetta (esim. inkongruenssi ja lohkeamarakenteet) sitaatit kykenevät imitoimaan jo varsin tehokkaasti. Lisäksi sitaatit onnistuvat luomaan illuusiota puheesta sitä kautta, että niissä on prototyyppisessä puheessa eli kasvokkai-keskustelussa tehtävänsä saavaa sanastoa ja kielenpiirteitä (esim. dialogipartikkelit, deiktiset pro-sanat sekä puhuttelu).

Kuten analyysini osoitti, kauttaaltaan puhekielisyyksien kyllästämiä sitaatit eivät kuitenkaan ole. Tämän uskon johtuvan erityisesti siitä, että tarkkaan litteraatioon tähtää-vä kirjoitusasu kävisi kyseisessä kontekstissa eli lehtijutussa liian vaikeasti luet-tavaksi.

Sitaatin ja johtoilmauksen tehtävät. Luvussa 5 analysoin sitaatin tehtäviä kuudesta laajasta kaunokirjallis-journalistisesta lehtijutusta koostuvan aineistoni pohjalta. Vahvis-tin löydöksiäni viittauksilla toimialatiedossa esitettyihin samansuuntaisiin havaintoihin ja ajatuksiin.

Esitin analyysini tulokset rakentamalla kuusikohtaisella työkalulla. Se on jat-kumo, joka lähtee liikkeelle sitaatin rakenteen tasolta, etenee sitaatin eksplisiittisiin teh-täviin – niihin tehtäviin, jotka perustuvat siihen, mitä sanotaan – ja päättyy lopulta sitaa-tin implisiittisiin tehtäviin – joissa tärkeintä on sisällön sijaan muoto, se, miten sano-taan. Työkaluni kuusi kohtaa eivät ole toisiaan poissulkevia, vaan ne tarkastelevat sitaattia eri tasoilta. Yksittäisen sitaatin kohdalla jokin tai jotkin tehtävistä kui-tenkin korostuvat.

Makrotasolta liikkeelle lähdettäessä sitaatin ensimmäinen tehtävä on rytmittää tekstin rakennetta. Sitaatit voivat luoda juttuun rytmiä paitsi puhtaasti fyysisen jäsen-te-

lyn kautta – väliotsikoiden ja esimerkiksi kappale- ja virkejaotteluiden tapaan –, myös ilmaisuuden intensiteetin vaihtelulla.

Toinen sitaatin tehtävistä on kuljettaa jutun juonta. Koska koherentissa tekstissä kaiken peräkkäisen kerronnan täytyy tavalla tai toisella nivoutua yhteen, muiden kerronnan keinojen ohella myös sitaatit edistävät juonenkuljetusta, kolmella tavalla: sisälön koherentilla jatkuvuudella joko leipätekstistä sitaattiin, sitaatista sitaattiin tai sitaattista leipätekstiin.

Sitaattien tehtävätyökaluni kolmas askel on, että sitaatit luovat ja vahvistavat juttuun kirjoitettua ympäristöä. Kyse voi olla joko fyysis-ajallisesta ympäristöstä – niin kutsutusta lokaatiosta – tai tapahtumapaikalla vallitsevasta sosiaalisesta ilmapiiristä.

Neljäntenä tehtävänä sitaatit luovat juttuun uskottavuutta. Ne vakuuttavat, että johtoilmauksessa lähteeksi mainittu henkilö on todella kyseisellä tavalla sanonut. Lisäksi ne voivat toimia henkilön auktoriteetin tai asiantuntijuuden johdosta vahvistuksina kertojan leipätekstissään esittämille tiedoille ja väitteille.

Jatkumon viides tehtävä on tuoda juttuun ainutkertaisuutta ja omakohtaista ääntä. Tämä tehtävä rakentuu jo vahvasti sitaatin eksplisiittisten eli sanatason merkitysten ”taakse” menevään implisiittiseen ilmaisuun. Sitaatti välittää tietoa, jota kukaan muu ei voisi yhtä uskottavasti välittää, kertomalla ensikäden tietoa referoitavan ihmisen kokemuksista ja hänen ainutlaatuisesta tavastaan käyttää kieltä.

Sitaatin tehtäviä analysoiva työkaluni päättyy siihen, että sitaatin avulla luonnehditaan sen puhujaa. Ihminen ilmaisee yksilöllisyytensä muun muassa puheensa sanavalinnoilla ja äänenävyillä sekä tavoillaan reagoida muiden puheeseen. Kun sitaatit imitoivat näitä piirteitä tarkasti, ne rakentavat lukijalle henkilökuvaa samalla tavalla kuin se muodostuisi tosielämässäkin: ei valmiiksi sanallistettuna luonnehdintana vaan kuulijan tietoisien ja ennen kaikkea tiedostamattoman jatkuvan arvioinnin kautta.

Sitaatin tehtävät esiteltyäni tarkastelin luvun 5 lopuksi vielä sitaatin toissijaisen jäsenen, johtoilmauksen, tehtäviä. Sen keskeisin tehtävä on identifioida lähde eli kertoa, kuka sitaatissa on äänessä. Sen lisäksi johtoilmaus usein kertoo jotain sitaatin esittämän kommunikoinnin laadusta ja tavasta – eli referoidaanko puhetta, kirjoitusta vai ajattelua, millä tavoin lausunto on sanottu ja mikä on ollut sen intentio. (Intentiosta viestivät johtoilmauksen sananvalinnat [esim. *sanoo*, *perustelee*, *väittää*, *syyttää*] saattavat kylläkin

välittää referoitavan henkilön todellisten intentioiden sijaan vain toimittajan tulkintoja puheen intentioista.) Lisäksi sitaatin johtoilmaus voi tarjota referaattiosalle tulkintakehyksen, esittää sanomisen yhteydessä tapahtunutta sanatonta toimintaa, asettaa sitaattia ajalliseen kontekstiinsa sekä jäsentää pidempää lausuntoa – ainakin jo(i)tain näistä.

Miten sitaatteja tehdään? Toimialatiedon (oppaat, muu kirjallisuus ja toimittajahaastattelut) kautta selvitin, millä tavoin puhetta tulisi kirjoitetuiksi sitaateiksi muokata. Aineiston monimuotoisuudesta ja vakiintuneiden työskentelytapojen puutteesta johtuen yksiselitteistä vastausta kysymykseen en saanut – mikä olikin varsin odotettavaa. Selkeimmin esiin nousseita ohjeistuksia summaamalla vastauksen alatutkimuskysymykseeni voi kuitenkin kiteyttää neljään sanaan: lukijaa palvellen, kohdetta kunnioittaen.

Yleisenä ohjeistuksena sitaattien muokkaamisessa näyttää olevan, että sitaateista karsitaan puhekielelle tyypilliset (ja kirjallisessa ilmaisussa tarpeettomat) ”täytesanat” ja toisteisuus. Sanojen puhekielisiä äänneasuja täydennetään helpommin luettavaan muotoon (esim. *punanen* → *punainen*), lauseita muokataan kontekstistaan riippumattomammiksi ja niiden keskinäistä sidoksisuutta tarkennetaan.

Vieraasta kielestä suomennettuihin sitaatteihin pätevät samat perusperiaatteet, joskin kullekin kielelle erityisen omaperäisiin kielenpiirteisiin (esim. murre, sanonnat ja huudahdukset) neuvotaan suhtautumaan varovaisuudella ja säästeliäisyydellä.

Eri tilanteista saatuja sitaatteja voidaan esittää peräkkäisinä tai yhdistää jopa samaksi sitaatiksi, kunhan sitaatit yhdistelyistä huolimatta pysyvät uskollisina sille, mitä haastateltava on sanonut ja tarkoittanut. Yhdistely ja siirtely on kuitenkin mahdollista vain silloin, kun jutussa ei ”olla” missään tiettyssä fyysis-ajallisessa tapahtumapaikassa. Jos juttuun sen sijaan on kirjoitettu mukaan fyysis-ajallinen lokaatio, journalismin edellyttämä totuusvaatimus koskee toiminnan ohella myös sitaatteja: repliikkien tulee asettua tapahtumien jatkumoon autenttisisessa kontekstissaan ja kronologiassaan.

Selväksi kuitenkin tuli, että summittaisten raja-aitojen sisällä mitään tiukkaa säännöstöä ei voida antaa. Miten puhetta sitaateiksi muokataan, on tilannekohtaista, ja siihen vaikuttavat paitsi lehden konsepti ja jutun näkökulma, ennen kaikkea toimittajan oma harkinta.

7.2 Pohdintaa

Tutkimukseni tavoite oli selvittää, mitä tehtäviä sitaateilla kaunokirjallis-journalistisissa lehtijutuissa on. Siinä onnistuin. En kuitenkaan väitä löytäneeni varsinaisesti uusia, kenenkään ennen tunnistamattomia sitaatin tehtäviä – ja miten voisinkaan, olenhan tutkinut olemassa olevia juttuja. Niiden kirjoittajat ovat epäilemättä käyttäneet sitaatteja tietoisina niiden vaikutuksista jutusta välittyvään lukuelämykseen.

Uskon kuitenkin, että olen onnistunut antamaan sitaattien tehtäville nimiä ja jaottelemaan niitä tekstin ja kerronnan tasolla aiempaa analyyttisemmin. Tätä olettamustani tukee muun muassa se, ettei sitaattien tehtäviä käsitellä alan kirjallisuudessa kovinkaan johdonmukaisesti (joskin toki aihetta sivutaan moneen otteeseen ja monissa yhteyksistä, mitä runsailla lähdeviitteillä olen halunnut osoittaa). Yhtä lailla myös haastateltavieni käsitys sitaatin tehtävistä oli varsin pohdiskelunomainen ja käytännön kokemukseen ja intuitioon perustuva.

Kuten olen analyysilläni osoittanut, sitaateilla on paljon erilaisia ja eritasoisia tehtäviä. Menestykselliseen toimittajana työskentelyyn tämän kaunokirjallisuudesta vaikutteita saaneen keinopaletin sisäistäminen ja soveltaminen ei kuitenkaan yksistään riitä, tuleehan journalismin lähtökohtaisesti perustua totuuteen. Tässä kohdin päätutkimuskysymykseni kietoutuukin yhteen alatutkimuskysymykseni kanssa: miten puhetta tulisi sitaateiksi muokata, jotta sitaattien keinoja voidaan tehokkaasti hyödyntää ilman journalismin totuusvaatimuksesta luopumista?

Tietyissä sitaatin tehtävissä, esimerkiksi rakenteen luomisessa ja kerronnan edistämässä, sitaatti kuin sitaatti, joka välittää asiasisällön (edes suunnilleen) oikein, toimii varsin hyvin. Alkuperäisen puheen muotoseikkojen imitoiminen sitaatissa nousee sen sijaan keskeiseen rooliin esimerkiksi silloin, kun sitaattien kautta pyritään luomaan uskottavuutta tai henkilökuvaa.

Kuten jo moneen kertaan tässä tutkimuksessa olen todennut, puhetta on tavalla tai toisella käsiteltävä kirjoitetuksi sitaatiksi muokattaessa. Raja siihen, milloin tämä editointiprosessi ei tee enää oikeutta haastatellulle – eikä kunniaa haastattelijalle –, on kuitenkin häilyvä. En usko enkä edes toivo, että mitään yksityiskohtaisia sääntöjä asiaan voi tai on tarpeen tehdä, niin kirjava on erilaisten juttutyyppeiden ja kirjoitustyylien spekt-

ri. Sääntöjen sijaan peräänkuuluttaisin avointa keskustelua – koulutuksessa, toimituksissa ja yleisön kesken –, jotta sitaatin tehtävät ja niiden tekeminen saisivat osakseen aktiivista pohdintaa ja ajatustenvaihtoa arjen työrutiinien keskellä.

Jotta journalismin totuusvaatimus voidaan täyttää, on kysymyksen miten käsitellään ohessa paikallaan pohtia hieman kysymystä mitä käsitellään. Riittävä ja oikeanlainen lähdemateriaali on ratkaisevan tärkeää sitaattien tekemisessä.

Millä tavoin puhetta sitten tulisi kirjoitusprosessin lähdemateriaaliksi tallentaa? Kysymys erilaisista muistiinpanotekniikoista on mielestäni keskeinen sitaattien oikeellisuudesta puhuttaessa, mutta tämäkin aihe niin alan koulutuksessa (siltä osin kuin minulla on asiasta kokemusta ja tietoa) kuin kirjallisuudessakin pitkälti sivuutetaan.

Muistiinpanojen tekeminen kirjoittamalla (tai jopa pelkän muistin varassa) on perinteisin tapa, ja ennen nauhurien yleistymistä tietysti myös ainoa. Valistuneen käsitykseni mukaan käsin kirjoittaminen on yhä nykyäänkin varsin yleinen ja jopa monien suosittelema käytäntö. Kuuluisa yhdysvaltalainen ei-fiktiotoimittaja ja -kirjailija Jon Krakauer on muistuttanut käsin tehtävien muistiinpanojen puutteista (Boynton 2005), ja sitaattien tutkijana yhdyn omalta osaltani täysin hänen pohdintoihinsa. Krakauer neuvoo toimittajia tekemään vertailevan kokeen (ks. myös Scanlan 2000: 217–218).

Do an interview in which you simultaneously use a tape recorder and take notes by hand. Then transcribe your tapes and compare this to the handwritten record. I bet you'll find that you got many of the quotes wrong in your handwritten notes. Often you may get the intent or the meaning right, but you miss the idiosyncratic phrasing, the precise inflections, the unique qualities that makes a quote ring true. Quotes not based on a taped interview often sound more like the writer than the interview subject. (Boynton 2005: 173.)

Turhien väärinkäsitysten ja ennakkoluulojen hälventämiseksi haluan vielä selventää, että sitaattien tekeminen nauhoitteen pohjalta ei tarkoita, että näin tehdyt sitaattiolisivat tai niistä väkisin tulisi puhekielisempiä kuin kirjallisiin muistiinpanoihin perustuvista sitaateista. Yhtä lailla nauhuria käyttävällä toimittajalla on mahdollisuus ja velvollisuus käsitellä puhetta. Tällöin kuitenkin sitaatin muokausprosessin pohjana ovat haastateltavan tarkat alkuperäiset lauserakenteet, sanavalinnat ja äänneasut.

Pohdinta sitaattien oikeellisuudesta on syytä laajentaa myös hieman toimitustyön eettiseen puoleen. Julkisen sanan neuvosto (JSN 2009S) ei kertomansa mukaan lähtökohtaisesti ota – eikä sillä liene resurssejakaan ottaa – tutkittavakseen tapauksia, joissa

se joutuisi laajemmalti arvioimaan kaunokirjallis-journalististen juttujen sitaattien pysymistä Journalistin ohjeissa vaaditussa totuudenmukaisuudessa. Kuitenkin otettaessa huomioon sekä sitaatin tehokkaat ja moninaiset tehtävät että toisaalta toimitusalan tiukka kilpailutilanne niin lehtien kuin toimittajienkin kesken, lisääntynee kiusaus parannela juttuja sepitteellisellä materiaalilla, myös sitaattien osalta.

Toinen etiikan rajoja koetteleva ilmiö ovat asiakaslehdet, joihin lukeutuvat lukijamäärillä laskettuna Suomen suurimmat aikakauslehdet⁴⁶. Jotkut asiakaslehdistä ovat allekirjoittaneet JSN:n perussopimuksen, ja parhaimmillaan asiakaslehdet tehdään vähintään samalla pieteetillä kuin perinteiset journalistiset yleisölehdetkin, vaikka asiakaslehdissä tietojen oikeellisuus – ja sen muassa myös sitaattien autenttisuus – ei perustu journalistiseen totuudentavoitteluun vaan kustantajatahon etuun. Samaan ongelmatiikkaan törmää myös erinäisissä jäsenlehdissä.

En edelleenkään vaadi sääntöjä ja sääntöjen vahtijoita, koska se kahlitsisi journalistiseen kirjoittamiseen enemmän tai vähemmän sisältyvän luovuuden aspektin – sen mikä erottaa journalismin tiedotteista eli yksinomaan informaatiota välittävistä teksteistä. Sen sijaan jokaisen kirjoittajan pitäisi kunnioittaa sitaattimerkkien alkuperäistä luonnetta: kyseessä ei ole pelkästään kerronnallinen keino vaan merkintätapa sille, että teksti perustuu tosielämässä sanottuun.

Journalistisissa sitaateissa totuuden täytyy olla arvo sinänsä. Sitaattien parantelu ja sepittäminen vesittävät monia sitaateille sisäistettyjä tehtäviä. Ajan kanssa tällainen toiminta nakertaa lukijoiden luottamusta journalistiseen ja journalistista muistuttavaan ilmaisuun, mikä lopulta aiheutuu haitaksi koko lehtialalle. On myös vakava loukkaus haastateltavaa ja/tai jutussa seurattavaa ihmistä kohtaan, jos hänen sanomisiaan ei osata, vaivauduta tai jutun parantelemiseksi haluta käsitellä uskollisesti.

Viimein. Sitaatit ovat itsestään selvä osa nykypäivän lehtijutun konventiota. Yhtä ainoastaan itsestään selvää lähestymistapaa sitaatteihin tutkimusongelmana ei kuitenkaan

⁴⁶ http://www.levikintarkastus.fi/mediatutkimus/KMT_Lukijatiedote_syyskuu_2009.pdf (Luettu 30.11.2009.)

ole. Tässä tutkimuksessa esitettyihin kysymyksiin vastaaminen on ollut moniaalle rön-syilevä prosessi, eivätkä saadut tulokset naulitse vaan päinvastoin tuovat etsimättä mie-leen uusia kysymyksiä ja ajatuksia suunnista, joihin tutkimista voisi jatkaa.

Vaikka tässä tutkimuksessa esitettyjen tulosten on tarkoitus olla yleispäteviä ja objektiivisia, niin tutkimuskysymysten ja aineiston kuin analyysityökalujenkin valin-nassa on välttämättä sovellettu henkilökohtaista harkintaa. Subjektiivisuudesta huoli-matta muistutan, että sitaattien tehtäviä analysoivan kuusikohtaisen työkaluni rakentu-minen hahmottui vasta useiden eri näkökulmista tehtyjen soveltamisyritysten jälkeen. Vaikka luomani tehtävätyökalu tuntui tällä erää tutkimuskysymyksen selvitämiseen tarkoituksenmukaisimmalta, myös esimerkiksi William C. Mannin ja Sandra A. Thomp-sonin (1987) kehittämää retoristen rakenteiden teoriaa (Rhetorical Structure Theory, RST) voisi varmasti – vain yhden esimerkin mainitakseni – soveltaa menestyksekkäästi lehtijuttujen sitaatteihin ja tuoda sitä kautta ilmiöön valoa uudesta näkökulmasta.

Rajasin sitaattien tehtävien tarkastelun tiettyyn kontekstiin, kaunokirjallis-journalistisiin lehtijuttuihin. Kyseisten tehtävien tutkimiseen valitsemani, kuudesta ju-tusta koostuva aineisto oli mielestäni riittävä. Kuitenkin myös kaunokirjallis-journalistisia piirteitä sisältävät jutut ovat keskenään niin heterogeenisia, että mikäli sitaattien tehtäviä haluaisi yksityiskohtaisemmin jaotella ja analysoida, se uskoakseni vaatisi myös aineiston tarkempaa rajaamista. Sen voisi tehdä esimerkiksi jonkin tietyn, melko vakiintuneen kaunokirjallis-journalistisia keinoja taajaan hyödyntävän juttutyy-pin puitteissa (esim. reportaasi tai henkilökuvaa, jos kohta nämäkin ovat edelleen varsin sumearajaisia lajityyppejä) tai toisaalta jonkin tietyn julkaisun kaunokirjallis-journalististen juttujen kesken.

Myös alatutkimuskysymyksen kaipaasi ilman muuta tarkempaa tutkimista. Esi-merkiksi teemahaastatteluita voisi tehostaa käsittelemällä niissä yleisluontoisen keskus-telun sijaan yksilöityjä juttuesimerkkejä. Anu Silfverbergin ja Teppo Sillantauksen kanssa näin osin toimittiinkin, sillä aineistossani oli yksi juttu heiltä kummaltakin (ks. myös s. 96–97). On myös syytä muistaa, että tämän tutkimuksen teemahaastatteluissa sitaattien tekoprosessia tarkasteltiin sen pohjalta, mitä haastateltavat minulle sanoivat. Normatiivisluontoisten ohjeiden sijaan lopputulos olisi deskriptiivisempi – ehkä myös totuudenmukaisempi –, jos tutkimusasetelma mahdollistaisi sen tarkastelun, miten toi-

mittajat todellisuudessa tekevät. Tällaisen tutkimuksen järjestäminen olisi epäilemättä vaikeaa, jotta informanttien tietoisuus tutkimuksesta ei vaikuttaisi heidän tapaansa toimia jutuntekoprosessin kuluessa. Mahdotonta se tuskin kuitenkaan olisi.

Sitaattien tehtävien ja niiden tekemiseen liittyvän ongelmatiikan lisäksi olisi mielenkiintoista valottaa aihealuetta myös kolmannesta suunnasta: Mitä jutun lukija sitaateista ajattelee? Millä tavoin lukukokemus sekä jutusta ja haastateltavasta syntyvät vaikutelmat muuttuvat sen mukaan, pyritäänkö sitaateissa imitoimaan alkuperäistä puhetta äänteen tarkasti vai vahvan kirjakielistyksen kautta?

Esittelemäni jatkotutkimushankkeet eivät kuitenkaan synny ilman tekijää. Itse olen viettänyt lehtijuttujen sitaatteja tutkien, välillä tiiviimmin, välillä osa-aikaisemmin jotakuinkin kolme vuotta. Nyt tämä lehti lienee paikallaan sulkea – ainakin hetkeksi.

Lähteet

AINEISTO

KADOTETTUA AIKAA ETSIMÄSSÄ (Anu Silfverberg) *HS Sunnuntai* 7.12.2008 [Muisti]

MAHDOTON VALINTA (Chris Davis) *Valitut Palat* 8/2008 [Vuori]

MIES PILAKUVASSA (Teppo Sillantaus) *HS Kuukausiliite* 11/2003 [Harkimo]

RAKKIKOIRAT – MOON TV:N TARINA (Ilkka Karisto) *Image* 6/2003 [Moon]

RYÖSTÖ (Simon Worrall) *Valitut Palat* 2/2009 [Ryöstö]

TEHO-OSASTO, BAGDAD (Jari Lindholm) *Suomen Kuvalehti* 20/2009 [Irak]

SUULLISET LÄHTEET, kaikki 2009. Viitteessä vuosiluvun perässä kirjain ”S”.

JANTUNEN, JYRKI, *Suomen Kuvalehden* toimituspäällikkö

NUMMINEN, MIKKO, *Imagen* päätoimittaja

PORRA, NINA, sihteeri, ja VÄNTTINEN, TEPPO, valmisteleva sihteeri, Julkisen sanan neuvosto

RIIKINSAARI, ANNI-MARJA, *Valittujen Palojen* toimituspäällikkö

RÄTY, PANU, vapaa toimittaja ja kouluttaja

SILFVERBERG, ANU, vapaa toimittaja ja kirjailija, työskennellyt *Helsingin Sanomissa*

SILLANTAUUS, TEPPO, *Helsingin Sanomien Kuukausiliitteen* toimituspäällikkö

SÄHKÖISET LÄHTEET

Helsingin Sanomat 2007: <http://medianetti.helsinginsanomat.fi/1135219040744> (Luettu internetistä 13.12.2007.)

Journalistin ohjeet 2005: <http://www.jsn.fi/Content.aspx?d=4> (Luettu internetistä 20.11.2009.)

Haastattelu 1981, Julkisen sanan neuvoston periaatelausuma <http://www.jsn.fi/Content.aspx?d=36> (Luettu internetistä 20.11.2009.)

Käännöskantelu 2009: Kantelun numero on 4089/YLE/09. <http://www.jsn.fi/Default.aspx?d=1038> (Luettu internetistä 20.11.2009.)

KIRJALLISET LÄHTEET

AALTONEN, JOUKO 2003: *Käsikirjoittajan työkalut. Audiovisuaalisen käsikirjoituksen tekijän opas*. SKS. Helsinki.

ARISTOTELES [1977]: *Runousoppi*. Suomentanut Pentti Saarikoski. Otava. Helsinki.

- AUSTIN, JOHN LANGSHAW 1962: *How To Do Things With Words*. Harvard University Press. Cambridge.
- BAHTIN, MIHAIL 1981: *The Dialogic Imagination*. Michael Holquist (toim.). University of Texas Press. Austin.
- BAL, MIEKE 1985 [1980]: *Narratology. Introduction to the theory of Narrative*. [De theorie van vertellen en verhalen.] Hollannin kielestä kääntänyt Christine van Boheemen. University of Toronto Press. Toronto.
- BLUNDELL, WILLIAM E. 1988: *The Art and Craft of Feature Writing*. Plume. New York.
- BOYNTON, ROBERT S. (Toim.) 2005: *The New New Journalism*. Vintage Books. New York.
- BROOKS, BRIAN S. – GEORGE KENNEDY – DARYL R. MOEN – DON RANLY (THE MISSOURI GROUP) 2002: *News Reporting and Writing* (Seventh edition). Bedford. Boston.
- BROOKS, BRIAN S. – JACK Z. SISSORS 2001: *The Art of Editing* (Seventh edition). Allyn and Bacon. Boston.
- BRUUN, MIKKO – ILKKA KOSKIMIES – ILKKA TERVONEN 1986: *Uutisoppikirja*. Tammi. Helsinki.
- CHATMAN, SEYMOUR 1978: *Story and Discourse. Narrative Structure in Fiction and Film*. Cornell University Press. Ithaca.
- CLARK, ROY PETER 2006: *Writing Tools – 50 Essential Strategies for Every Writer*. Little, Brown and Company. New York.
- DICK, JILL 1994: *Writing for Magazines*. Bloomsbury Publishing. London.
- ETELÄMÄKI, MARJA 2006: *Toiminta ja tarkoite. Tutkimus suomen demonstratiivipronominista tämä*. SKS. Helsinki.
- FLAHERTY, FRANCIS 2009: *The Elements of Story – Field Notes on Nonfiction Writing*. Harpen-Collins. New York.
- FROST, CHRIS 2002: *Reporting for Journalists*. Routledge. Lontoo.
- GEIS, MICHAEL L. 1987: *The Language of Politics*. Springer-Verlag. New York.
- GENETTE, GÉRARD 1980 [1972]: *Narrative Discourse. An Essay in Method*. [Discours du récit.] Ranskan kielestä kääntänyt Jane E. Lewin. Blackwell. Oxford.
- GOLDSTEIN, NORM 2009: *Associated Press – Stylebook and Briefing on Media Law*. Basic Books. New York.
- GRICE, PAUL H. 1969: Utterer's Meaning and Intention. – *The Philosophical Review* 78. s. 147–177.
- HAAKANA, MARKKU 2005: Sanottua, ajateltua ja melkein sanottua. Puheen ja ajatusten referointia valituskertomuksissa. Teoksessa Markku Haakana – Jyrki Kalliokoski (toim.) *Referointi ja moniäänisyys* s. 114–149. SKS. Helsinki.
- HAAKANA, MARKKU – LAURA VISAPÄÄ 2005: Tuttu tv:stä – Fakta homman äänet keskustelun keinona. Teoksessa Markku Haakana – Jyrki Kalliokoski (toim.) *Referointi ja moniäänisyys* s. 429–469. SKS. Helsinki.
- HAKULINEN, AULI (toim.) 1989: *Suomalaisen keskustelun keinoja I*. Kieli 4. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos. Helsinki.
- – – – – 1998: The use of Finnish *nyt* as a discourse particle. Teoksessa Andreas H. Jucker – Yael Ziv (Toim.) *Discourse markers: Descriptions and theory* s. 83–96. Pragmatics & Beyond, new series 57. John Benjamins. Amsterdam.

- HAKULINEN, LAURI 1970: *Kielen näkymiä. Kirjoituksia suomen kielen tutkimuksen ja opetuksen alalta*. Tietolipas 63. SKS. Helsinki.
- HALLIDAY, M.A.K 1985: *Spoken and written language*. Deaking University Press. Victoria.
- Handbook of Magazine Article Writing* (All New Second Edition). 2005. Michelle Ruberg (toim.). Writer's Digest Books. Ohio.
- HARRIGAN, JANE T. 1993: *The Editorial Eye*. University of New Hampshire. St. Martin's Press. New York.
- HARTSOCK, JOHN C. 2000: *A History of American Literary Journalism. The Emergence of a Modern Narrative Form*. University of Massachusetts Press. Amherst.
- HELASVUO, MARJA-LIISA 1991: Velipojalta kuultua: kuinka aikamuodot jäsentävät kertomusta? Teoksessa Lea Laitinen – Pirkko Nuolijärvi – Mirja Saari (toim.) *Leikkauspiste. Kirjoituksia kielestä ja ihmisestä* s.77–86. SKS. Helsinki.
- HEMÁNUS, PERTTI 1990: *Journalistiikan perusteet. Johdatus tiedotusoppiin 2*. Yliopistopaino. Helsinki.
- – – – – 1992: *Lehtijutun opissa: Reportaasin tekijä tekstinsä subjektina*. Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksen julkaisuja. Sarja A79. Tampere.
- – – – – 1995: Opettaako journalistia Siperia vai tieto-oppi? Teoksessa Elina Sana (toim.) *Tieto-opista mediapeliin – journalismin tutkimuksen näkökulmia* s. 27–46. WSOY. Helsinki.
- HEMÁNUS, PERTTI – ILKKA TERVONEN 1980: *Objektiivinen joukkotiedotus*. Otava. Helsinki.
- HENNESSY, BRENDAN 1989: *Writing Feature Articles (A Practical Guide to Methods and Markets)*. Heinemann Professional Publishing. Oxford.
- HENNESSY, BRENDAN – F. W. HODGSON 1998: *Journalism - A Manual of Tasks, Projects and Resources*. Focal Press. St. Louis.
- HERKMAN, JUHA 2005: *Kaupallisen television ja iltapäivälehtien avoliitto. Median markkinoituminen ja televisioituminen*. Vastapaino. Tampere.
- HIRSJÄRVI, SIRKKA – HELENA HURME 2008: *Tutkimushaastattelu: Teemahaastattelun teoria ja käytäntö*. Gaudeamus. Helsinki.
- HYVÄTTINEN, EIJA 1995: Suora ja epäsuora esitys – suuri illuusio kielestä? Puheen referointi ja ajatusten esittäminen nuortenpalstoilla. Teoksessa Seija Aalto – Susanna Shore (toim.) *Kelaa vähä – kirjoituksia nuorista ja kielestä* s. 154–172. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos. Helsinki.
- – – – – 1999: Ajatteleva ja referointi. Nuortenpalstojen *ajatella*-verbin sisältävien referaattirakenteiden analyysia. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- IKOLA, OSMO 1961: *Das Referat in der finnischen Sprache. Syntaktisch-stilistische Untersuchungen*. Suomen tiedeakatemian toimituksia B121. Helsinki.
- IKOLA, OSMO – ULLA PALOMÄKI – ANNA-KAISA KOITTO 1989: *Suomen murteiden lauseoppia ja tekstikielioppia*. SKST 511. SKS. Helsinki.
- ISK = *Iso suomen kielioppi* 2004. Auli Hakulinen, Maria Vilkuna, Riitta Korhonen, Vesa Koivisto, Tarja Riitta Heinonen – Irja Alho. SKS:n toimituksia 950. Helsinki.
- JACOBI, PETER P. 1991: *The Magazine Article*. Indiana University Press. Bloomington.
- Johtolause vai johdattelulause 2009. – *Journalisti* nro 16. s. 3.
- JUUSOLA, MARKKU 1988: *Osallistuva journalismi. 1960-luvun alakulttuurit ja uusi journalismi Yhdysvalloissa*. Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksen julkaisuja. Sarja A62.

- JUVONEN, MINNA 2000: Ystävättärenä aikakauslehti: Annan ja Sinä&Minän henkilöhaastattelujen vertailua. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- JÄRVENTAUUS, KAARINA 1996: Oikeakielisyydestä sanomalehdessä. – *Virittäjä* 100 s. 567–570.
- KALLIOKOSKI, JYRKI 1987: Kaunokirjallinen teos tekstien kosmoksessa. Teoksessa Jaana Anttila (toim.) *Kirjallisuus? Tutkimus?* s.179–198. Kirjallisuudentutkijain seuran vuosikirja 41. SKS. Helsinki.
- – – – – 1996: Kieli, tunteet ja ideologia uutistekstissä. Näkymiä tekstilajin historiaan ja nykyisyyteen. Teoksessa Jyrki Kalliokoski (toim.) *Teksti ja ideologia. Kieli ja valta julkisessa kielenkäytössä* s. 37–97. Kieli 9. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos. Helsinki.
- – – – – 2005: Referointi ja moniäänisyys kielenkäytön ilmiönä. Teoksessa Markku Haakana – Jyrki Kalliokoski (toim.) *Referointi ja moniäänisyys* s. 9–42. SKS. Helsinki.
- KANTOKORPI, MERVI – PIRJO LYYTIKÄINEN – AULI VIIKARI 2000: *Runousopin perusteet*. Helsingin yliopiston Tutkimus- ja koulutuskeskus Palmenia. Helsinki.
- KARLSSON, GÖRAN 1966: Eräitä tilastollisia tietoja subjektin ja predikaatin numeruskongruensista suomen murteissa. *Sananjalka* 8 s. 17–23. Suomen kielen seura. Turku.
- KAUPPINEN, ANNELI – LEENA LAURINEN 1988: *Tekstioppi. Johdatus ajattelun ja kielen yhteistyöhön*. Kirjayhtymä. Helsinki.
- KEMPTON, GLORIA 2004: *Dialogue – Techniques and exercises for crafting effective dialogue*. Writer’s Digest Books. Cincinnati.
- Kieli ja sen kielipit. Opetuksen suuntaviivoja*. 1994. Opetusministeriö. Painatuskeskus. Helsinki.
- KING, STEPHEN 2000: *On Writing – A Memoir of the Craft*. Hodder and Stoughton. London.
- KINNUNEN, AARNE 1989: *Kertomuksen opissa – Avoimen maailman hahmotuksesta*. WSOY. Porvoo.
- KOSKI, MAUNO 1985: Toiseen tekstiin viittaaminen nykyisessä kirjasuomessa. Teoksessa Mauno Koski (toim.) *Lauseita ja ajatuksia* s. 70–179. Fennistica 5. Åbo Akademi, finska Institutionen. Turku.
- KOSKIMIES, RAFAEL 1962: *Yleinen runousoppi*. Otava. Helsinki.
- KOTILAINEN, LAURI 1989: *Hyvä lehtijuttu – kirjoittajan opas*. MinnaPress. Kuopio.
- – – – – 2003: *Parempi lehtijuttu*. Inforviestintä. Helsinki.
- KRAMER, MARK – WENDY CALL (toim.) 2007: *Telling True Stories – a nonfiction writers’ guide from the Nieman Foundation at Harvard University*. Plume Books. London.
- KUIRI, KAIJA 1984: *Referointi Pohjois-Karjalan ja Kainuun murteissa*. SKS:n toimituksia 405. Helsinki.
- KURKKIO, MARKKU 1978: *Referaatti 1960-luvun suomen yleiskielessä*. Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen laitoksen tutkimusraportteja 16. Oulu.
- KUUTTI, HEIKKI – JUKKA-PEKKA PURO 1998: *Mediasanasto*. Atena kustannus. Jyväskylä.
- LABOV, WILLIAM 1972: *Language in the Inner City: Studies in Black English Vernacular*. University of Pennsylvania Press. Philadelphia.
- LAMOTT, ANNE 1995: *Bird by Bird – Some Instructions on Writing and Life*. Anchor Books. Peterborough.
- LANSON, JERRY – MITCHELL STEPHENS 2008: *Writing and Reporting the News* (Third edition). Oxford University Press. New York.

- LAPPALAINEN, HANNA 2004: *Variaatio ja sen funktio. Erään sosiaalisen verkoston jäsenten kielellisen variaation ja vuorovaikutuksen tarkastelua*. SKS. Helsinki.
- LASSILA, MARIA 2001: Fakta fiktion keinoin. Nonfiktiota Helsingin Sanomien *Kuukausiliitteen*sä ja *Imagessa*. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopiston viestintätieteiden laitos.
- LASSILA-MERISALO, MARIA 2009: *Faktan ja fiktion rajamailla. Kaunokirjallisen journalismin poetiikkaa suomalaisissa aikakauslehdissä*. Jyväskylä studies in humanities 113. Jyväskylä.
- LAURY, RITVA 1997: *Demonstratives in Interaction. The emergence of a definite article in Finnish*. Studies in discourse and grammar 7. John Benjamins. Amsterdam.
- LAURY, RITVA – EEVA-LEENA SEPPÄNEN 2008: Clause combining, interaction, evidentiality, participation structure, and the conjunction-particle continuum: the Finnish *että*. Teoksessa Ritva Laury (toim.) *Crosslinguistic Studies of Clause Combining. The multifunctionality of conjunctions*. Typological Studies in Language 80. John Benjamins. Amsterdam.
- LEECH, GEOFFREY N. – MICHAEL H. SHORT 1981: *Style in fiction: A linguistic introduction to English fictional prose*. English language series 13. Longman. London.
- LEVELT, W. J. M. – G. RICHARDSON – W. la HEIJ 1985: Pointing and voicing in deictic expressions. – *Journal of Memory and Language* 24 s. 133–164.
- LINELL, PER 2005: *The Written Language Bias in Linguistics*. Routledge. London.
- LUNDBERG, TOM 1992: *Tuhannen taalan juttu*. Weilin-Göös. Jyväskylä.
- – – – – 2001: *Kirjoita, vaikuta, menesty!* WSOY. Helsinki.
- MAKKONEN-CRAIG, HENNA 1996: Yleispuhekielisyydet lehtikielessä. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- – – – – 1999: Speech Quotations in Newspapers as a Form of Language Use. Teoksessa Timo Haukioja – Ilona Herlin – Matti Miesvaara (toim.) *SKY Journal of Linguistics* s. 111–144. Suomen kielitieteellisen yhdistyksen aikakauskirja. Volume 12. The Linguistics Association of Finland. Helsinki.
- – – – – 2005: *Toimittajan läsnäolo sanomalehtitekstissä. Näkökulmia suomen kielen dialogisiin passiivilauseisiin*. SKS. Helsinki.
- MALMBERG, ILKKA 1998: Uroot ja naaraat – Journalismin kaksi tiedonintressiä. Teoksessa Anu Kantola – Tuomo Mörä (toim.) *Journalismia! Journalismia?* s. 41–52. WSOY. Porvoo.
- MANN, WILLIAM C. – SANDRA A. THOMPSON 1987: *Rhetorical Structure Theory: A Theory of Text Organisation*. University of Southern California. Information Sciences Institute. Reprint Series 190. Los Angeles.
- MATHIS, TERRIE – GEORGE YULE 1994: Zero quotatives. – *Discourse Processes* 18 s. 63–76.
- McHALE, BRIAN 1978: Free Indirect Discourse. A Survey of Recent Accounts. – *Poetics and Theory of Literature* 3:2 s. 249–287.
- McKEE, ROBERT 1998: *Story. Substance, Structure, Style, and the Principles of Screenwriting*. Methuan. London.
- MIETTINEN, JORMA 1984: *Toimitustyö*. Gaudeamus. Helsinki.
- MILL, DAVID 2005: *Content is King*. Butterworth-Heinemann. Oxford.
- MLA Handbook for Writers of Research papers* (Seventh edition). 2009. Modern Language Association. New York.
- MÄKINEN, MARCO 1990: Ei-fiktiivinen romaani. Helsingin yliopiston kirjallisuustieteen, teatteritieteen ja estetiikan laitoksen monistesarja nro 19.

- MÖRÄ, TUOMO 1996: Journalistit rutiinien verkossa. Teoksessa Heikki Luostarinen – Ullamaija Kivikuru – Merja Ukkola (toim.) *Sopulisilppuri – Mediakritiikin näkökulmia*. Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus. Lahti.
- New York Times Manual of Style and Usage*. 1999. Three Rivers Press. New York.
- NORDLUND, TARU 2005: Suomen kielen kvasirakenne ja kieliopillistunut moniäänisyys. Teoksessa Markku Haakana – Jyrki Kalliokoski (toim.) *Referointi ja moniäänisyys* s. 338–359. SKS. Helsinki.
- NOUSIAINEN, ANU 1998: Reportaasin renessanssi. Teoksessa Anu Kantola – Tuomo Mörä (toim.) *Journalismia! Journalismia?* WSOY. Porvoo.
- OKKONEN, ANTERO 1974: *Toimittajan työ I*. Karisto. Hämeenlinna.
- PALMGREN, MARJA-LEENA 1986: *Johdatus kirjallisuustieteeseen*. WSOY. Helsinki.
- PASSANTE, CHRISTOPHER K. 2007: *The Complete Idiot's Guide to Journalism*. Alpha Books. Blacktown.
- PAUNONEN, HEIKKI 1995a: Puhekielen kielioppia etsimässä. Teoksessa Jan Rydman (toim.) *Tutkimuksen etulinjassa. Tieteen päivät 1995* s. 183–201. WSOY. Helsinki.
- 1995b: Puhesuomen muuttuva omistusmuotojärjestelmä. – *Virittäjä* 99. s. 501–531.
- 2000: *Tsennaaks Stadii, bonjaaks slangii: Stadin slangin suursanakirja*. [Laatineet Heikki ja Marjatta Paunonen]. WSOY. Porvoo.
- PENTTILÄ, AARNI 1963: *Suomen kielioppi* (Toinen, tarkistettu painos). WSOY. Porvoo.
- PERTILÄ, LAURA 2000: *Passiivimuotojen aktiivistuminen suomen kielessä*. Sananjalka 42 s. 115–139. Suomen kielen seura. Turku.
- PIETILÄ, ANTTI-PEKKA 2007: *Uutisista viihdettä, viihteestä uutisia. Median muodonmuutos*. Art House. Helsinki.
- PIETILÄ, VEIKKO 1995: *Kertomuksia uutisista, uutisia kertomuksista. Kirjoituksia kolmelta vuosikymmeneltä*. Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksen julkaisuja. Sarja A86. Tampere.
- PLATON 1981: *Teokset. Neljäs osa. Valtio*. Suomentanut Marja Itkonen-Kaila. Otava. Helsinki.
- RAHTU, TOINI 2005: Vilin pilkka – Erään haastattelun ääniä. Teoksessa Markku Haakana – Jyrki Kalliokoski (toim.) *Referointi ja moniäänisyys* s. 282–335. SKS. Helsinki.
- RENTOLA, ILKKA 1983: *Normaalijournalismin säännöt. Yhdysvaltalaisen journalismin oppikirjallisuuden esittämän ideaalityypin tarkastelua*. Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksen julkaisuja. Sarja A47. Tampere.
- RENTOLA, MARKETTA 1999: *Kirjoita hyvin*. Tammi. Helsinki.
- RIDELL, SEIJA 1990: *Miten uutinen 'puhuttelee'? Uutisen ja yleisön suhteen tarkastelua diskursiiviselta kannalta*. Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksen julkaisuja. Sarja A63. Tampere.
- RIIKONEN, MATTI 1995: Referaattien relevanssi Suomen Kuvalehden teksteissä. Syventävien opintojen tutkielma. Joensuun yliopiston suomen kielen laitos.
- RIMMON-KENAN, SHLOMITH 1991 [1983]: *Kertomuksen poetiikka*. [Narrative Fiction. Contemporary Poetics.] Suomentanut Auli Viikari. Tietolipas 123. SKS. Helsinki.
- ROSMA, JUHA 1984: *Johdatus elokuvadramaturgiaan*. Teoksessa Juha Rosma (toim.) *Elokuvadramaturgian salaisuudet* s. 9–109. Suomen elokuvaseuratiö. Hyvinkää.
- ROUTARINNE, SARA 2003: *Tytöt äänessä. Parenteesit ja nouseva sävelkulku kertojan vuorovaikutuskeinona*. SKS. Helsinki.

- – – – – 2005: Keskustelupuheen johtolauseiden kielioppia. Teoksessa Markku Haakana – Jyrki Kalliokoski (toim.) *Referointi ja moniäänisyys* s. 83–113. SKS. Helsinki.
- RÄTY, PANU 1998: Henkilökuva ajan kuvana. Teoksessa Anu Kantola – Tuomo Mörä (toim.) *Journalismia! Journalismia?* s. 137–150. WSOY. Porvoo.
- SANDERS, JOSÉ – GISELA REDEKER 1993: Linguistic perspective in short news stories. – *Poetics* 22 s. 69–87.
- SCANLAN, CHRISTOPHER 2000: *Reporting and Writing – Basics for the 21st Century*. Oxford University Press. New York.
- SEARLE, JOHN R. 1969: *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*. Cambridge university. Cambridge.
- SEPPÄNEN, EEVA-LEENA 1989: *Läsnäolon pronominit*. SKS. Helsinki.
- – – – – 2000: Sinä ja suomalaiset: Yksikön toisen persoonan yleistävästä käytöstä. – *Kielikello* 3 s. 16–18.
- SHORE, SUSANNA 1986: *Onko suomessa passiivia?* Suomi 133. SKS. Helsinki.
- – – – – 2005: Referoinnista projektioon ja metarepresentaatioon. Teoksessa Markku Haakana – Jyrki Kalliokoski (toim.) *Referointi ja moniäänisyys* s. 44–82. SKS. Helsinki.
- SHORT, MICHAEL 1988: Speech presentation, the novel and the press. Teoksessa Willievan Peer (toim.) *The taming of the text: explorations in language, literature, and culture* s. 61–79. Routledge. London.
- SORJONEN, MARJA-LIISA 1997: Recipient activities: particles nii(n) and joo as responses in Finnish conversations. Julkaisematon väitöskirja. Department of TESL/Applied linguistics. University of California. Los Angeles.
- SPERRY, SHARON LYNN 1981: Television News as Narrative. Teoksessa Richard P. Adler (toim.) *Understanding television: Essays on Television as a Social and Cultural Force* s. 295–312. Praeger. New York.
- STEIN, SOL 1995: *Stein on Writing*. St. Martin's Griffin. New York.
- SUHOLA, AINO – SEPPO TURUNEN – MARKKU VARIS 2005: *Journalistisen kirjoittamisen perusteet*. Finn Lectura. Helsinki.
- TAINIO, LIISA (toim.) 1997: *Keskustelunalyysin perusteet*. Vastapaino. Tampere.
- TAMMI, PEKKA 1992: *Kertova teksti. Esseitä narratologiasta*. Gaudeamus. Helsinki.
- TIILIKKA, PÄIVI 2008: *Journalistin sananvapaus*. WSOYpro. Helsinki.
- TIITTULA, LIISA 1992: *Puhuva kieli – Suullisen viestinnän erityispiirteitä*. Oy Finn Lectura Ab. Loimaa.
- TERVONEN, ILKKA 1986: *Objektiivisuus ja informatiivisuus. Journalismin tiedollisten ominaisuuksien tarkastelua kahden käsitteen kannalta*. Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksen julkaisuja. Sarja A55. Tampere.
- TÖYRY, MAIJA 2005: *Varhaiset naistenlehdet ja naisten elämän ristiriidat. Neuvotteluja lukijajospimuksesta*. Viestinnän julkaisuja 10. Helsingin yliopiston viestinnän laitos. Helsinki.
- TÖYRY, MAIJA – PANU RÄTY – KRISTIINA KUISMA 2008: *Editointi aikakauslehdessä*. TAIK. Helsinki.
- VACKLIN, ANDERS – JANNE ROSENVALL – ARE NIKKINEN 2008: *Elokuvan runousoppia*. Like. Helsinki.

- VAINIONPÄÄ, MARJA-LEENA 1974: *Kirjallisuustieteen perusteita*. WSOY. Porvoo.
- Van DIJK, TEUN A. 1988: *News as Discourse*. Lawrence Erlbaum Associates. London.
- VARTIO, MARJA-LIISA 1962: *Tunteet*. Otava. Helsinki.
- 1968: *Mies kuin mies, tyttö kuin tyttö*. Otava. Helsinki.
- WEBSTER, JOHN 1998: Dokumenttielokuvan käsikirjoittamisesta. Teoksessa Anu Kantola – Tuomo Mörä (toim.) *Journalismia! Journalismia?* s. 151–172. WSOY. Porvoo.
- WRAY, CHERYL SLOAN 1996: *Writing for magazines – A Beginner's guide*. NTC Publishing Group. Lincolnwood.

Liite: Harkimo-juttu

Juttu on julkaistu *Helsingin Sanomien Kuukausiliitteen* numerossa 11/2003 sivuilla 24–30. Jutun on kirjoittanut Teppo Sillantaus.

Jutussa on kolme valokuvaa Harkimosta: ensimmäinen on kasvokuva, toisessa hän istuu sohvalla kotonaan ja kolmannessa hän seisoo selin laiturilla katse merelle. Lisäksi sivujen ylälaidassa on yhdeksän pientä karikatyyripiirustusta kuvateksteineen Harkimosta erilaisissa tilanteissa elämänsä varrella.

Muutamit jutussa olleet selvät lyöntivirheet olen korjannut. Lihavoinnit ja kursivoinnit ovat alkuperäisen tekstin mukaiset.

MIES PILAKUVASSA

Nyt saa nauraa: 50-vuotishaastattelussa Hjallis Harkimo, joka tunnetaan koheltavana naistenmiehenä ja röyhkeänä liikemiehenä. Mutta kesken haastattelun Hjalliksen silmäkulmaan ilmestyy kyynel.

Tämä 50-vuotissyntymäpäivähaastattelu muuttuu loppua kohden aika kummalliseksi, mutta sen alku on tavanomainen:

Liikemies **Harry Harkimo** kättelee nopeasti haastattelijan, lähtee sitten kiireisin askelin tummassa puvussa johdattamaan pitkin Hartwall-areenan loputtomia käytäviä, sujauttaa muovikortin läpi sähköisen lukulaitteen ja avaa kohteliaasti oven, ja kohta toisen oven, ja sitten ollaankin huoneessa, jonka valokatkaisinta Harkimo läpsäisee kädellään.

Neuvottelupöydällä on kaksi sämpylää vadilla, kahvikupit ja termos.

1) ”Tuu kattoon”, Harkimo sanoo.
Huoneen yksi seinä on pleksilasiasia. Sen takana aukeaa jättimäinen tyhjä tila, areena. Siniset tuolirivit laskeutuvat kohti jäätä, joka näyttää himmeässä valaistuksessa itsevalaisevalta. Areena on Harkimon luomus. Sitä kelpaa esitellä 50-vuotishaastattelussa.

2) ”Et sä oo koskaan ollu täällä? Et sä käy matseissa? Konserteissa?” Harkimo kysyy tutulla nenä-äänellään.

Sitten alkaa varsinainen haastattelu:

3) ”Onks sulla tulta?” Hjallis kysyy ja kaivaa taskusta tupakka-askin.

Vain pari johdattelevaa kysymystä, ja sitten neuvottelupöydän ääressä ei istukaan diplomaattikokki Harry Harkimo, vaan kaikkien tuntema Hjallis, joka on hankkinut ärsyttävyy-

dellään ja röyhkeydellään kansan epäsuosion ja paljon vihamiehiä.

4) ”Mä en voi tajuta sitä! Joka kerta saatana sama juttu: joo, että sulla on paljon vihamiehiä. Vittu ku mä en tiedä yhtään! Ei semmosii oo olemassakaan! Tai jos on, niin ne on helvetin salassa kaikki! Aina kun mä juttelen jonkun ihmisen kanssa, niin sit se sanoo, että ethän sä niin mulku olekaan kuin mä luulin. Että mistä tämmönen käsitys oikein tulee?”

Ja taas hän ärsyttää meitä, ihan jo pelkällä kielenkäytöllään. Kun television Urheilukanavalle tehtiin ohjelmaa, jossa julkikkiset pelaavat golfia ja puhuvat samalla mukavia, Hjalliksen osuudesta jouduttiin leikkaamaan pois kaikkiaan 80 kohtaa, jossa hän käytti vittu-sanaa.

Muu ei auttanut. Ei Hjallista saa käyttäytymään kunnolla.

5) ”Mitä se on se kunnolla käyttäytyminen? Hjallis sanoo ja kiihtyy lisää. ”Mun pitää käyttäytyä niin, että mä voin nukkua öisin. En mä voi nyt alkaa leikkiä tässä jotain, mitä mä en oo! Ihminen on semmonen kuin se on. Jos sä alat feikkaamaan, niin eihän tästä tuu hevonvittuu tästä elämästä!”

Ja Hjalliksen elämästä on kuitenkin tullut paljon. Hän on purjehtinut kolme kertaa maapallon ympäri, tehnyt urheilusta Suomessa bisneksen, rakentanut Hartwall-areenan ja jalkapallostadionin.

Ja ärsyttänyt ihmisiä, joka käänteessä.

6) ”Mutta miks? Mikä mussa ärsyttää? Mikä on se syy? Kun joku kertois mulle, mikä on se syy!”

Lista syistä on pitkä, ja se alkaa jo yli kahdenkymmenen vuoden takaa.

Kun *Skopbank of Finland* -vene osallistui Whitbread-maailmanympäripurjehduskilpailuun 1981–1982, täysin tuntematon purjehtija-poika Harry Harkimo oli mukana tavallisena kansimiehenä. Mutta kuka varastikaan show’n, kun tv-kamerat tulivat paikalle?

Jotkut miehistön jäsenet suuttuivat niin, etteivät puhuneet Hjallikselle sen jälkeen.

7) ”Joo, mutta ne kuvaajat oli kaikki faijan vanhoja kavereita, kun faija oli ollut telkkarissa duunissa kuvaajana. Ne ei tuntenut ketään muita kuin mut, ja kun ne otti mut haastateluun kerran, niin sitten ne otti mut aina.”

Muutamaa vuotta myöhemmin Suomessa valmistettiin taas venettä maailmanympäripurjehdukseen. Veneen nimi oli *Fazer Finland*, ja pääsponsorina Fazerilla purjehdusprojektin päällikkönä oli Hjallis – kunnes hän puolen vuoden jälkeen sanoi itsensä irti, ryhtyi haalimaan sponsoreita omaa yksinpurjehdustaan varten ja raivostutti Fazerin väen.

8) ”Mä lopetin duunin, mutta niinhän moni tekee, jos löytää paremman duunin. **Peter Fazer** kyllä suuttui mulle siitä, mutta se ymmärsi sen sitten, kun mä lähdin purjehtimaan maailman ympäri. Yksinpurjehdus oli kuitenkin mun elämäni juttu.”

Yksinpurjehduksen jälkeen Hjallis oli veneen kipparina Whitbread-maailmanympäripurjehduksella 1989–1990, mutta vene osoittautui vanhentuneeksi ja hitaaksi. Kapteeni menetti motivaationsa ja lueskeli hytissä kirjoja.

Se suututti osan miehistöstä. Australiasa kaksi miestä vaihtoi kilpailevaan veneeseen. Toinen heistä oli Hjalliksen vanha kaveri. Hjallis loukkaantui, eikä seuraavassa etappisatamassa enää tervehtinyt tätä. Kymmeneen vuoteen Hjallis ei puhunut kaverilleen sanaakaan. Kun tämä tuli kadulla vastaan, Hjallis vaihtoi toiselle puolelle katuja.

9) ”No mä suutuinkin siihen, kun se loikkasi veneestä. Mutta on me jo sovittu se asia.”

Sitten **Kalervo Kummola** houkutteli Hjalliksen ostamaan Jokerit, mutta mikäpä oli ostaessa: onhan Hjallis Hackmanin suvun

perillisiä ja suomenruotsalainen, joka on syntynyt keskelle hyvien suhteiden verkostoa.

10) ”Ei sillä oo mitään merkitystä! Mee pankkiin kysyyn, paljonko sillä on merkitystä! Jos mä selitän **Nalle Wahlroosille**, että mä tarviin kymmenen miljoonaa lainaa, niin se sanoo, että mee puhuun tolla meidän luottopäällikölle.”

Jokerien omistajana Hjallis otti omistajan ja työnantajan roolin liiankin tosissaan, ja antoi puolessa vuodessa potkut kahdelle valmentajalle, joista toinen oli **Alpo Suhonen**.

11) ”Joka oli aika katkera siitä. Ja joka toimii nyt joka paikassa lätkäasioiden ylikommentaattorina.”

Potkut tuli vähän myöhemmin myös maineikkaalle arkkitehtitoimistolle Heikkinen & Komoselle. Toimisto oli piirtänyt Hjallikselle hallin, jonka pienoismallilla hallihanketta myytiin julkisuudessa samaan aikaan, kun asemakaavaa pohdittiin kaupungin elimissä.

12) ”Mun kanadalainen konsultti näki niiden piirustukset ja sano, että ei tästä tuu mitään. Että sun pitää hankkia toinen arkkitehtitoimisto. No, sit me hankittiin.”

13) Arkkitehtipiireissä tarinasta tunnetaan toinen versio. Sen mukaan Heikkinen & Komonen vetäytyi hankkeesta itse ja vähin äänin, kun Hjallis ja **Martin Saarikangas** alkoivat tehdä rakennustaidetta huutokauppana: katto tehtiin sen mukaiseksi, mistä saatiin halvimmalla kattorakenteet. ”Mulle on yks vitunmaku millanen siitä tulee, mutta mä haluan sen hallin”, Hjalliksen kerrotaan toistelleen.

Ja yhtä häikäilemättömästi Hjallis toimi, kun Jokerien kanssa yhteistyötä tehnyt Lastenlinnan tuki ry meni konkurssiin ja sen toiminnanjohtaja tuomittiin väärinkäytöksistä yli kahdeksi vuodeksi vankilaan. Vapaa toimittaja **Pentti Sainio** kirjoitti asiasta kirjan, joka sisälsi raskaita syytöksiä mm. Hjallis ja **Leena Harkimo** ja yhdistyksen konkurssia hoidellutta asianajajaa **Juha Rantasilaa** kohtaan.

Hjallis ja Rantasila ryhtyivät toimiin. Rantasila uhkaili kirjakauppoja oikeustoimilla, Hjallis soitteli päätoimittajille ja varoitteli. Kirjakaupat vetivät kirjan myynnistä, media oli varovaisesti hiljaa.

14) ”Sillä kirjalla ei oo mitään tekemistä todellisuuden kanssa. Se kirja on sen jatkán masinoima, joka pantiin linnaan. Mä en oo ikinä kusetanu mitään, eikä mulla oo huono omatunto mistään asiasta.”

Ja sitten se kaikkein kuohuttavin asia: Hjallis ja naiset. Esimerkiksi se, miten Hjallis jätti vaimonsa ja tunnusti julkisesti suhteensa nuoreen, kauniiseen **Merikukka Forsiukseen**.

Sellainen ärsyttää, jos mikä.

15) ”No ärsyttäköön! Arvaa, kuinka moni ihminen tuli mulle sanoon, että mikset sä voinut pitää sitä muijaa siinä sivulla. Että olisit vaan jatkanu sitä avioelämää, että pitkö mennä eroamaan. Mutta enhän mä sellaseen pysty! Hoitakoot muut muijia siinä sivulla, mä en voi olla kahden ihmisen kanssa. Eihän siitä tule hevon helvettä!”

Joten, kaiken kaikkiaan, syitä inhota häntä on paljon. Ja nyt kun Hjallis täyttää 50 vuotta, hänellä olisi sopiva hetki katua.

16) ”Vittu, ei kiinnosta! Joskus tekee jotain hyvää ja joskus tekee jotain huonoo. Mutta ei niitä kannata alkaan katumaan. Tapahtuu mitä tapahtuu, ei sille voi mitään!”

Kun syntymäpäivähaastattelusta sovittiin Hjallis Harkimon kanssa puhelimesta, hänen ensimmäinen vastauksensa oli kysymys:

17) ”Onks se juttu sit ihan pelkkää vittuilua, vai onks siinä asiaakin?”

Ja toinen reunaehto:

18) ”Mä en halua puhua mun yksityiselämästä. Mun mielestä mä oon muninu sen asian totaalisesti.”

Hänestä on tullut epäluuloinen. Hän ei vastaa haastattelupyyntöihin. Hän lyö puhelin-ta korvaan.

Hänen ulkonäköään on pilkattu, hänen ääntään on imitoitu. Hänestä on tullut hahmo, karikatyyri, joka vilistää tämänkin sivun ylä-laidassa kertaamassa Hjalliksen elämänvaiheita.

Ja häntä on valokuvattu salaa.

Tämän vuoden elokuussa Hjallis oli Leppävirralla Jokerien harjoitusleirillä, pelaajat olivat juuri lähteneet aamulenkille. Hjallis loikoili vielä sängyssä ja soitti ex-vaimolleen Leenalle. Hjallis oli lähtenyt yhteisestä kodista jo talvella, mutta puhevälit olivat säilyneet.

Leena ei ollut iloinen. Hän oli menossa valiokuntamatkalle ja oli nähnyt juuri ilmestyneen *7 Päivää* -lehden.

19) ”Mä olin ihan hikinen, kun mä mietin, mitä siellä lehdessä on. Soitin yhdelle kaverille, että mee hakemaan se lehti.”

Lehden kannessa Hjallis suutelee nuh-juisessa kuvassa nuoren blondin kanssa. Itse

jutussa kerrotaan, kuinka Hjallis ”bailasi vieraiden naisten kanssa Jyväskylän Neste Rallin yhteydessä” ja suuteli illan mittaan useidenkin naisten kanssa.

Muutamaa päivää Seiskan pussailukuvien ilmestymisen jälkeen Hjalliksen piti mennä katsomaan Jokerien harjoituksia Hartwall-areenalle.

20) ”Mä menin takakautta sisään, en halunnut nähdä yhtään ihmistä silloin”, Hjallis sanoo. ”Hävetti niin saatanasti.”

Alkuvuodesta pakkojulkisuutta oli tullut jo riittämiin. Seiska oli saanut selville Hjalliksen ja Merikukka Forsiuksen suhteen. Kolmiodraamasta puhuttiin kodeissa, kapakoissa ja työpaikoilla.

21) ”Se oli aivan sairasta touhua. Kuvaajat odotti Merikukan talon ulkopuolella. Semmoissa ympäristössä suhteen alottaminen on melkein mahdotonta. Jos käveltiin kadulla, niin lehdessä luki, että ne käveli kadulla.”

Ja elokuussa oltiin sitten tässä, pussailukuvissa Seiskan kanssa.

Miksi? Miksi viisikymppinen mies, joka on Suomen kuuluisimpia ihmisiä, pussailee jonkun tyttösen kanssa julkisesti suuren urheilutapahtuman yhteydessä?

22) ”No sit kun on kännissä, niin sitä ei kauheesti mieti”, Hjallis selittää. ”Vaikka tuon jälkeen ei kyllä tommosta enää tule.”

23) ”Vaikka ei sitä koskaan tiedä”, hän jatkaa ja naurahtaa.

Jossain Munkkiniemen suunnalla Seiskan kannen näki nainen, jonka kanssa Hjallis oli seurustellut yksinpurjehduksen aikoihin, ennen Leenaa. Hjallis ei ole vatvonut menneitä exänsä kanssa ikinä, mutta tätä Kuukausiliitteen juttua varten ex-tyttöystävää on haastateltu.

24) ”Ai, mitäs se?” Hjallis kysyy, vähän ujosti, ja punastuu hiukan.

Nainen on nyt 44-vuotias ja perheenäiti. Aikoinaan hän antoi avomiehelleen Hjalliksel-le näyttävät litsarit ravintola Kaivohuoneella ja käveli ravintolasta ulos. Oli menossa yksinpurjehtijan läksiäisjuhla, mutta taaskaan Hjallis ei malttanut pysyä erossa muista naisista. Se oli sen suhteen lopun alku.

Ihana, avosydäminen ja kiltti ihminen, ex-tyttöystävä kuitenkin muistelee Hjallista tänään. Mutta kun näin sen Seiskan, olin ääretömän onnellinen, että hän ei ole minun aviomieheni.

25) ”Aijaa, okei”, Hjallis sanoo ja jää miettimään asiaa. Hetken päästä hänen kasvoilleen nousee hymy:

26) ”Kiva, että se edes vähän kehui!”

Pleksilasin takana, Hartwall-areenan jäällä ovat alkaneet Jokerien harjoitukset. Valmentaja huutelee ohjeitaan, kiekot kolisevat kaukalon laitoihin ja lapoihin.

27) ”Jortikka huutaa niin saatanasti”, Hjallis sanoo hajamielisesti.

Hjallis on rehellinen tyyppi. (kaveri)

Bisneksessä hän on enemmänkin luonnonlapsi. Yleensä bisnes on bisnesmiehelle bisnes, mutta hänelle bisnes is life. (liikekumppani)

Siinä on ihmisellä harvinaisen oikea julkisuuskuva. Hjallis on juuri sellainen kuin miltä vaikuttaa. (kaveri)

Tavattoman impulsiivinen. (liikekumppani)

Oli kyseessä sitten tyttöystävä, kaveri tai eläkeläinen, niin aina on hirveän ystävällinen ja sydämellinen ja hyvää tahtova – mutta jossain vaiheessa tulee sitten jotain muuta mieleen. (ex-tyttöystävä)

Ulkonäköön en olisi ihastunut, vaan sympaattisuuteen ja määrätietoisuuteen – jota ilman ei meidänkään suhdetta olisi syntynyt. (toinen ex-tyttöystävä)

Tunteeton paskiainen. Ei mitään empatiaa. (liikekumppani)

Hjallis on sympaattinen kaveri, kun hän haluaa olla sympaattinen kaveri. Mutta aina hän ei halua. (kaveri)

Hjalliksella on todella lämmin ja huolehtiva puolensa. Hän on hyvin lojaali tosiystävillään, auttaa ja välittää. (kaveri)

Tämän syntymäpäivähaastattelun kulku hidastuu nyt hiukan. Virallinen haastattelu Hartwall-areenan aitiossa päättyy. Samalla sovitaan, että toinen haastattelukerta on Hjalliksen kotona Sipoossa. Silloin nautitaan aamukahvit.

Sillä aikaa karikatyyri saa jatkaa juoksuaan sarjakuvassa, ja liikemies päästetään hieromaan bisneksiään.

Haastatteluviikolla hän ottaa Hackmanin hallituksen jäsenenä kantaa ruotsalaisen pääomasijoittajan ostotarjoukseen. Jos se hyväksytään, Harkimo rikastuu noin 270 000 eurolla.

Se ei mullista hänen tilannettaan. Hän olisi voinut myydä perintöosuutensa Hackmanista hyvään hintaan pörssissäkin. Lisäksi Harkimolla on alle kolmanneksen osuus Jokerit HC:stä, joka omistaa mm. Hartwall-areenan ja Jokerien jääkiekko- ja jalkapallojoukkueet. Jokerit HC taas omistaa 50 prosenttia ja Harkimo suoraan 10 prosenttia JHC Arena Holdingista, joka konsultoi hallien rakentamista ympäri Eurooppaa ja jonka asioissa hän matkustaa tälläkin viikolla ulkomaille.

Ja sitten on pienempää bisnestä, kuten urheiluradio, golfia ja **Marcus Grönholmin** managerointia.

Harkimon hoidellessa bisneksiään kansalaiset saavat lausua hänestä sanansa Kuu-kausiliitteen pienimuotoisessa katugallupissa Helsingin rautatieasemalla. Kysymys kuuluu: Mitä ajattelet Hjallis Harkimosta?

Paljon naisia ja paljon sotkua. (nainen, 20)

Mikäs siinä, hyvä tyyppi. (mies, 26)

Maailmanympäripurjehdus ja hallien rakentaminen osoittaa tahdonvoimaa, mutta muuten edustaa maailmankuvaa, jota en diggaa. (nainen, 44)

Rahakas äijä, varmaan hyvä jätkä. (mies, 26)

Ärsyttävä (nainen, 20)

Kyllähän se on toimielias kaveri. (mies, 50)

Kova jätkä ja mulkku. (mies, 50)

Toista puolta arvostan, mutta nämä hummailut ei ole vakuuttava meriitti. (nainen, 25)

Aika julkisuushakuinen tyyppi, aika limanen. (nainen, 21)

Ja kummallisin kaikista:

Se on semmonen neutraali. (mies, 35)

Melkein tyyni syysaamu, merenlahtien yllä usvaa. Vanha talo meren rannalla. Ei sellainen siljaline, joita rikkaat nykyisin rakentavat, vaan oikea talo: luonnonkiveä sokkelissa, rapatut seinät, veranta.

Hjallis avaa oven.

28) ”Tuu tuolta verannan kautta, niin voidaan polttaa siellä röökii.”

Aamukahvi: mustaa kahvia mukeissa, ei maitoa. Kummallakin on omat tupakat.

Verannalta nurmikko laskeutuu vesirajaan. Siinä on pieni hiekkaranta, vieressä laituria ja alumiininen Buster-vene.

29) ”Poika menee sillä joskus kouluun.”

30) ”Tuolla asuu mun mutsi ja faija.” Vanhempien talo näkyy puiden takaa, sinne johtaa polku, jonka varteen on laitettu valaisinrivi. ”Ja näet sä ton talon tuolla kalliolla. Siellä asuu broidi.”

Siskokaan ei asu kaukana. Hän on hoi-
tanut veljensä lapsia paljon. *Harkimot on sel-
lainen italialaistyyppinen perhe, ne tukevat
toisiaan tosi paljon*, perhettä tunteva kaveri
luonnehtii taustahaastattelussa.

Viime tammikuussa Hjallis muutti täältä
pois. Keski-ikäinen liikemies jätti perheensä,
toisen naisen takia, hylkäsi yhdessä remon-
toidun talon ja vuokrasi kaksion keskikaupun-
gilta, Töölöstä.

31) ”En mä viihtynyt siellä yhtään. Sä meet
ulos kadulle, kaikki kattoo. Meet kauppaan,
kaikki kattoo. Se tuntuu kauheelta. Täällä ku-
kaan ei kato. Sä oot käyny samassa kyläkau-
passa saatana viiskyt vuotta. Sama kauppias,
sama kauppiaan poika.”

Pahimman Merikukka-kohun aikaan
kauppias jätti laittamatta lööpit näkyviin. Hjal-
liksen poikakin kun käy kaupassa.

Syyskuussa Hjallis palasi tänne, isovan-
hempiansa rakentamaan taloon. Leenalle oli
löytynyt talo 300 metrin päästä.

32) ”Mä en ikinä muuta täältä pois. Vaikka
tapahtuis mitä. Täällä on turvallisuudentunne.
Täällä mä oon syntynyt. Täällä me vietettiin
jouluamatot ja kaikki, pikkupojasta asti. Täällä
mä oon ollut koko elämäni.”

Talo on rakennettu 1953. Sinä vuonna
syntyi myös Hjallis.

Käydään peremmälle.

Makuuhuoneessa on sänky petaamatta. Pyykit
isäntä pesee itse, mutta paidat pesee ja silittää
pesula.

Olohuoneessa on takka, ikkuna aukeaa
merelle. Levytelineessä on Eva Dahlgrenia,
Pia Nilssonina – ja Katri Helenaa!

33) ”Mitä ihmeellistä siinä on? Mitä sä
naurat? Et sä kuuntele Katri Helenaa? Eiks sun
kaverit kuuntele Katri Helenaa? Vittu sä tunnet
pimeitä ihmisiä.”

Kaikkialla on epäilyttävän siistiä. Tämä
on sentään yksin asuvan miehen koti, kämpppä,
ja *Hjallishan ei ole mikään maailman huolelli-
sin eikä siistein kaveri*, kuten vanha kämpppä-
kaveri luonnehti.

Siivooja käy kerran viikossa, Hjallis
sanoo. Lauantaisin hän imuroi itse.

34) ”Ei se imuroiminen musta niin kauheeta
oo. Kai nyt jokainen ihminen imuroi.”

Litteän television edessä on laatikolli-
nen lastenvideoita kuten missä tahansa lapsi-
perheessä. Mutta lasten huoneet ovat monena
iltana tyhjät.

35) ”Ei täällä kuule sit oo tyhjää, kun ne
tulee tänne sählämään. Tälläkin viikolla ne on
ollu täällä kaks päivää. Ja ku tässä on vieressä
vanhemmat ja broidi, niin ei tässä nyt kauheen
yksinäistä tuu.”

*Se on sellanen kotityyppi, se viihtyy
kotona, ex-tyttöystävä* kertoi. *Se voi maata
sohvalla ja katsoa telkkaria vaikka koko illan.*

36) ”Ai niinkö se sano?” Hjallis ilahtuu.
”Täällä mulla on hyvä, täällä mä viihdyn.
Täällä mä voin puhua asioista, joista mä en
puhu.”

37) Hjallis istuu olohuoneessa sohvalla ja
huokaa. ”Eihän noi ihmiset tunne mua.”

Hän kuuntelee gallup tuloksia: *Rahakas,
äijä, ärsyttävä, mulkku...*

38) ”Mutta jos nää ihmiset, jotka on mua
lähellä, mun perhe, kaverit – jos ne ajattelis
noin, niin silloin itkisin mäkin. Sehän ois ihan
hirveetä, silloin mä voisin vetää itteni vessan-
pöntöstä alas.”

Hjallis suunnitteli jo kirjan kirjoittamis-
ta, yhdessä toimittajakaverinsa **Antti Arven**
kanssa. Hän olisi halunnut kertoa meille sel-
laista, mitä me emme tiedä. Itsestään, asiois-
taan.

39) ”Ehkä mä siksi annan tällasen haastatte-
lun. Ehkä mä kuvittelen, että sä ehkä teet sella-
sen jutun, josta saa käsityksen, millanen mä
oikeesti oon. Ehkä tää sitten on pienimuotoin-
nen kirja.”

Hjalliksen kirjassa olisi kerrottu, mil-
laista oikealla Hjalliksella on ollut niinä vuosi-
na, kun olemme naureskelleet karikatyyrin
kommelluksille.

40) ”Hallin rakentamiset ja muut bisnekset
on kuule pikkuasioita tommosiin asioihin ver-
rattuna”, hän sanoo. Ja nyt hän puhuu avio-
erosta.

Tai oikeastaan: rakastumisesta ja erosta.

Rakastuminen on hänen oma ilmaisun-
sa, sitä sanoo tämä 50-vuotias liikemies käyt-
tää tässä syntymäpäivähaastattelussaan.

Ja kun hän alkaa puhua, hiljaiseen taloon tulee hyvin hiljaista.

Hjalliksen puhe hidastuu, tauot pitenevät.

41) ”Ihmiset, kun tuntee mut, tietää että mä oon tosi tunteellinen... Että mä otan raskaasti aika monia asioita.”

Kuten eron. Ja sen, että Hjallis, tuo sarjakuvahahmo sivun ylä laidasta, tapaa naisen, rakastuu.

Mutta hän on naimisissa, ei kestä tilannetta.

Hän jättää vaimonsa, jonka kanssa on asunut 13 vuotta. lähtee kotoaan.

42) ”Että sä teet jotain niin pahaä jotain ihmistä kohtaan, jota sä oot rakastanu... Sun lasten äitiä kohtaan.”

Hjallis tuijottaa eteensä, kahvi jäähtyy kupissa.

Jos tässä vanhassa talossa olisi vanhan aikainen kello, sen tikityksen kuulisi nyt.

43) ”Kun sä teet niin, sulle tulee välillä niin paha olo, että sä haluaisit oksentaa. Sä mietit, että sä teet pahan asian Leenaa kohtaan, ja sit se on kuitenkin niin reilu sua kohtaan... Reilu ja ystävällinen.”

Italypsy-ohjelman imitaatioissa Hjalliksen puhe oli aina nopeaa nasaalia, mutta nyt ääni ei ole sellainen, vaan paljon hitaampi ja raskaampi.

44) ”Sä mietit, että varmaan ne ihmiset on sittenkin oikeessa, että kyllä sä aika paska oot. Ja toisaalta sä oot rakastunut, ja sä taistelet niiden asioiden välissä siinä.”

Tässä istuu nyt keski-ikäinen, vaimonsa jättänyt mies ja puhuu. Miltä tuntui, kun muutti kauemmas lapsista eikä enää nähnyt heitä joka päivä. Miten piti yrittää jakaa aika lasten ja uuden rakkauden kesken. Syyllisyydestä.

Ja kuten monella eronneella, hänellä on kaikesta tästä puhuessaan kyyneleet silmissään.

45) ”Vaikee asia... Sä oot tehnyt väärin... Sä et saa sitä tunnetta pois itestä... Se on tosi vaikee asia...”

Sitten hän oikaisee itsensä ja niistää.

46) ”Ei vittu, mennään röökille.”

Verannalla Hjallis sytyttää tupakan, valkoisen Marlboron. Hän on pysynyt uskollisena yksinpurjehduksensa pääsponsorille, Philip Morrisille.

47) ”Elämä on vaikeeta, eiks niin?” Hän sanoo ja hymyilee. ”Monilla ihmisillä on näitä samoja ongelmia.”

Näin on.

Poltellaan rauhassa, hiljaisuuden vallitessa.

48) ”Jos mun pitäis valita mun työuralta yks asia ja heittää muut pois, mä valitsisin yksinpurjehduksen”, Hjallis sanoo. ”Kuka vaan nyt pystyy vittu jotain halleja rakentamaan.

Me jotka olemme käyneet kesällä veneellä saareissa paistamassa makkaraa, emme ymmärrä, kuinka paljon merta riittää, jos se kaikki pitää ylittää purjeveneellä yksin.

Meri alkaa tuosta verannan edestä Hjalliksen kotirannasta ja jatkuu Newportiin Yhdysvaltoihin. Ja sitten ollaan vasta yksinpurjehduskilpailun lähtöpaikalla.

Sieltä purjehditaan ensimmäinen osuus Kapkaupunkiin Etelä-Afrikkaan, yli 50 päivää, yksin, yli Atlantin. Vasta sen jälkeen lähdetään kohti kylmää painajaista, myrskyisää Etelä-merta.

49) ”Mä en pysty sulle kuvailemaan sitä nyt, kun me istutaan tässä. Se on ihan eri maailma.”

Vielä Kapkaupungin satamassa yksinpurjehtijalla on seuranaan runsas ja hálisevä saattojoukko, veli ja kaverit. Mutta lähtölinjan jälkeen hän on yksin, ja vene kulkee joka sekunti kauemmaksi muista ihmisistä, ja se kulkee kovaa.

Hän valitsee eteläisimmän mahdollisen reitin, koska se on nopein – ja tuulisin ja kylmin. Hän ohjaa kohti Etelämannerta.

50) Ilma viilene lähelle nollaa, meriveden roiskeet ovat jäätäviä. Pimeä tulee kuudelta iltapäivällä. Päivälläkin koko maailma on harmaa, missään ei ole ketään. ”Oli siellä jotain lintui, semmosii myrskylintui.”

Radion välityksellä Hjallis saa reittiohjeita ranskalaiselta sääennustasemalta, joka kehottaa häntä purjehtimaan etelämmäksi ja etelämmäksi.

51) ”Kunnes mä sanoin niille, että suksikaa nyt vittuun oikeesti, mä en mene enää metriäkään etelämmäksi, siellä ei oo kun jäävuoria.”

Sitten alkavat myrskyt.

Tuulta on puuskissa 65 solmua, mikä on enemmän kuin Suomen vesillä juuri koskaan. Suomenlahden aallokko on liplatusta verrattuna Etelämeren talonkorkuisiin vesimassoisiin. Takaisin ei voi kääntyä, koska sinnekin on

pitkä matka ja vastatuuli ja takaisin palaaminen olisi häpeä. Ei voi mennä nukkumaan, ei voi käydä vessassa. On seisottava yötä päivää ruorissa ja yritettävä pitää vene suunnassa, kun aallot tulevat takaa ja kaatuvat päälle. Kukaan ei nyt auta.

Viime kesän ihanilla helteillä Hjallis vuokrasi veneen ja vei pojat ja Merikukan kahdeksi viikoksi Saaristomerelle ja Ahvenanmaalle purjehtimaan.

Tai purjehtimaan ja purjehtimaan. Hjallis ei viitsinyt nostaa purjeita, vaan ajeli lähinnä moottorilla.

52) ”Poika kysyi, että miks me isä ajetaan aina koneella. Mä sanoin, että vittuiks sillä on välii, kunhan nyt ollaan täällä.”

Mutta poika ei luovuttanut. Hän oli sentään ollut purjehdusleirilläkin.

53) ”Mä sanoin, että vedetään sitten purjeet ylös, jos sä tykkäät, että se on kivaa, mutta purjehtiminen ei ole mitenkään erikoista.”

Sellaista on kesäinen lomapurjehdus, ei purjehdusta lainkaan.

54) ”Mutta sun ei tarvii mennä kun tonne laiturille seisoon syksyllä, kun on pimeetä ja myrsky. Ja sä mietit, että jos sun pitäis nyt lähteä yksin tonne merelle. Että mitä vittuu, miten mä voin tuonne lähteä!”

Sinitiainen laulaa kellastuneiden puiden suojissa, Hjallis imee röökiä. Se on aamun kuudes tai seitsemäs. Liian mones viisikymppiselle suomalaismiehelle.

55) ”Mä en ymmärrä ihmisii, kun lähtee purjehtiin yksin maapallon ympäri”, hän sanoo ajatuksissaan.

56) ”Ihan pimeetä touhuu. Ei mulle tulis mieleenkään.”